

KARTANOITTEN KATVEESSA

Muistikuvia Järvenpäästä

Toimittanut Väinö Kyrölä

Järvenpää-seuran julkaisuja n:o 2

Il painos
Järvenpään Offsetpaino Ky

ISBN 951-99554-0-2

seutuarkistossa on yhtä ja toista Järvenpään kartanoon liittyvää, varsinkin jäljennöksiä omistusasiakirjoista.

Vanhankylän Yläpyttingin (Pehtorin rakennuksen) kunnostuksessa ja entisöinnissä toimi asiantuntijana Jatta von Konow. Hän perehtyi huolellisesti rakennuksen vaiheisiin. Niinpä pysyin häneltä selostusta siitä tähän julkaisuun. Työ veti tekijänsä mukaan, Jatta von Konow kiinnostui laajemminkin kartanon menneisyyteen, ja siitä on kiitettävänä todistena kirjasen lopussa hänen laaja artikkelinsa kuvineen.

Kuvista on huomattava osa peräisin Järvenpää-seuran järjestämästä vanhojen valokuvien keruukampanjasta, monia on Paul Nybergin teoksesta Herrar och herrgårdar (P.Nybergin teos). Erikoisen kiitoksen ansaitsee prof. Hakon Westermarckin kokoelma (Hakon West. kok.), muutamia on myös saatu akateemikko Nils Westermarckilta (Nils West. kok.). Korvaamatonta täydennystä on löytynyt Museovirastosta. Parhaat kiitokset kaikille kuvien lainaajille.

Järvenpäässä toukokuussa 1984

Toimittaja

Alkusanat

Järvenpäättä voisi sanoa kartanoitten kaupungiksi, koska kaupungin keskusta on kasvanut Järvenpään kartanon maille ja toinen laita kurkottaa Vanhankylän kartanon pellolle. Niiden vaikutuspiirissä täällä elettiin ennen rautatien tuloa ja sen jälkeenkin aina tämän vuosisadan alkukymmenille. Tilanne on kuvastunut selvästi vanhojen järvenpäälaisten haastatteluisissa. Nykyisille kaupungin asukkaille, joista suurin osa on muualta muuttaneita, toisesta kartanosta on tuttua nimi ja ryhmä valtion ammatillisia oppilaitoksia, toisesta retkeilykeskus. Olisikohan syytä tietää vähän enemmän asuinpaikastaan? Tuli mieleen, että noista haastatteluista voisi koota kirjasen, ja Järvenpää-seura hyväksyi ajatuksen toimintaansa oleellisesti kuuluvana.

Järvenpää-seura haluaisi tutustuttaa asukkaat kaupunkiinsa. Outo vaihtaa torjivalta, tuttu kutsuvalta tai ainakin suvaitsevalta, outo kylmältä, tuttu lämpimältä. Useimmille järvenpääläisille kaupunkimme on aluksi outo, saattaa jäädäkin oudoksi, jos joutuu muualla työssä käymään, Järvenpäättä vain makuupaikkana pitämään. Lähempi tuttavuus voi asuinpaikan elävöittää kotipaikaksi.

Kiertokävelyt ja -ajelut tutustuttavat kaupungin ulkonäköön, mutta syvempi tuttavuus etten sanoisi kiintymys kaipaa enemmän, kaipaa vähän tietoa menneisyydestäkin, jotta emme katsele vain tontteja ja rakennusneliöitä, vaan tunnemme, että tämä maa on ollut sukupolvien aherruksen alaisena, täälläkin on aikanaan kuokka heilunut ja hiki valunut.

Työhön ryhtyessä panin heti merkille, että vaikka ei ollut tarkoitus laatia kronologista kuvausta kartanoista ja niiden vaikutuksesta, haastatteluja täytyi täydentää. Vanhankylän kartanosta on Esther Hjelt-Cajanuksen mainio muistelmateos Vanhankylän kapteenista ja Anni-täti, mutta sitä vastoin saman tekijän Moster Anni berättar lienee vaikeasti saatavissa. Kun sitä ei ole suomennettukaan, olen kääntänyt siitä osia tähän kirjaseen, samoin Paul Nybergin teoksesta Herrar och Herrgårdar. Svenska litteratursällskapet i Finland tallentaa kymmeniä mappeja Vanhankylän kartanon arkistoa, pääasiassa työvelvollisuusien, palkkojen ja satotulosten luetteloita. Perusteellisen selailun tuloksena saattaisi tehdä mielenkiintoisiaakin löytöjä.

Järvenpään kartanosta ei ole samanlaisia teoksia kuin Vanhastakylästä. Tietäkseni ei A.V.Westermarckin sisar, kirjailija Helena Charlotta Westermarck ollut kiintynyt erikoisesti Järvenpäähän. Kaupunginkirjastomme koti-

Järvenpään kartano

Järvenpään kartanon kantatilana oli Kyrölä (Körilä), jonka ensimmäisenä viljelijänä mainitaan v. 1543 Tuomas Juhonpoika ja hänen jälkeensä Sipi Tuomaanpoika Körre, jonka aikana Klaus Fleming osti Kyrölään ja piti sitä räisinsään (so. otti sen verot itselleen). Kuningas oli aikaisemmin lahjoittanut hänelle muilta Järvenpään tiloilta tulevat kruununverot. Jo 1500-luvun loppupuolella Kyrölää alettiin halkoa (Yrjölä). Flemingin kuoltua Kyrölään talonpojille tunnustettiin sukuoikeus. Vaikka Kyrölä oli Järvenpään kylän suurin talo, sitä ei voi sanoa hyvinvoivaksi 1600-luvulla, sillä se oli pitkiä aikoja autiona (so. ei pystynyt maksamaan kruununveroja, jolloin tilan omistusoikeus siirtyi kruunulle).

Vuosisadan lopusta alkoi vaurastuminen, kun v. 1695 Kyrölästä tehtiin rauhollinen eli ratsutila. Silloin tilan viljelijä sitoutui varustamaan sotaväkeen miehen sekä hevosen ja vapautui näin kruununverosta. Talon otti haltuunsa majoitusmestari Henrik Johan Orre. Aputiloiksi annettiin Simola ja Seutula, niiden valtioverot sai nauttiaukseen ratsutila. Kohta pian Seutula liitettiin Kyrölään. V. 1702 Kyrölä siirtyi Isak Buchtin hallintaan. Tila oli hyvässä kunnossa, mutta isonvihan aikana venäläiset veivät Buchtin omaisuuden ja tila autioitui. Rauhantulua Bucht kunnosti Kyrölään ja rupesi pitämään siinä majataloa. Tilaa alettiin nimittää kartanoksi. Se jaettiin Buchtin poikien kesken. Kartanoon liitettiin apuatalot Jäppilä ja Simola.

Koko kartanon omisti leskirouva Eva Gråå vsta 1831, sitten hänen miehensä ja tämän perilliset. Gråån vävy kunnallisuusneuvos Alexander Otto Ehrström sai kartanon hoitoonsa v. 1863, hänen vävynsä metsänhoitaja Anton Valter Westermarck v. 1897 ja lopuksi tämän poika maanviljelysneuvos Rudolf Bjarne Alexander Westermarck n. v. 1910 (isan omistaessa). Valtion haltuun kartano joutui v. 1925. Jo sitä ennen siitä irtautuivat v. 1919 Haarajoki ja Malmari, v. 1921 Piettilä, v. 1924 Seutula, Stenbacka ja Änäns.

Järvenpään kartanon jälkeläisiä ovat Kotitalousopettajaopisto ja Maatalousnormaalikoulu sekä Kyrölään harjoitustila, joka on lohkaistu kartanon maista v. 1928 ja tarkoitettu silloin Kotitalousopettajaopiston harjoitustilaksi. Sitä virkaa se hoiti vuoteen 1971 asti ja siirtyi sitten Maatalousnormaalikoulun palvelukseen.

(Suomen kartanot ja suurtilat, Suur-Tuusulan historia I-II).

Järvenpään kartanon päärakennus vv. 1871-1957, emäntäkouluna vv. 1927-56. (Mirja Salontauksen kok.)

Kirjaston kätköistä

Järvenpään kaupunginkirjaston kotiseutukokoelmiin kuuluu joukko Järvenpään kartanon mennessyitä valaisevia papereita, niiden mukana rouva Sigrid Enckellin muistelmia sellaisina, kuin puutarhaopettaja Hertta Linkola on ne tallettanut. Seuraavassa on vähän muidenkin kertomaa.

Kartano oli 1700-luvun jälkipuoliskolla jaettu kahteen osaan. Pääosan, jonka nimenä silloin oli Gammelgård, omisti Fredrik Boucht ja Seutulan, silloiselta nimeltään Nygård, omisti Karl Adolf Boucht. Entisen Nygårdin vanha, pitkä, punaiseksi maalattu päärakennus oli asemanmäellä. Sen eteläisellä pitkällä sivustalla oli 1800-luvulla puutarha. Sittemmin on maantie vaatinut tämän alueen. Karl Adolfin aikana taloa ympäröivät kuuset. Mäeltä oli kaunis näköala järvelle, joka ei ollut heinittynyt niin kuin myöhemmin.

Myös Gammelgårdia ympäröivät kuuset, kuten ilmenee Alex. Ehrströmin tilapäisrunosta vuodelta 1879:

Där på kullen nu den kala
fordom granbeklädda, gröna,
kullen invid tråskets ända.
(Kukkulalla aukealla,
ennen kuusten pukemalla,
tuolla liki järven päätä.)

Rouva Enckellin lapsuudessa kartanon ympärillä oli vanhoja naavaisia kuusia. »Kuin vastapainoksi ankaralle kuusikolle aukenee vasemmalle valoisia koivikko.»

Koko kartanon omisti rouva Eva Catarina Gråå (synt. Boucht) vv. 1831-45, ja silloin luultavasti alettiin käyttää nimeä Tråskända (Järvenpää).

Eva Gråån poika Carl Adolf lähti jo 17-vuotiaana merille. Hänestä tuli perämies, ja lopulta hän suoritti kauppalaivan kapteenin tutkinnon. Monta vuotta hän purjehti omalla laivallaan aina Espanjassa saakka. Hän oli kookas, voimakas ja ankara, pienenä tytär saattoi istua hänen ojennetulla kädellään. Merielämä oli tehnyt hänestä levottoman, seikkailunhaluisen. Silti hän oli innostunut maanviljelyksestä. »Isoisä oli kuitenkin kultivoitu persoona», muistelee rouva Sigrid Ehrström. »Hänen kauneuden kaipuunsa näkyi esim. siinä, että hän toi Englannista Davenport-astiastaan.»

Eva Gråå luovutti kartanon pojalleen vasta sitten, kun tämä oli täyttänyt 46 vuotta ja toi taloon 19-vuotiaan Adolfina (muistiainpanoissa Albertina) Grönlundin vaimonaan. Sitä ennen hänestä oli tullut isä tytölle ja pojalle, Amandalle ja Carlille, joiden äiti oli kartanon palvelijoita. Lapset saivat äidin nimen Ahman, mutta isä tunnusti heidät aina. Äidistä tuli lastenhoitaja porvoolaiseen Åkermanin perheeseen.

Kapteeni Gråån suhde sukuunsa oli kireä, mutta lapsistaan ja vaimostaan hän piti. (Tosin toisessa kohdassa rouva Enckell arvelee, ettei hänen isovanhempiensa avioliitto ollut onnellinen.) Hän tahtoi antaa lapsilleen hyvän koulutuksen. Vanhemmiten hänen terveytensä oli huono ja hän oleskeli Turussa hoidettavana.

Adolfina Gråå, »Bina», oli talon oskotelu apulaiselle Lisulle rakas. Kun tältä kysyttiin jotain rouvan vaiheista, hän liikutti ja sanoi, että rouva oli kaunis, kauniimpi kuin kukaan muu. »Hän oli enkeli, joka uhraisi itsensä toisten takia.»

Adolfinan sisar Amanda oli Grönlundin perheen kaunotar. Hänenkin elämänsä puuttui ankara vanhempainvalta tuhoten hänen tulevaisuuden unelmansa. Hän oli lämpimästi kiintynyt serkkuunsa, mutta vanhemmat asetuivat jyrkästi avioliittoa vastaan. Amandalta oli kielletty henkilökohtainen onni, mutta kaukana siitä että hän olisi katkeroitunut, hän oli ympäristönsä ilopilleri. Kolmivuotiaan äidittömän Hilman (Adolfina kuoli v. 1848) kasvatustytöinä hän oli erittäin hella, paras hoitaja, mitä hänen lankonsa olisi voinut valita lapselleen. Hän oli aina lasten ja lastenlasten hyvä haltijatar. Titi Amanda oli rakastettavuuden, uutteruuden ja iloisen luottamuksen esikuva.

Amanda kärsi kasvavaa kuuroutta, joka esti häntä osallistumasta keskusteluun, jos läsnä oli useita henkilöitä. Äitini (sisä Hilma) koetti uskollisella kärsivällisyydellä korvata puutetta toistamalla hänelle mitä sanottiin. Amanda oli rajattoman kiitollinen, mutta pysytteli usein syrjässä, peläten olevansa vaivaksi.

Tädillä ja isoäidillä oli kaksi huonetta ja keittiö kartanon yläkerrassa. Sisemmässä huoneessa oli pihamaalle antavan ikkunan alla heidän työpöytänsä ja sen molemmiin puoliin heidän keinutuolinsa. Jos tuli sinne ylös hämärässä, molemmat vanhuksat istuivat ja keinuivat vastapäätä toisiaan. Silloin oli aina mielenkiintoista laskea, kuinka monta keinahdusta isoäidin nopea keinutuoli teki, sillä aikaa kun tädin liikkui varovammin. Sitten sytyttiin pieni öljylamppu, jonka säästeliäissä valossa työt päättyivät. (Isoäidiksi — mormor — ei tässä sovi 23-vuotiaana v. 1848 kuollut Adolfina.)

— Parhaiten kumminkin muistan sunnuntai aamukahvin. Aurinko paistoi kullattun peiliin, joka oli tullut Ruotsista jollekulle isoäidin vanhemmista. Keltainen kukallinen sohva samoin kuin peili pöytineen ovat nyt miunun kotonani. Katon rajassa ympäri huoneen kiemurteletti muratti, ja ikkunalla kukki verenisaroita ja pelargoneita. Mutta se mikä antoi huoneelle seikkailun leiman, oli kirjavat papukaijan höyryt, jotka isoisä oli joskus tuonut vierasta maista ja jotka loistivat kaikissa sateenkaaren värisissä.

Adolfinan kuoltua Amanda muutti alakertaan. Hänkin oli vuoteen omiana kuin halvaantunut elämänsä kaksi viimeistä vuotta.

Kapteeni C.A. Gråå kuoli v. 1854, jolloin hänen tyttärensä Hilma oli alle 10-vuotias. Kartano annettiin vuokralle kapteeni Nykoppille, joka samalla ohjaili höyrylaiva Runebergiä Helsingin ja Porvoon välillä. Esther Hjelt-Cajanus kertoo kirjassaan »Vanhankylän kapteenista ja Anni-titi» kapteeni Nykoppin ja myös patruuna Gråån suhteista naapurikartanoon.

Nykoppin jälkeen vuokraajaksi tuli Alexander Otto Ehrström. Sukulaiset kiusoittelivat häntä rikkaalla perillisellä, mutta hän torjui: »En tahdo edes nähdä häntä.» Mutta kuinka ollakaan, kun Ehrström meni Ruotsiin Marstrandin kylpylään, hän tapasi siellä neiti Hilma Gråån, ja v. 1863 vihittiin 18-vuotias Hilma ja 37-vuotias Alexander avioliittoon.

Ehrström oli nuorena käynyt Mustialan maamiesopiston. Hänen aikanaan kartanon omistukset ja viljeltykset laajenivat. Siinä hänellä oli hyvänä apuna oiva pehtori A. Lindroth. Tämä oli vaativa mies, sai alustalaiset ja työmiehet pysymään kurissa. Häntä mielellään tolettiin, kun tiedettiin vaatimukset oikeudenmukaisiksi.

Torpparien ja vuokraajien 1860-luvulla kartanolle suorittamat työpäivät

	torppa	(Seutula)	4	päivää viikossa
Nybacka	---	---	3	---
Granbacka	---	---	3	---
Änas	---	---	3	---
Lustikulla	---	---	2	---
Heikkillä	---	---	2	---
Gronkulla	---	---	2	---
Tällbacka	---	(Nummenkylä)	2	---
Mäkelä	---	(Seutula)	2	---
Rotsten	---	---	2	---
Bergsta	---	(Jäppilä)	2	---
Bensten	---	---	2	---
Stenbacka	---	---	1 1/2	---
Scipistö	---	(Seutula)	1	---
Enkulla	---	---	1	---
Norrkulla	---	(Malmars)	1	---
Lillalm	---	---	1	---

Torppareilla yhteensä 60 ha peltoa ja 175 ha niittyä.

Ehrström osallistui innokkaasti myös yhteiskunnalliseen toimintaan. Paitsi kunnan hallintoon hän otti osaa myös valtiollisiin tehtäviin talonpoikaissäädyn edustajana säätyvaltiopäivillä. Näistä ansioistaan hän sai kunnallisuuskorotuksen arvonimen. Suureksi osaksi hänen toimestaan Tuusulaan saatiin vaivaistalo. Sitä varten rouva piti ompeluseuroja ja arpajaisia. (Hilma-rouva oli mukana Tuusulan Vanhemman Neulomayhtiön toiminnassa, joka tähtäsi lastenkodin perustamiseen ja sitten yleensä työhön kunnan köyhien hyväksi. Varojen käytöstä aiheutuneen erimielisyyden vuoksi hän perusti toisen ompeluseuran. Tästä asiasta kertoo perusteellisesti Tyyni Tuulion «Käsin ja sydämin».)

Kansakoulua varten Ehrström lahjoitti tontin, tosin ehdolla että se kansakoulun lakattua toimimasta ilman muuta siirtyä takaisin kartanolle. Rakennus on nykyään Kotitalousopettajaopiston hallussa ja tuntee nimen Notko. Siinä oli alkuaan yhden opettajan huoneet ja kahdelle muonamiesperheelle asunto. Koulun toiminta alkoi v. 1892. Ensimmäisenä opettajana oli Maija Pohjanpalo (Friis). Kunnallisneuvos halusi myös ruotsinkielistä opetusta, mutta tarkastaja Y.K. Yrjö-Koskinen ja arkkitehti Otto Hjelt olivat vastaan. Kerrotaan kunnallisneuvoksen sanoneen palatessaan myrskysisestä johtokunnan kokouksesta: «Alla har inte is i magen» (kaikiilla ei ole jäätä vatsassa). Tällä hän, helposti kiivastuva, tarkoitti Hjeltin aina työntä esintymistä.

Ehrström oli v. 1875 perustetun Tuusulan Säästöpankin hallituksen ensimmäinen puheenjohtaja. Hänen säästämis-harrastuksistaan on esimerkki, parikin julkaisussa «Kaskuja Järvenpäästä».

Kartanon aikaisempi päärakennus oli rantapenkerellä ja muut rakennukset samalla mäellä. Se lienee ollut jo satavuotias, kun se aiottiin uusia, mutta tulipalo tuli apuun. Heinäkuussa 1870 tuli pääsi irti riihessä, joka oli nykyisen Normaalkoulun mäellä. Kova tuuli lennätti kipinöitä, ja koko talorahma paloi. Uusi rakennus pystytettiin v. 1871 Ehrströmin piirustusten mukaan.

Kartanossa vietettiin hiljaista ja vaatimatonta elämää, juopottelua ja melunpitoa ei suvaittu. (Ihan lasiin sylkevää laja kunnallisneuvos ei sentään ollut, koska hänen kaapistaan löytyi konjakkipullo — näin ainakin väittää kirjuri «Kaskuja Järvenpäästä».) Sukulaisten vierailuista kertoo pikku kasku. Sen mukaan Ehrström sanoi, että hänellä oli kaksi ystävää (koiraa). Toinen oli niin hyvä, että se ilmoitti aina, kuka oli tulossa: vuh buh (Boucht), gr gr (Grää).

Järvenpään ensimmäinen kansakoulu. (Jorma Lehtosen kok.)

Ehrströmillä oli viisi lasta, joista kolme kuoli pienenä. Perillisiksi jäivät tyttäret Alfhild ja Sigrid. Vaatimaton ja sydämellinen Sigrid meni naimisiin hammaslääkäri Gösta Enckellin kanssa. Heille Hilma Ehrström myi (?) perintö Värbackan tilan tai huvilan kartanon läheltä. Se oli rakennettu 1860- tai 1870-luvulla Ehrströmin sedän leskelle. Tämä ei kuitenkaan viihtynyt siellä, joten alettiin etsiä vuokraajaa. Juhani Aho perheineen muutti siihen syksyllä 1897. Hän halusi kutsua sitä Mainiemeeksi, mutta Aholapa siitä tuli. Aho maksoi vuodessa vuokraa 800 markkaa. Hän (oikeastaan vaimo Venny Soldan-Brofeldt) rakennutti omin varoin pohjoispuolelleen keittiön ja huoneen, viisi vuotta myöhemmin järven puolelle atelierin. Töittänsä takia Aho muutti Helsinkiin v. 1911. Hän ei halunnut Aholaa omakseen.

Enckellit rakennuttivat Aholan viereen koivikkoon, vastapäätä kansakoulua norjalaismaailisen huvilan, jonka suunnitteli arkkitehti Lars Sonck, kuten samaan aikaan, v. 1904, valmistuvan Sibeliuksen Aimalan. Tämä uusi huvila peri nimen Värbacka, ja siinä Enckellit asuivat melkein joka kesä

Ruokala n. v. 1920, ent. Värbacka, myöh. Cooperin huvila Myllytien varrella. (Hakon West. kok.)

vuosina 1905-1917. Sen jälkeen he myivät sen kartanolle ja se siirrettiin radan toiselle puolelle lähelle nykyistä Myllytien terveyskeskusta. Siellä se palveli kartanon toimihenkilöiden ruokalana, myöhemmin kauniin puutarhan laidassa tehtailija Edward Cooperin asuntona.

Alfhild oli isänsä, täsmällinen ja vaativa. Hän meni naimisiin metsänhoitaja Anton Valter Westermarekin kanssa v. 1886. (Veijo Meren rakkaustarina «Tuusulan rantatitissä» lienee tarina.) He saivat pojan Rudolf Bjarnen. Sanotaan, että tätä ei hemmoteltu. «Rouva tahtoi, että poika on kasvatettava hyvässä kurissa.» A.V. Westermarek kävi Mustialan maanviljelyskoulun ja osti kartanon v. 1897. Lisää tiloja hankittiin, uusia alueita kuokittiin pelloksi. Varsinkin Isonkydön, Änäsän ja Stenbackan alueita alistettiin viljelykselle 1910-luvulla, jolloin jo poika Bjarne huolehti kartanon hoidosta. Seuraavasta taulukosta näkyy mm., miten peltoala kasvoi niityn kustannuksella, kun kylvöheinä sivutti luonnonheinän.

Cooperin huvila 1980-luv. (Valok. V. Kyrölä).

	Peltoa	Niittyä	Metsää	Yht.
v. 1780	43 ha	174 ha	72 ha	289 ha
1890-luv.	200 ha	430 ha	1042 ha	1672 ha
v. 1904	524 ha	325 ha	1099 ha	1948 ha
v. 1910	546 ha	303 ha	1099 ha	1948 ha
v. 1921	698 ha			lähes 4000 ha

Metsänhoitajan aikana alettiin kartanon ympäristöä koristaa. Päärakennukseen johtavan tien varteen istutettiin lehmuskujia, rakennuksen ympärille koristeputia ja -pensaita sekä kukkia. Suunnittelijana oli rautateiden ylipuutarhuri Nyköpp, vakinaisena puutarhurina Eklund, pieni kiukkainen ukko. Kasvitarha oli n. 4 ha:n laajuinen, pääasiassa omaa tarvetta varten, mutta myytäväksi riitti, mm. laivoista vuosittain 400 kurkkua. Hedelmätarhassa kasvoi 250 omena- ja päärynäpuuta. Tuotteet myytiin Helsingissä. Edellisenä päivänä renki vei kuorman kaupunkiin hevosten vetämillä nelipyöräisillä «mööpeliuunuilla», joiden takana oli kyltti «Westermarekin kartano!». Seuraavana aamuna puutarhuri matkusti junalla kaupunkiin tuotteita torilla myymään.

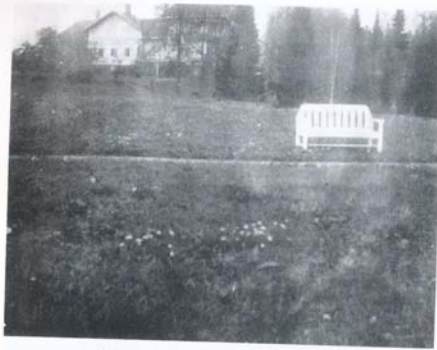
Alfhild Westermarck (o.s. Ehrström) kartanon rapuilla. (Hakon West. kok.)

14

Anton Valter Westermarck n. v. 1910. (Hakon West. kok.)

15

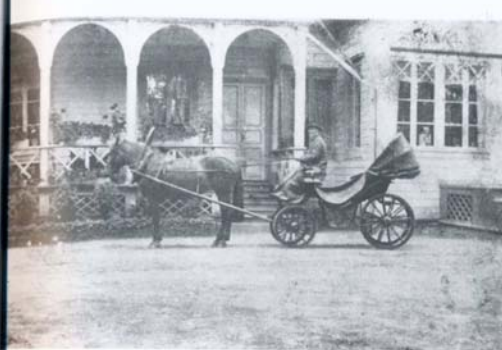
Kartanon puistoa 1920-luv. (Hakon West. kok.)

Sodan takia Westermarck rakennutti salakellarin kartanon mäkeen, jotta eduskunnan kirjat voitaisiin viedä sinne turvaan. Jotkut tosin väittävät, että kellari on jo vuodelta 1854. Kirjavarastoa siitä ei tullut, jonkin aikaa se oli rumishuoneena, sitten juureskellarina.

Ehrströmin tavoin myös Westermarck oli suojea koulua kohtaan. Jouluna annettiin lapsille puuvut ja jalkineet, joulujuhlaan pullat ja karamellit. Neiti Vasenius on kertonut, että aina Sipoon rajalta saakka kävi lapsia koulussa. »Kun olin neljännellä luokalla, sanottiin, että taas pitäisi mennä pyytämään avustusta koulukeittolaan. Opettaja Korhonen valitsi meistä työtöistä kaksi sitä varten. Yksi pojista tuli mukaan muuten vain. Forsmestari tuli sisäeteiseen vastaan. Estitin asian, ja aulisti apua luvattiin.»

»Forsmestari oli hyvin suorasekkäinen vanhan ajan herrasmies», muisteli rouva Maiju Lustig. »Kirkkoon tullessa hänellä oli nelipyörätrillat, edessä kaksi mustaa arabialaista pitkäkoipista hevosta. Hän istui aina yksintrilloissa.» (Kenties oli kysymys kokouksiin tms. menosta.)

16

Kartanon kuski Eemeli Sand n. v. 1910, jalkojen suojana »suutnantteli». Ajoa riitti melkein joka päivä. (Aune Sandin kok.)

Rouva Eevi Alliston mukaan vanha Westermarck oli äärettömän ankara ja täsmällinen mies. »Kaikki lapset pelkäsivät häntä. Kun menin Tervanokkaan uimaan ja näin trillojen tulevan vastaan, hyppäsin ojaan ja painuin mahdollisimman kauas. — — — Westermarck sanoi isälle, kun tämä tahtoi ostaa maapalstan: »Kyllä me teille sen paikan myymme, mutta pitääkään huolta siitä, että liiterin ja ulkokuoneen ovet ovat aina kiinni.» Kerrotaan, että forsmestari saattoi ohia ajessaan pysäyttää ja lähettää kuskipojan sulkemaan vieraan talon tien varressa olevan liiterin auki jätetyn oven.

Vouti Vahteriston lesken mielestä »vanha Westermarck oli jalo, pidetty mies. Oikea mies osaa vaatia, että kaiken on sujuttava. Ei hänen aikanaan harrastettu vilppiä, kaikki oli jemttiä.» Westermarck piti säästöpankkia pappilan piharakennuksessa. »Kun olin vielä pappilassa apulaisena, piti aina viedä kolme kuppia kahvia pankkiin.» Vahteristot asuivat punaisessa rakennuksessa maantien laidassa. Emännän piti huolehtia kellon soistosta, ei saanut myöhästyä edes puolta minuuttia. Vahteristo oli etumiehenä kartanossa, pel-

17

Juhola. (Lahj. Kerttu Aberg)

tori Lindrothin apulaisena. Lindroth oli tullut kartanoon jo nuorena ja sai sisäpalvelijan vaimokseen. Hän oli kunnollinen, jämerä mies, kaikki häntä kunnioittivat.

Vahteriston emäntä muistelee, että nuori pari (maanviljelysneuvos Bjarne Westermarck ja Elvi, o.s. Cannelin) oli erikoisen pidetty. He suosivat väkeä. »Rouva Westermarck, voi voi, miten kaunis ihminen. Pojille (Nils ja Hakon) ompelin pääasiallisesti puseron ja paidat. Vanhempi poika (Nils) oli vähän väliä sylissäni. Muistanpa kerran, kun puseroa oli koeteltu, kuinka hän sanoi: »Täytyy tästä lähtee kotpuoleen ojankaivuun.»

Nuoresta Westermarckista kaikki lapset pitivät paljon. Rouva Eevi Allisto: »Muistan, kun Juholassa pidettiin nuorisoseuran arpajaisia, kuinka hän osti arpoja kourakaupalla ja jakoi niitä lapsille, jotka saivat voitot itselleen.»

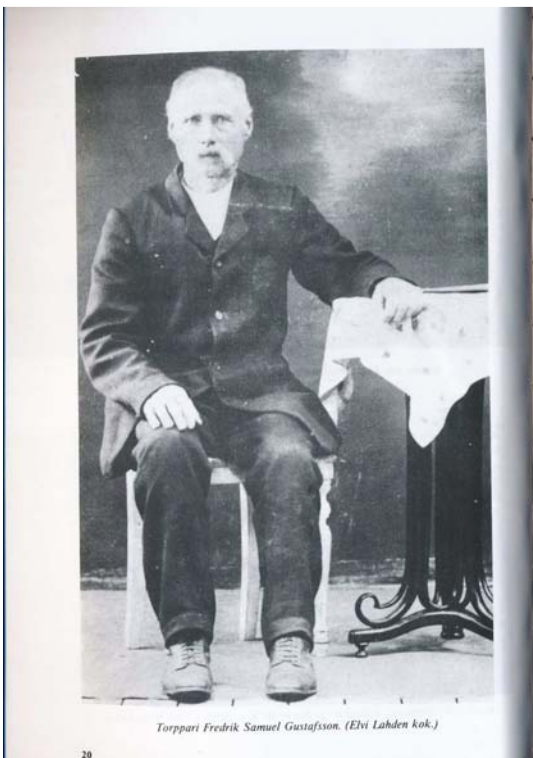
Kartanoon kuuluneen Juholan päärakennuksen Westermarckit kunnostivat ja luovuttivat nuorisoseuran käyttöön. Vahteriston emäntä muisteli, että Juholassa oli toinenkin rakennus, jossa oli rakettitehdas. Se paloi ja joku mestareista sen mukana, ja kaksi sai pahoja palohaavoja.

Yrjölan talo Tervanokassa n. v. 1920. (Hakon West. kok.)

Anton V. Westermarck, Alfhild W. ja Bjarne W. n. v. 1892. (Nils West. kok.)

Torppari Fredrik Samuel Gustafsson. (Elvi Lahden kok.)

Torpparisopimus

Järvenpään kartanoon kuuluvan Rotstenin torppaan otan täten 14. päivästä maaliskuuta 1892 alkaen torppariksi Fredrik Samuel Gustafssonin hyväkseen käyttämään ja viljelemään torppaa seuraavilla ehdoilla:

1° Torppari on velvollinen hyvin viljelemään torppaa ja hoitamaan sen tiluksia, rakennuksia sekä aitoja ym., niin että ne, riippumatta siitä kunnosta, jossa ne nyt ovat, ovat hyvin hoidettuja ja hyvässä kunnossa tapahtuokoon luovuttaminen milloin tahansa. Luovutuksen tapahtuessa tulee sitä paitsi hyvin viljeltyyn peltoon olla kylvettyinä vähintään kaksi (2) tynnyriä ruista. Kun kuitenkin tällä hetkellä niin osa rakennuksista kuin maat ovat huonosti hoidettuja, sitoudun nyt purettavaksi tuomitun riihirakennuksen tilalle rakennuttamaan syksyksi 1892 toisen riihirakennuksen, johon kuitenkin torpparin tulee laittaa täyte välikattoon sekä laittaa ovet ym. sellaista pientä. Tuvan lattian korjaukseen, jonka suorittaa torppari, sekä kamarin sisustukseen torppari saa lautoja ja lankkuja samoin kuin tiiliä kartanosta, mutta torppari ajaa ne paikalle.

2° Torpparin tulee vuosittain kutsusta omin eväin ja kelvollisin työkaluin suorittaa a) kaksi (2) hevostyöpäivää joka viikko elisataneljälle (104) hevostyöpäivää vuodessa samoin kuin b) kuusi (6) jalkatyöpäivää kutsusta kesällä, samoin myös kaksi kaupunki- ja 2 myllymatkaa, mutta ellei näitä tarvita, tulee torpparin suorittaa kutsusta jokaista kaupunkimatkaa kohti kaksi (2) ja jokaista myllymatkaa kohti yksi (1) hevostyöpäivä. c) Vuorollaan muiden torpparien kanssa ajaa kyytiä, ei kuitenkaan enempää kuin (7) vuorokautta vuodessa tai, mikäli kyytiajo annetaan urakalle, suorittaa siitä rahana, mitä mainittuina vuorokausina rahassa kuluu, samoin kuin vastata kartanon osalle tulevista kruununkyydistä mainitusta kyydistä maksettavaa kyytirahaa vastaan. Kehruuttaa kartanon pellavasta viisi (5) naulaa pellavalankaa tai kymmenen (10) naulaa rohdinlankaa, hyvin kehrättyä lankaa, tai kehräämisen asemesta tehdä kolme (3) naistyöpäivää kutsusta omin eväin.

d) Vuoron mukaan toisten torpparien kanssa toimittaa kykenevä henkilö pyykin pesuun ja kuuraukseen ym. sellaiseen työhön kartanon ruuassa, ei kuitenkaan enempää kuin 6 kertaa vuodessa, samoin kuin toimia niin kutsutuna kirkkopostinkantajana vuoron mukaan toisten torpparien kanssa.

e) Toimittaa kesän aikana yksi (1) kannu mansikoita, yksi (1) kannu mustikoita ja kaksi (2) kappaa puolukoita. Kaikki marjat kypsinä ja hyvin puhdist-

tettuina. Joka toinen vuosi tulee torpparin toimittaa, yhtenä vuonna saavi, toisena ampari, molemmat kellovillisia.

f) Kartanon rukiin leikkauksessa, perunan istutuksessa ja nostossa, niin kauan kuin nämä työt kestävät, tulee torpasta olla mukana päivittäin kaksi (2) täysin kellovillista henkilöä tarpeelliseen työkaluineen, kartanon ruuissa kahden ensiksi mainitun työn aikana, mutta perunan nostossa ei saada ruokaa, vaan torppari saa joka yhdennessä (11) mitan siitä, mitä hänen väkensä nostaa.

g) Torpparin on tarvittaessa huolehdittava päivätyökäskyn viemisestä seuraavaan torppaan.

Jotta torppari ei voisi puolustautua sillä, ettei ole saanut päivätyökutsua, tulee hänen joka viikon lopussa ilman eri käskyä suorittaa mahdolliset rästit ja joka kuukauden lopussa tuoda sopimuskirjansa laskettavaksi, koska mahdolliset kirjainpidon erheet silloin voidaan helposti korjata. Jos tämä laiminlyötiin, kartanon kirjoilla on todistusvoima ennen torpparin ilmoituksia.

3. Torpparin tulee vastata kaikista torppaan liittyvistä velvoitteista, olkoot ne minkä nimisiä ja laatuja, olkoot kruunulle, kirkolle tai kunnalle ym., samoin pitää kunnossa torpalle jaettu maantieosuus.

4. Sen uhalla, että saamatta nauttia lähtöpäivää ja joutumalla heti häädetyksi torpasta ja muutoin laillisen edevastuun uhalla kielletään torpparia tästä lähtien myymästä tai viemästä pois heiniä, olkia tai muuta rehua samoin kuin viemästä pois tai myymästä kartanon metsästä mitään puutavaraa, minkäläisiä tahansa; ilman isännän lupaa antamasta jonkun muun viljellä jotakin osaa torpan maista, niittämästä tai laiduntamasta sen niittyä tai itse ryhtymästä uudisviljelyyn suuremmassa määrässä kuin hän voi hyvin lannoittaa, samoin kuin pitämästä luonaa kulkureita tai muita henkilöitä kuin niitä, jotka ovat hänen palveluksessaan ja jotka hänen pitää ilmoittaa isännälle henkikirjotusta varten, sekä järjestämästä tai antamasta järjestää luonaa tanssi- tai yleisiä huveja, koska kokemus on osoittanut, että nämä johtavat helposti ryypiskelyyn ja salakapakan pitoon.

5. Siinä tapauksessa että torpparin lapset tulevat pahantapaiksi tai todistetaan syyllisiksi yleisiin lainrikkomuksiin, pitää näiden, jos isäntä niin vaatii, muuttaa pois torpasta.

6. Torppari vastaa siitä, ettei hänen karjansa vahingoita kartanon tiluksia.

7. Jotta torppari heti voi täyttää nyt ottamansa velvoitteet, hän saa minulta ensimmäisen vuoden aikana kolme (3) tynnyriä ruista sekä syykylvöä varten kuusi (6) sakkia lujauhoja, minkä vuoksi hän myös vapautuu ensimmäisenä kesänä suorittamasta kohdassa 2. c) mainittuja 6 aputyöpäivää.

8. Niin kauan kuin torppari täyttää nyt ottamansa velvoitteet eikä riko tätä sopimusta, taataan hänelle ja hänen lapsilleen oikeus hallita torppaa, mutta jos hän rikkoo tämän sopimuksen tai päästää torpan raupeutumaan, tulee hänen puolel (1/2) vuoden kuluttua siitä saadun ojennuksen jälkeen ja ilman lähtöpäivän nautintaa muuttaa pois ja korvata ne laiminlyönnit, jotka hän mahdollisesti on aiheuttanut.

22

9. Jos poismuutto torpasta tapahtuu maaliskuun 14. päivänä, tulee torpparin samalla jättää kahdeksankymmentä (80) leiviskää heiniä ja kaksi (2) parrasta olkia. Jos taas muutto tapahtuu muuna aikana, jätetään rehua arviolta hyvä määrä.

10. Jos torppari itse haluaa muuttaa torpasta, hänen tulee ilmoittaa siitä ennen syyskuun 15. päivää, jolloin muuton tulee ehdottomasti tapahtua seuraavaan maaliskuun 14. päivänä.

Järvenpää marraskuun 7. p:nä 1891

Alex. Ehrström

Yllä olevaan sopimukseen ilmoitan olevani tyytyväinen ja sitoudun sitä kaikissa kohdissa noudattamaan. Päiväys kuten yllä.

Fredrik Samuel Gustafsson
(puumerkki)

Todistavat:

G. Oskar Timgren A. Lindroth

Torpparisopimuksen loppusivu. (Liisa Väinänen kok.)

23

Torpasta kartanoon

Roistenin torppaa viljelevän F.S. Gustafssonin tytär Ida Ottilia palveli sisäkkönä Järvenpään kartanossa vuosisadan alussa 23 vuotta ja sen jälkeen n. 10 vuotta Järneläellä. Häntä on haastatellut v. 1957 opettaja Herta Linkola, ja tämän muistinpöytä on säilytetään kaupunginkirjaston kotiseutukokoelmassa. Seuraava on niistä poimittua.

Vanha rouva Ehrström asui yläkerrassa. Hänellä oli viisi huonetta ja keittiö. Alakerrassa oli mm. keittiö, ruokasali, marokkolaishuone, vierashuone, metsäherran huone, rouvan huone, palvelijain huone ja sali. Salissa oli kaksi mahonkikalustoa, sohvat, pyöreät pöydät ja paljon tuoleja, ihmeen kauniita ulkomaisia kynttilänjalkoja ja kristallikruunu. Siellä oli myös flygeli, jonka herra lainasi elokuvateatteriin, ja siellä se paloi. Ulkomainen kuusi ulottui kattoon saakka. Se taisi joutua kasvitieteelliseen puutarhaan, kun talosta muutettiin. Siinä ei ollut neulasia niinkuin muilla.

Roistenin torppa v. 1937. (Eivi Lahden kok.)

24

Takana seisomassa Aino Jalavaara (vas.) ja Ottilia Gustafsson n. v. 1903. (Tyne Aron kok.)

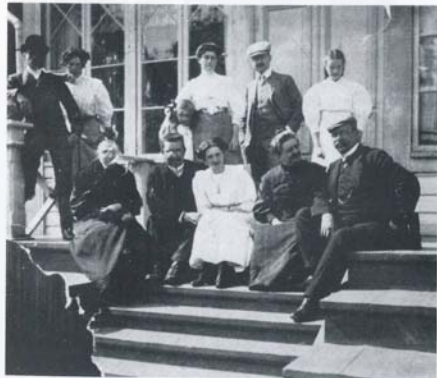
Vieras- ja marokkolaishuoneen välissä oli lattiaan asti ulottuva peili. Vierashuoneessa oli valkea kalusto, kaksi sänkyä, kuusi tuolia ja pari nojatuolia. Marokkolaishuoneessa oli mahonkikalusto, sohva, kuusi tuolia, piano. Huone sai nimensä esineistä, joita prof. Edvard Westermarek toi Marokosta. Siellä oli erilaisia aseita ja paljon muuta.

Saunaa ei ollut, herrasväki ei käynyt koskaan saunassa. Keittiön ja ruokasalin välissä oli kylpyhuone. Rannassa, missä nyt on opiston sauna, oli pesutupa. Ahon käyttämä sauna oli juuri opiston takana aivan rannan rajassa.

25

Vanha Westermarck oli hyvä mies. Toiset pitivät häntä tiukkana, mutta hän oli sellainen, että sanoi kun oli jotain sanottavaa. Hän ei kärsinyt vetelehtimisestä. »Menkää työhön alkääkää kävelkö maantien poikki!» hän sanoi muonamiesten vanhemmille lapsille, jotka olivat työttöminä. Työn saanti oli kuitenkin silloin vaikeata. Herra ei sietänyt kantelemista. Jos etumies sitä yritti, sanottiin hänelle: »Elä luule, että sinä olet heitä parempi!» Kiivaaksikin metsäherraa sanottiin, mutta hän oli leikkisä. »Nyt panevat työt silmät ristiin», hän sanoi, kun ilmoitti palvelustyöille uusia vieraita taas saapuvan.

Aijai kuin kävi vieraita. Kapinan aikana oli aina 25 henkeä syömässä. Muulloinkin oli vieraita paljon, ja heitä syötettiin ja juotettiin hyvin. Opettajat kutsuttiin monesti päivällisillekin.

Kartanon portilla 6.6.1908 istumassa vas. Hilma Ehrström (o.s. Gråd), kihlapari Bjarne Westermarck ja Elvi Cannelin, Alfhild Westermarck (o.s. Ehrström), Anton V. Westermarck, seisomassa vas. metsänhoitaja Tom Cannelin ja Ingeborg Cannelin (Elvin vanhemmat), Lisa Enckell (Gösta En tytär), Sigrid Enckell (o.s. Ehrström), hammastääkärä Gösta Enckell ja hänen tyttärensä Grethe. (Hakon West. kok.)

26

Scutulan kartanon päärakennus. (Hakon West. kok.)

Metsänhoitaja ei antanut heville rahaa kenellekään, vaan pani esimerkiksi tyttöjen rahat pankkiin. Vasta tarpeen tullen rahaa luovutettiin. Kyllä saattoi olla hyväksi näin, eihän muuten olisi mitään ollut, kun eteenpäin lähdettiin. Minulla oli ensimmäisenä vuotena palkkaa 180 markkaa, siis 15 mk kuukaudessa. Mitään muuta ei palkkaan kuulunut, mutta paljon lahjoja annettiin. Keväällä sai kesävaatteet ja syksyllä kaiken talven varaksi. Jouluna tuli uusia kankaita. Sain niin paljon, etten jaksanut kaikkea pitää, vaan möin osan. Vierailta sai juomarahaa. (Säästöillään Ottilla osti mökin vanhojen päivien varaksi.) Rouva oli hyvä luonteeltaan, jämätti ja taloudellinen, mutta antelias. Herra oli nuukempi.

Forstmestari ja rouva olivat onnellisia. En ole toista sellaista avioliittoa nähnyt. Herra oli ihan hassu sen rouvan kanssa. Jos toinen oli sairaana, toinen istui sängyn vieressä, passasivat aina toisiaan. Paljon olikin sairautta. Rouvalla oli maksavika. Monesti piti mennä illalla kello 12 tai 12.30 panemaan hänelle kääreitä. Ennen he eivät kerinneet nukkumaan. Herralla oli keuhkotauti. Hän oli Nummelassa, kun menin taloon. Ei hän parantunut, mutta oli niin lääkkeillä myrkytetty, ettei tartuttanut muita. Hän kuoli Nummelassa.

27

Tien päässä olevasta meijeristä ei myyty paljoa maitoa. Maidon myyminen ei ollut kannattavaa. Siitä sai aikuaan 80 penniä litralta. Se lähetettiin junalla Helsinkiin, oli maksettava kuljetuksesta, käteen ei jäänyt paljoakaan. Rengeillä oli aikaisemmin itsellä lehmä, mutta forstmestari lopetti tämän tavan, kun heinä viedin ihan varkein. Sittemmin annettiin talosta perheellisille 5 litraa maitoa päivässä. Maidon hakijoista Johanssonsa tahtoi aina, että hänelle pantiin enemmän, kuin hänelle kuului. Tyttö, joka mittasi, ei kai voinut vastustella. Asia tuli ilmi, ja tyttö sai lopputilin, vaikka vika ei oikeastaan ollut hänen.

Kapina-aikana varastettiin talosta paljon tavaraa. Jouduin kerran menemään ilta-pimeässä Lustikullaan. Tien varressa oli suuri lato. Siellä oli kolme miestä ja hevosta. Kuorma pantiin viljaa. Kun ehdin lähelle, tuli mies revolveri kädessä vastaan. Omia miehiä olivat. Pahaa ei tehnyt, mutta en uskaltanut myöhemminkään kertoa tästä mitään. Sipoota myöten viedin tavaraa.

Kun Seutula rakennettiin nuorille (Bjarne ja Elvi W.), he olivat hämmäskällä ulkomailta. Häät pidettiin Jyväskylässä. Kun nuoret palasivat, pani vanha pari taloa kuntoon ja minut lähetettiin asemalle vastaan. Oli hassua, kun hevonen kääntyi ympäri junaa pelästyessään.

Nuori rouva oli oikea kansan ihminen. Helluntaina he menivät kihloihin. Morsiamella oli kretonkimekko yllä ja olkihattu päässä, tulivat tanssiaskelin keittiöön, ja herra sanoi: »Tässä se minun tuleva on.»

Maanviljelysneuvos oli hyvä mies, antelias, mutta kaikki pettivät häntä. Paljon ikävyyttä oli talossa, kun herraa syytettiin epärehellisyydestä, väärin. Hän oli käyttänyt isänsä varoja. Kovin ottivat pahakseen vanhat asian. Viikon makasivat vuotessa itkien. Nuori herra sai kovan kuumeen. Kauan oli poika kontillaan isän vuoteen vieressä. Isä ei katsoutkaan poikaansa, pysyi kauan kovana. Nuori rouva oli uskonnollinen, hän kesti paremmin. »Ilman Elviä en olisi tästä selvinnyt», maanviljelysneuvos myöhemmin tunnusti.

Tarvajärvi oli pehtorina talossa. Hänen poikansa Niilo oli sitten häijy. Omilla pojilla oli ponit, joilla he ratsasivat. Niilo, joka oli rotevin, hyppäsi aina selkään, ja sitä ei poni tietenkään kestänyt. Jos otettiin pienet rattaat ponin vedettäväksi, meni Niilo tietysti sinne ja vei voiton suurimpana. Pojilla oli aina kinastelua keskenään, vaikka välillä tietysti taas sovittiin.

28

Torpan pojan lapsuudesta

Tunnettu kunnallismies Kalle Valtavuori on syntynyt järvenpääläisiä, ponnistanut maailmalle Saunakalliolla sijainneesta Blombergin torpasta. Isä viljeli Järvenpään kartanoon kuuluvaa torppaa, jossa oli viitisen hehtaaria peltoa, 4-5 lehmää ja hevonen parhaaseen aikaan. Leveästi siinä ei eletty tilojen eikä tulojen puolesta. Rakennuksessa oli vain yksi huone ja lautaporstua viiden lapsen ja vanhempien hyöriä. Isä kävi kesällä rautatiellä ratatoissa lisäansiota saadakseen. Kartanoon tehtiin jalkamiehen päivä viikossa ja 10 apupäivää kesällä, lisäksi oli kerättävä mustikoita ja puolukoita.

Pikku Kallella oli koulumatkaa 1910-luvun alkuvuosina nelisen kilometriä. Ensin oli tallusteltava, talvisin joskus kahlattava radanvarstietä nahkurin kohdalle (nyk. E-huoltoasema), jossa pääsi isolle tielle (nyk. Vanha valtatie). Talvisin sitä avaamassa oli iso puinen lumiaura, jota netja hevosta veti. Aikukusillan, Aalopin, jälkeen ensimmäinen rakennus tien varressa oli kauppias Lehtosen talo, sitten Åbergin leipomo, Tupala, jossa asui Yrjölä tytär, asema- miesten esimiehen Malmin huvila, sen jälkeen Vanhankyläntien ja ison tien (nyk. Sibeliuksenkatu) risteyksessä Kirvelä, jossa oli puhelinkeuhkus, edelleen Järvenpään kartanon omistama ja muonamies Lönnqvistin asuma mökki, tästä muutaman sadan metrin päässä räätäli Lindgrenin omistat, sitten järven rantaa noudattavan tien varrella Järvenpään kartanon omistamat Simolan talo ja mäen toisella puolella Yrjölä talo. (Viimeksi mainittu tilalle on rakennettu melkein entiseen paikkaan uusi, entisen tyyppinen.) Yrjölästä seuraava oli muonamies Amanin mökki, sitten alkoikin kartanon talousalue, ensimmäisenä pehtori Lindrothin asuma rakennus, sitten vilja-saitta. Sen luota kääntyi tie kartanon päärakennukseen. Navetta ja talli olivat järven puolella. Sitten pikku koululainen päätyikin jo Mandi Korhosen ja Majja Pohjanpalon ohjaamaan kouluun. Melkein sitä vastapäätä oli Enckellin huvilaksi mainittu, joka siirrettiin Myllytielle. Tien vasemmalla puolella oli pellolla kolme latoa, ei muita rakennuksia ennen koulua.

Torppari Blomberg kuoli v. 1916. Sen jälkeen torppaa hoidettiin äidin ja poikien nimissä. Veropäiviä tehtiin hehtaarin perunamaasta ja lehmien laidun- tamisesta kartanon metsässä 10 päivää vuoden aikana. Kalle oli jo 8-vuotiaana saanut elopellolla tottua maatoihin.

Keväällä 1917 maatyöläiset lakkoilivat. Westermarck lähetti kuskinsa asemalle noutamaan ammattijärjestön sovittelijaa Mikko Ampujaa karta-

29

noon. Neuvotteluissa todettiin, että kaikilla tiloilla, joissa oli karjaa n. 400 päästä, lakko oli täydellinen ja karja hoitamatta. Sovittiin 8 tunnin työajasta periaatteessa, 9 tuntia kesällä ja 7 talvella. Sen jälkeen Ampuja lähti työväentalolle lakkolaisten kokoukseen.

Talvella 1918 Kalle oli kartanon metsätöissä nykyisen Kytöten varrella. Työt lopetettiin, kun melkein kaikki miehet liittyivät punakaartiin. Kalle pääsi silloin rautatien halkoja pitkimmään ja sodan jälkeen rautatielle korjaustöihin.

Keväällä 1918 Kalle oli kartanon pellolla taksvärkissä, kun muita miehiä kotona ei ollut. Syksyllä oli viljat takavarikoitu työväentalolle, hevosille piti syöttää selluloosaa, ja ne olivat heikossa kunnossa. Kallen äestässä hevonen uupui ja kaatui. Kartanon isännöitsijänä oli silloin agronomi Skogberg. Tämä syytti Kallea taitamattomuudesta ja olisi antanut hänelle lopputilin, mutta ei voinut, kun poika oli verotyössä.

Blombergin torppa oli Seutulaa maalla. Kun Seutula myytiin, maat otettiin kartanon haltuun. Äiti sai vuokratyöväisiä vastaan asua mökissä, kunnes muutti v. 1927 Kallen luo.

Kartanon pehtorin rakennus v. 1983. (Valok. V.Kyrölä)

30

Muonamiehen asunto

Muonamiehillä eli rengeillä oli asuntoja ns. hellahuoneita, oli myös joillakuilla kamari ja keittiö. Leipäunin edessä oli hella, kaukalo, johon voi vetää unista hielet. Kamarissa oli tiilikakkuuni. Oli sivusta, oli myös päästä vedettäviä sänkyjä. Siihen aikaan (1910-luv.) sulhasmiehen piti tehdä pöytä ja tuolit. Oli myös jakkaroita ja raheja, oli klaffipöytä (saranapöytä), piironkin saattoi löytyä. Rotstenin torpassa oli pöydän molemmin puolin siirrettävät penkit. Räsymattoja voi nähdä lattialla varsinkin sunnuntaisin, voitoin myös riipiä lehtiä lattialle. Liinavaatteita säilytettiin kirstussa tai piirongin laatoissa, päällysvaatteita eteisen komerossa ja sisällä naulassa.

(Kalle Valtavuoren muistelemaa)

Anna Nurmen isoisä oli Vanhankylän kartanossa verstasmies, laittoi rattaat, reet, länget jne. Hänellä oli kaksi poikaa ja tyttö. Pappa Sandberg oli pitkä ja komea. Äiti tuli kartanoon meijerskaksi. He asuivat ensin Myllykallion, sitten Hiirikallion kun mökki hävitettiin, ja taas kartanon rakennuksessa. Isä oli päiväläinen, sai palkan rahana.

Muonamiehillä oli tavallisesti yksi huone, mutta esim. sepällä ja kuskilla oli keittiö ja kamari. Ikkunan edessä oli pöytä. Sänkyjä saattoi olla kaksikin. Ne olivat sivusta vedettäviä, päällä kansi, jolla voi istua. Patjoihin haettiin piilokkaita järkeä. Lattialla oli räsymatot, ikkunoissa verhoja ja salusineja. Kukkia näkyi tuohipurkeissa tai saviruukissa, oli pelakuuta, filotentraa (peikonlehti), fiikusta, verempisaraa, Mustanmeren ruusua, myöhemmin kiinanruusuakin. Tavallisesti hirsiseinät jäivät paljaksi, jotkut verhoiluivat ne sanomalehdillä.

Anna Nurmista muistaa vanhan päärakennuksen, Murjun, jossa asuivat harjoittelijat. Hän oli äitinsä kanssa sitä siivoamassa. Siinä oli suuri sali keskellä ja kahdet pikkuiset kamarit, tapiseerattu ympäriinsä ja maalatut lattiat.

31

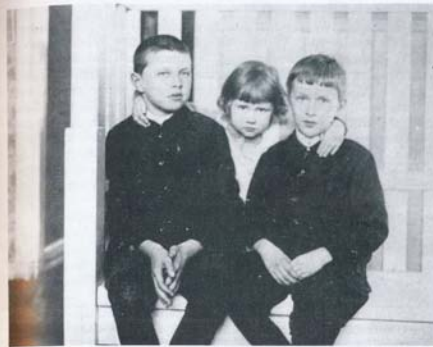
Akateemikko Nils Westermarck muistelee

Akateemikko Nils Westermarck on syntynyt 14.7.1910 Helsingissä Eiran sairaalassa, jossa hän oli käymässä tätä tarkoitusta varten. Hänen äitinsä Elvi oli syntyjään Cannelin, isä maanviljelysneuvos Bjarne Westermarck, isoisä Alfild syntyjään Ehrström, isoisä metsänhoitaja Anton Valter Westermarck. Nimensä Nils Christian akateemikkomme sai perä isoisänsä isältä, Helsingin yliopiston kamreerilta. Sillä on oma tarinansa.

Vas. Alfild Westermarck, Lennart Hultin, Anton V. Westermarck, Elvi Westermarck, Bjarne Westermarck ja hänen poikansa Nils v. 1912. (Nils West. kok.)

32

Nils, Gunnel ja Hakon Westermarck n. v. 1920. (Hakon West. kok.)

Tuusulan kappalainen K.A. Åberg oli käymässä Järvenpään kartanossa joulukuussa ja tiedusteli poikasen nimeä. Vanhempien oli tunnustettava, että poika oli vielä kastamatta. "Tämän minä kyllä hoidan", kappalainen sanoi, "mikä pannaan nimeksi?" Käytiin miettimään. Paikalla olivat myös isovanhemmat, ja isoisä muisti: "Meillähän on pitkästä isän jäljiltä. Sitä voisi olla jotain hyötyä." Sinettileimasissa oli alkukirjaimet N. Chr. W. Se sopi kappalaisenkin mielestä, ja niin perheen esikoisesta tuli isoisän isän kaima. Pari vuotta myöhemmin hän sai veljen (Hakon) ja vielä viitisen vuoden kuluttua sisaren (Gunnel).

Äiti ja isovanhemmat pitivät tiukasti kiinni nimestä Nils Christian, ja vielä koulussa käytettiin tätä hankalanpuoleista kaksoisnimeä. Mutta Nilsin toverit, Järvenpään ja Seutulaa tallimäen pojat eivät saaneet suustaan niin vaikeaa nimeä, vaan väänivät Nilsistä Nilssun. Ylioppilastovertit ottivat käyttöön nimen Niklas, joka sitten epävirallisesti on ottanut Nils Christianin paikan.

33

Metsänhoitaja Westermarck asui Järvenpään kartanon päärakennuksessa. Elämä siellä kulki vanhaan herraskartanotyylin, vieranvaraiseen mutta ei yllälliseen. Metsänhoitajan veli, maailmankuulu sosiologi Edvard Westermarck toi Suomessa käydessään tullaista eksotisia esineitä, ja niitä varten oli kartanossa omistettu Marokko-huone. Se oli osaksi sisustettu setä Edvardin tuomilla marokkolaisilla aseilla, ryijyillä, päähineillä ja peleillä. Edvard Westermarck toimi, myöhemmin Åbo Akademin sosiologian professorina. Varsinaiset kenttätutkimuksensa hän suoritti Marokon alkukanttaisten arabi- ja berberheimojen keskuudessa yhteensä kuuden vuoden aikana. Mainittakoon, että hän oli ensimmäinen suomalainen tutkija, jonka väitöskirja ilmestyi englannin kielellä.

— Marokko-huoneen kalustoon kuului myös piano, jota isoäiti soitteli. Ainakin kerran muistan, että veljeni kanssa sain kuunnella itsensä Sibeliuksen sitä nakin kerran muistan, että veljeni kanssa sain kuunnella itsensä Sibeliuksen sillä soittavan. Tämä lienee tapahtunut Sibeliuksen pistäytyessä uimassa Tuusulanjärven rannassa. Ainoalaanhan ei kuulunut omaa rantaa, joten säveltäjämeitari kävi uimassa kartanon rannassa.

— Edvard Westermarckillaan ei ollut omaa perhettä, mutta lapsista hän silti piti. Odotin veljeni ja sisareni kanssa aina jännityksellä hänen käyntejään, sillä etukäteen toivoimme, että hän tapansa mukaan tuo tullaista kilon Fazerin sekalaisia kullekin. Toinen häneen liittyvä varsin selvä aistimus oli hänen hienojen sikareittensa jättämä tuoksu, joka jäi leijumaan moneksi päiväksi.

Kerran Edvard-setää seurasi Järvenpäähan «-seriffi», hänen uskottu ystävänsä ja tukensa monilla markoilla. Seriffin arvonimi kuuluu profetta Muhammedin tyttären Fatiman miespuoliselle jälkeläiselle. Häntä pidetään pyhänä miehenä. Kerrottiin, että tämä olisi routavuosien aikana luvannut Suomelle tuhat

Edvard Westermarck. (Lähj. Mirja Salontaus)

34

Kartanon vierashuoneessa vas. Sigrid Enckell (o.s. Ehrström), Bjarne Westermarck ja Alfhild Westermarck (o.s. Ehrström). (Nils West. kok.)

marokkolaista sotilasta Venäjää vastaan käytettäväksi. Emme koskaan oppineet hänen oikeaa nimeään, mutta seriffi ikuisti käyntinsä kirjoittamalla kartanon uimahuoneen sisäseinään suurin kirjainmerkein arabialaisen mieltäukseen, jota me pojat emme tietenkään osanneet lukea. Edvard-setä, joka hallitsi sekä arabian että berberin kielen, lienee kylläkin sen meille tulkinut, mutta sen sanoma on aikojen kuluessa tyystin hävinnyt mielestä.

Bjarne Westermarck perheineen asui Seutulan sivutilalla, kesäisin kylläkin Aholassa ja sitten pari vuotta Ruokalassa*. Tällä nimellä kutsuttiin sitä Lars Sonckin suunnittelemaa rakennusta, joka alun perin sijaitsi kartanon päärakennuksen lähettyvillä, suunnilleen vastapäätä vanhaa koulurakennusta, ns. Notkoa, ja sitten siirrettiin nykyiselle paikalleen sitä varten, että kartanon monet maatalousharjoittelijat ja konttorihenkilökunta siitä läheltä saivat siellä ruokailla. Myöhemmin rakennus myytiin ins. Cooperille.

*Sigrid Enckellin (synt. Ehrström) tyttären Ulla Nordensvanin tietämän mukaan Aholan nimenä oli ensin Vårbacka. Kun Enckellit sitten rakennuttivat Sonckin piirtämän huvilan, se sai nimen Vårhaka.

35

Metsänhoitaja Westermarckin vaivana oli keuhkotauti, ja siksi hänen poikansa Bjarne joutui jo varsin varhain, vuodesta 1908 alkaen huolehtimaan kartanon viljelykseen. Hän oli hankkinutkin sitä varten hyvän koulutuksen. Hän oli opiskellut Kööpenhaminassa vv. 1906-1907 Landbohöjkskolensissa ja tutustunut opintomatkoillaan Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa nykyaikaiseen maanviljelykseen.

Westermarckit seurustelivat pääasiassa sukulaistensa kanssa. Rekiretket talvisin olivat suosittuja. Elvi-rouva oli mukana nuorisoseuratoiminnassa. Taiteilijaperheiden kanssa ei ollut perhepiirien välistä kanssakäymistä. Mainittakoon, että Sibelius sai käyttää kartanon uimarantaa ja että hänen 50-vuotispäivänään useat kartanon hevosaunuparit kuljettivat vieraita asemalta Ainoalaan. Rouvat Alfhild ja Elvi Westermarck vierailivat silloin tällöin Ainoalassa ja Suvirannassa. Poikien syntymäpäiville Aholaan tulivat tavallisesti Sibeliuksen nuorimmat tyttäret «Piiu» ja Heidi, samoin Järnefeltin nuorimmat. Heidän näytelmäesityksiinsä pojat olivat tervetulleita.

— Sibeliukselta puheen ollen minun kaltaiseni pojanoljopi ei tietysti koskaan päässyt hänelle läheiseksi, mutta palvelinhan tilapäisenä renkinä Ainoalan puutarhassa ajamalla silloin tällöin hevosen lantaa Aino Sibeliuksen ruusutarhaan. Mitään palkkaa en saanut, mutta runsaasti ruokaa ja hyvän kohtelun.

Niilo Tarvajärvi muistaa, että hänen isänsä, joka vapausodan jälkeen oli kartanon pehtorina (Lindrothin jälkeen ja ennen Virtaa), ajoi kartanon ensimmäistä traktoria Ainoalaan liittyvällä lohkoilla. Sibelius se kiinnosti ja hän seurasi ajon saran päästä toiselle sikariaan tuprutellen. Vihtori Tarvajärvi ajatteli itseksensä, että antaisi hänellekin sikarin, mutta ehkäpä maestro ei halunnut keskeyttää toisen työtä.

Bjarne Westermarck poikansa Nilsin kanssa äkkiä pelaamassa. (Nils West. kok.)

36

Vanhankylän Anni Åströmistä ei ole jäänyt yksinomaan lempeitä kuvia. Pojilla oli molemmilla poni, ja he ratsastivat usein aika kovaakin. Anni Åström nuhteli heitä siitä, sillä hän oli innokas eläinsuojeluhiminen ja moitti poikia eläinräkkäyksestä.

Nils Christianin varhaisimpia muistoja liittyy ensimmäiseen maailmansotaan.

— Olin varmaankin viiden tai kuuden ikäinen, kun ensimmäistä kertaa tein tuttavuutta kiinalaisten kanssa. Kun parhaillaan olin poimimassa vadelmia puutarhassamme, sukeltaa äkkiä pari kiinalaista puutarhan laskuojasta. He olivat olleet keräämässä sammakoita hankkiakseen vähän vaihtelua päivittäiseen yksipuoliseen ravintoonsa. Kiinalaiset oli pakkolouvettu kaukoidästä linnoitustoihin, joita tsaarin armeija oli pannut käyntiin ympäri Helsingin suojellakseen kaupunkia saksalaisten mahdollista maihinnousuyritystä vastaan. Me elimme ensimmäistä maailmansotaa, ja jokaisen talon Helsingin seudulla oli pakko lähettää tietyksi ajaksi mies ja hevonen vallitöihin. Lähinnä kaupunkia olevilta maanviljelijöiltä ja tilanomistajilta vaadittiin sitä paitsi metsien paljaaksi hakkaamista.

— Voimakkaimmat muistoni lapsuusvuosilta liittyvät kohtalon vuoteen 1917 ja sisällissotaan tai — niin kuin me silloin sanoimme — punakapinaan. Sisällissotaa olivat edeltäneet levottomuudet ja lakot useilla suurtiloilla, mm. Järvenpäässä ulkotiloineen. Arvelen, että meidän omista työläisistämme vain jotkut harvat aktiivisesti yllytyivät lakkoihin, vaan olivat lähinnä hyvin voimakkaan ulkopuolisen painostuksen alaisia. Näky maaliskuun 1917 lakosta on ainaseksi piirrynyt verkkokalvooni. Näen pitkän jonon ulkokartanomme

Nils Westermarck uittaa lampaista Aholan rannassa n. v. 1920 (Hakon West. kok.)

37

Malmarin hyvälypsyisiä friisiläisiä lehmä. Lehmät liikkuvat hitaasti tiellä pitkin asemalle kuljetettavaksi edelleen Helsinkiin teurastamoon. Lakkovahdit pitivät huolen, ettei kukaan uskaltanut lypsää, joten muuta mahdollisuutta ei ollut kuin teurastaa karja.

— Levottomuuksien yhteydessä syntyi tavallaan tragikoominen tilanne. Lakkolaiskulkue, suurimmaksi osaksi ulkokuntalaisia, tuli marsseihin punaiset liput ja nauhat etunenässä. Kulkue kiersi mielenosoituksellisesti Seutulan päärakennuksen, jossa me asumme. Me pojat emme kyllin ymmärtäneet tilanteen vakavuutta, vaan muutta mutkitta liityimme kulkueeseen kantaan ja heiluttaen kahta brittiläistä pienoislippua, jotka isosetämme Edvard Westermareck oli lahjoittanut meille jollakin käynnillään luonamme. Sen täytyi tulla perin kummallinen vaikutus mielenosoittajiin, kun tilanomistajan omat pojat, tosin vain kuuden ja neljän vuoden ikään ehtineet, osallistuivat mielenosoitukseen omaa isänsä tilanomistajaa vastaan.

— Sisällissota eli vapausota, miten sitten halutaan kutsua sitä, alkoi, kuten kaikki tietävät, tammikuun 28. p:nä 1918. Helmikuun ensimmäinen oli kuitenkin päivä, jota henkilökohtaisesti en voi koskaan unohtaa. Olimme saaneet tietää, että kaikki tilanomistajaluokkaan kuuluvat miehenkilot aina seitseentoista asti vangittaisiin ja mahdollisesti ammuttaisiin. Kartanon tilanhoitaja J. Ljungberg oli jo pistetty pistimillä kuoliaksi. Jälkeen jäi vaimo ja kaksi pientä tyttäreltä. Helmikuun alussa Porvoon kaupunki oli valkoisten hallussa, ja isä sekä isoisä olivat päättäneet ajaa reellä pakoon Porvooseen ja ottaa varmuuden vuoksi minut mukaansa. Me lähdimme hämärässä, ja erikoisesti kiinnitin huomioni isoihin surulliseen katseeseen, kun hän näki meidän katoavan pimeyteen. Me yövyimme Pornaisten Kotojärven kartanossa, jonka omisti tohtori Axel Hornborg, Sinebryhoffin johtajan Ingjald Hornborgin isä. Porvooseen pääsimme ilman suuria seikkailuja. Myöhemmin punaiset valtasivat Porvoon ja nk. Pellingin ryhmä vetäytyi saaristoon. Isä ja isoisä vangittiin, ja eräs sukulaisnainen nouti minut junassa kotiin Järvenpäähen. Isä ja isoisä tuotiin Tuusulan kunnantalon ja heitä kuulusteltiin. Kuulustelijat olivat kuumia tuskailevia, että nämä Westermareckit olivat niin viekkaita, ettei heistä saanut mitään syytösaainestoa. Lopulta he pelastuivat, kiitos että eräs punaista petti omansa. * Mainittakoon, että isäni puolestaan, kun punaiset oli voitettu, pelasti valkoisten teloituksetta rakennusmestarin, joka oli hänet pelastanut.

— Toinen kuva, joka yhtä selvästi kuin vaeltavat lehmät on jäänyt jäljelle muistini kätköön siltä ajalta, on yhteydessä punaisten Helsingistä perääntymiseen, sitten kun saksalaiset olivat valloineet kaupungin. Kartanon naiset ja lapset olivat etsineet suojaa silloisen kansakoulun kellarista. Kellarin luokan kautta saatoimme katsella lopen väsyneiden punakaartilaisien loputtoman pitkää sekalaista sopulijonoa, resuisia naisia ja lapsia, hevosia ja ajoneuvoja, konekivääreitä ja talouskappineita. Epätoivoinen joukko joka yön pimeydessä

* Punaisten nimismieheksi määrätty rakennusmestari.

Nils Westermareck poninsa selässä. (Nils West. kok.)

oli pakenemassa maantiellä kohti Lahtea.

— Vuosi 1918 oli samalla nälkävuosi varsinkin kaupunkilaisille. Piti asettaa vartioita suojelemaan kypsyvää laihoa Helsingin näkävien joukkojen hävitykseltä. Muistan vielä, miten ratsastaen ponillani salonkivaari selässä vahdin tai oikeammin sanottuna tietysti olin vahvini hermeittä tunkeli-joilla. Poni Hansin oli muuten isoisäni ostanut saksalaisilta. Se oli kuulunut baijerilaiseen vuoristotyöstörykmenttiin, ja se oli myyty huutokaupalla, kun saksalaiset lähtivät maasta. Kun sato oli korjattu, jätettiin pelto vapaaksi, ja nälkäiset ihmiset saivat silloin kerätä jäljelle jääneet herneet kuten myös viljapelloille varisseet tähtät.

— Tapaus, joka lisäksi on liittynyt siihen aikaan, on valkoisen armeijan marssi Helsinkiin toukokuun 16. 1918. Minun isovanhempani olivat onnistuneet saamaan hotelli Kämpistä parvekehuoneen vastapäätä Runebergin patstasta, missä Mannerheim ratsain otti vastaan valkoisen armeijansa. Todellakin myös se päivä jäi unohtumattomaksi tapaukseksi seitseentoista elämässä.

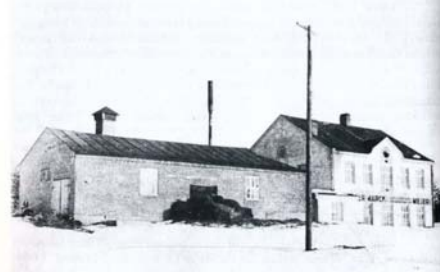
— Isäni joutui jo varhain suuresti osallistumaan erilaisiin maatalousalan järjestöihin. Hän oli mm. muutamia vuosia MTK:n puheenjohtajana. Luonteeltaan hän oli tosi demokraatti suhtautumisessaan alustalaisiin erotukseksi niin monista muista suurtilanomistajista. Yhtenä esimerkkinä haluan mainita, että jouluksi kaikkien alustalaisten lapsille lahjoitettiin vaatekerta.

Perheen kotikieli oli ruotsi, mutta jo varhain pojat oppivat suomea, sillä äiti, jonka setä oli tunnettu sanakirjan tekijä Knut Cannelin, puhui täydellisesti suomea. Hän luki pojille ääneen Välskärin kertomusten suomenostia ja Seitsemän veljestä. Lisiä tuli kavereilta. Nilsin ja Hakonin tuttavapiirin muodostivat lähinnä tallimäen muonamiesten pojat.

— Heiltä me opimme, millaista oli olla muonamies siihen aikaan. Opimme myös kosolti rumpia sanoja, joiden välttämiseksi perhepiirissä meillä oli vaikeuksia. Meille oli maailman luonnollisin asia nähdä, tosin uteliaana, kuinka tamma ja lehmä astutettiin, porsaita ja orivarsoja kuohittiin, vasikoita syntyi jne. Kohokohdiksi varmasti muodostuivat kesäillat, kun työajan loputtua ratsastettiin ilman satulaa täyttä laukkaa hevonen kummallakin sivulla, troikassa voinee sanoa, hevoshakaan.

Ratsastus olikin mielipuhua. Erityisesti mieleen ovat jääneet ratsastusretket Hyyrylään. Siellä oli Jegoroffin leipomo ja herkkuiset tuotteet. Sinne usein joukolla ratsastettiin, äiti ja kotiopettaja Fanny Janhonen poikien kanssa.

— Jo varsin nuorena minulla oli tapana osallistua säännöllisesti töihin ja olin luonnollisesti kartanon palkkalistalla. Minä sopeuduin työläisten kanssa siinä määrin, että esimerkiksi kerran, kun me pidimme siestaa metsän reunassa ja huomasi, että isä lähestyi nopein askelin tarkastuksellaan, minä varoitin kuuluvalla äänellä: »Ylös pojat, herra tulee!» Niin, isää kutsuttiin yleisesti herraksi ja isoisää vanhaksi herraksi.

Westermareckin meijeri n. v. 1920. (Hakon West kok.)

Noiden yhteiskunnallisten tehtävien takia Bjarne Westermareck joutui olemaan paljon poissa kotoa, lähinnä Helsingissä. Ehkä se vaivasi pikku Nilsiä. Niinpä hän kerran, kun usein vieraana nähty asemapäällikkö Alfred Ahlroth oli käymässä, oli esittänyt toivomuksen, että Affe-sedstä tulisi hänelle varaisa.

Vuoden 1919 presidentinvaali synnytti kiivaita kiistoja, olihan se laadultaan ensimmäinen meidän maassamme, ja sodan jäljet tuntuivat kipeinä. Vastakkain olivat valkoisen armeijan päällikkö, valtionhoitaja Carl Gustaf Mannerheim ja lakimies, korkeimman hallinto-oikeuden presidentti Kaarlo Juho Ståhlberg.

— Kummallista kyllä minäkin kahdeksanvuotiaana sekaannuin peliin. Isoisäni piti jyrkästi Mannerheimin puolta, isäni Ståhlbergin. Perinteisiin kuului, että perheet kokoontuivat joka sunnuntai yhteisille päivällisille, ja silloin tietysti ei ollut mahdollista välttää keskustelussa tulossa olevaa presidentinvaalia. Isä ja isoisä puolustivat innokkaasti, etten sanoisi kiivaasti erilaisia mielipiteitä. Minutkin, kahdeksanvuotias pojanoloppi vedettiin mukaan, ja tulin keskusteluun näin kuuluvalla pikkuvanhanalla lausunnolla: »Ståhlberg on mielton.» Mutta kas silloin muuten mallittaisen isäni sappi kuohahti. Hän nousi tuoliltaan ja antoi minulle kajahtavan korvapuustin. Päivällistunnelma kävi vähän vaimeaksi. Siitä lähtien olen pitänyt tietyn etäisyyden poliittiseen sitoumukseen. Viimeinen kerta, kun sain kunnan selkäsauvan, on sentään sekin saanut vähän poliittista vivahdusta.

Eni. meijerin rakennus v. 1979. Taustalla oleva valsimylly valmistui v. 1947. Westermareckin valsimylly lienee ollut meijerin eteläpuolella. (Valok. V. Kyrölä)

— Vanhempieni ystäväpiiriin kuului filosofian tohtori ja kasvinjalostaja Lauri Kristian Relander perheeseen. V. 1919 hän oli eduskunnan puhemies, sittemmin Viipurin läänin maaherra ja myöhemmin kuten tunnettua tasaval-
lisen presidentin. Hän vietti yhden kesän luonamme Seutulassa. Hänen poi-
kansa Ragnar ja minä olimme saaneet päähämme, että olisi järjevä tapa
ansaita vähän rahaa keräämällä kieloja ja myymällä kukkakimppejä Jär-
venpään asemalla. Niin demokraattinen kuin isämme olikin, jokin raja sentään
piti olla sillä, mikä oli sopivaa ja vähemmän sopivaa. Ja kielojen myyminen
asemalaiturilla yhdessä eduskunnan puhemiehen pojan kanssa katsottiin
vähemmän sopivaksi.

— Meidän perheemme teki 1920-luvun alussa säännöllisesti joka kesä
autoretken maan eri osiin. Erikoisesti tulee mieleeni ensimmäinen matkani
Itä-Suomeen ja Viipuriin. Oli lämmin kesä. Söimme päivällistä legendaaris-
essa Espilässä, tarjoilijat pukeutuneina frakkii ja komean sotilasorkesterin
pulppuvaa musiikkia. Puhuen sorinaa, iloisia ääniä neljällä eri kielellä, mutta
ennen kaikkea hilpeä karjalainen luonteenlaatu, se oli jotain aivan erilaista
kuin mihin oli totuttu. Väristellessäni vähän runoilija Esaiaa Tegnérin
säkeistöä salitakoon minun sanella: »Niin peitti hohde Viipurimme päivät,
fantastinen ja outo, sanoisin.» Myöhemmin kävin Viipurissa monta kertaa,
ennen kuin se menetetttiin, ja romanttinen kun olen, koin joka kerta tämän
saman hohdon.

— Samalla matkalla suotiin minun kohdasta panoraama uohtumatonta
kauneutta. Tapaus sattui, kun me munkki kapteenina munkkien miehittä-
mällä aluksella Sergei lähestyimme kaukana Laatokalla sijaitsevaa vanhaa
Valamaa. Kun kangastus, kuin fata morgana nousivat merestä kirkot orto-
doksin risteineen ja kultaisine sipulikulpeineen. Pitkän elämäni aikana olen
kokenut lumoutuneena muita samanlaisia hetkiä. Tämä oli ensimmäiseni.

— Varhainen lapsuuteni oli siis onnellista aikaa. Mutta sitten tuli ensim-
mäinen suuri romahdus. Isäni oli uranuurtaja, hän oli 10-20 vuotta edellä
aikansa ja hänellä oli tuhat rautaa tulesa. Hän mm. perusti omin varoin
kasvinjalostuslaitoksen aikana, jolloin valtiolla ei sitä ollut. Hän oli mukana
monissa erilaisissa yhdistyksissä. Hän oli ensimmäisiä pioneereja ja traktorien
käyttöön ottajia. Hän oli mukana erilaisessa liiketoiminnassa, ja kun sitten
1920-luvun alussa taloudellinen tilanne kiristyi, hän havaitsi olevansa vahvasti
veikainen. Hän oli niinkuin venäläiset sanovat »širokaja natura», leveä
luonne, luotti liian paljon ihmisiin ja oli ehkä vähän huolimaton kirjanpidossa.
Nyt häntä kaiken lisäksi syytettiin kavalluksesta.

— Arvet siitä, mitä silloin tapahtui, pysyvät yhä liian syvällä minun
sydänjuurisani voidakseni tässä kerrata kaikkea. Sanottakoon vain, että
hänet jo ennen oikeudenkäyntiä todettiin syyttömäksi. Ainutlaatuisena
tapauksena voi kai pitää sitä tosiasiaa, että kaupunginviskaali Eino Nyysölä,
joka oli saanut mahdollisessa oikeudenkäynnissä tehtäväkseen olla syyttäjä,
julkaisi kirjan Westermarck-asiat. Hän totesi, mikä järkyttävä vääräys oli
isää kohdantunut, ja kuvasi sitä kujanjuoksuja, johon isä yhdessä äitini kanssa

42

joutui herjausten sataessa huutavasta kansanjoukosta Helsingin asemalla.
Professori Allan Serlachius, meidän silloisia johtavia oikeusoppineitamme,
osoitti sanomalehdessä Uusi Suomi tapauksen oikeusmurbaksi. Isän siis todet-
tiin olevan syytön, mutta hän oli kylläkin raskaasti veikainen. Melkein koko-
naan mutta ei toki ihan kokonaan piti myydä Järvenpää-yhtiymä. Järvenpään
kartanon kantatilalla, jonka valtio osti v. 1924, sijaitsee nytemmin useita
maatalousoppilaitoksia.

— Se oli tragedia, josta ei niinkään helposti toivu. Sitä maa-aluetta, joka
vielä oli jäljellä lähellä Järvenpään asemaa, isäni alkoi palstoittaa ja rakentaa
tavoitteena pienteeollisuustajama. Hän ei siis vaipunut toivottomuuteen, vaan
ponnisteli yhä edelleen. Parantumaton optimisti hän oli läpi elämänsä.
Kiehtova läis, kiehtova minun näkökulmastani nähtynä, oli hänen
toimintansa ostaa hyvin halvalla hinnalla ja kuljettaa Järvenpäähän hylättyjä
venäläisiä taloja Karjalan kannakselta. Oli muuten harvinaisen näky, jonka
kohtasi, kun Kannaksella vaelsi hylättyä talolta toiselle, venäläiseen tyyliin
rakennettuja torneineen ja sakaroinen, kustikkoineen ja parvekkeineen. Ken-
ties tapasi yksinäisen iäkkään venäläisen aatelisen tai näki vilauksen
ruhtinattaresta, joka sattumalta oleskeli vielä Kannaksella vanhassa kesä-
lunnassa menossa Pariisiin, lopulliseen päämäärään, joka kangasti niin
monille venäläisille emigranteille. Minuun jäivät käynnit Kannaksella vai-
kutelman kummituskaupungissa vaihtamisesta. Nuoremmalle sukupolvelle on
kenties syytä mainita, että Karjalan kannas oli Pietarin seurapiirin suosima
kesäasuntopaikka.

Nils kävi pari kertaa isänsä kanssa Kannaksella. Silloinen kansanedustaja
Antti Juutilainen oli siellä oppaana, mutta varsinaisesti ostoista ja siirroista
huolehti Matti Uusitalo, joka oli »kaikki kaikessa».

Koulunkäynti alkoi kotona. Nilsia ja Hakonia varten hankittiin
kotiopettaja. Fanny Jahnson kävi kolmesti viikossa iltapäivisin opettamassa.
Kun koulunkäynti 1920-luvulla jatkui Nya svenska samskolanssa ja tarvittiin
koulukotia Helsingissä, Fanny oli opettajatoimensa ohella kodinhoitajana.

Byarne Westermarckin ensim-
mäinen auto n. v. 1920, rattissa
Kuj Kannelin, takana Ingeborg
ja Tom Cannelin. (Hakon West.
kak.)

43

Rehtorina poikien koulussa oli Johannes Sundström, tosi humanisti niin
matematiikan opettaja kuin hän olikin, pilke silmäkulmassa kertoi huumorin-
tajusta. »Hänen vetoomustaan, ettei vaivaina, sanomalehdistön isämme vas-
taan kiiohtamina päivinä lauottaisi ilkeyksiä veljelleni ja minulle, kunniotti-
vat kaikki koulutoverimme.»

Nils suoritti ylioppilastutkinnon v. 1928. Siihen aikaan uudet ylioppilaat
saattoivat ilman mitään esteitä valita haluamansa uran. Nilsin mielenkiinto
kohdistui historiaan ja maantieteeseen sekä biologiaan. Hän tunnustaa
olleensa toivoton harjoitusaineissa voimistelussa ja piirustuksessa, sitä paitsi
peukalo keskellä kämmettä. Kun koulutoverit luistelivat Pohjoisatamassa,
hän istui iltaa kaupungin kirjastossa ja tutkiskeli historiaa. Erikoisesti häntä
kiinnosti Bysantin keisarikunta, ja myöhemmin Mika Waltarin Johannes
Angelos kuului häntä eniten kiinnostaneiden romaanien joukkoon.

— Minulle tuottikin jonkin verran selutuskaa valita historian ja maata-
louden kesken. Se että päädyin maatalouteen, johtui loppujen lopuksi siitä,
että se oli lähempänä elävää elämää ja että mahdollisuudet hankkia tyydyttävä
työpaikka olivat varsin harvat humanistisella sektorilla, johon myös historia
kuului. Riippumatta aineen valinnasta olin lujasti päättänyt valita tutkijan
uran, vaikka toki olin selvillä, että aluksi oli hankittava jotain muuta varmem-
pää toimeentuloa.

— Vuonna 1928 oli jo tiettyjä aavistuksia, että taloudellinen lama oli
ovella, mutta nuoruutensa keväässä ei sitä tullut paljonkaan ajatelleeksi.
Vuotta myöhemmin taloudellinen kriisi tuli maailmanlaajiseksi ja kohtasi
myös isääni. Ainoa, mitä hänellä oli jäljellä, oli tila, jonka hän oli hankkinut
Nastolasta läheltä Lahtea. Parhaillaan suoritin silloin vuoden kestävää har-
joittelua Jokioisten kartanossa. Koko lailla huono harjoittelija minä varmaan
olin, en laiska vaan kuten sanottu epäkäytännöllinen.

— Saada päivälehdistä tietää ilman ennakkoaavistuksia, että isä on teh-
nyt konkurssin, on tietysti järkytys jokaiselle. Muistan, kuin se olisi ollut eilen,
kun ensimmäisen kerran kesällä 1929 kävin vanhempieni luona heidän tila-
laan Nastolassa. Isäni vei minut metsäaukiolle, jossa oli kahdeksan kalkkunaa
laitumella. »Näiden pitäisi nyt antaa meille toimeentulo», hän sanoi. »Niin,
pappa», vastasin. Sisimmässäni kyllä ajattelin, että totisesti vaihteleva on
ihmisen elämäntie. Kovia aikoja oli vielä monta vuotta. Sitten hänelle valkeni,
kun hänestä tuli päätoimittaja sille liitteelle, jota Hufvudstadsbladet alkoi
julkaisua nimellä Lantmannabladet (Maatalouslehti).

— Sellainen oli hänen kohtalonsa. Arvet kaikesta tapahtuneesta olivat
niin syvällä, että me lapset emme koskaan ottaneet puheeksi hänen kanssaan
kysymystä laajemmasta ulottuvuudesta. Tunteitamme häntä kohtaan tulkitsee
ehkä parhaiten se, että minä postuumisti (isän kuoleman jälkeen) omistin
kirjani Svenska Österbottens jordbruk och befolkningsförhållanden (Ruotsin-
kielisen Pohjanmaan maanviljelys ja väestösuhteet) ainutlaatuisen isäni muis-
tolle.

Opiskeluaika kului niukkuudessa, ei jäänyt paljonkaan aikaa iloiseen

44

Akatemikko Nils Westermarck v. 1983.
(Valok. V.Kyrölä)
Seutulain päärakennus v. 1976. (Valok.
V.Kyrölä)

45

ylioppilaselämään. Akateemikkomme väittää, että hän on aina ollut koulu-pinko tai hänen vaimonsa sanojen mukaan työnarkomaani. Tutkinnot piti saada tieltä pois niin pian kuin mahdollista. Taloudellisena tukena hänellä oli perheen hyvä ystävä, ruotsalainen pankinjohtaja Laurell.

Opintojen suhteet tuotti harmia ja hankaluutta se, että pääaineeksi ajateltu maanviljelystalous jäi pahimmoikseen ilman professoria ja viran täyttämisen vei vuosia, sillä tiedekunta vastusti kaikin keinoin tohtori Rurik Pihkalan valintaa. Opetusministerin presidentin esittelystä oli Pihkalan vastaan, mutta Ukko Pekka kuuluu silloin sanoneen: »Joka tapauksessa minä nimitän hänet.» Viivytyks aiheutti suunnitelmassa sen, että pääaineeksi tuli otetuksi kotieläinoppi, mutta aikaisempi mieltymys säilyi silti, ja v. 1949 Nils Westermarckista tuli Helsingin yliopiston maanviljelystalon professori.

Lopuksi vielä muistelmia opiskelun yleensä karusta ajasta.
— Harvoja valonpilkahduksia muodosti käynti Marlebäckin kartanossa, jonka omisti sittemmin paljon kiistelty Hella Wuolijoki. Hella Wuolijoen tytär, myöhemmin naimisissa Tuomioja, oli ollut Saksalaisessa koulussa erään luokkatoverini luokkatoveri, ja kiitos hänen meidät silloin tällöin kutsuttiin Marlebäckiin, joka on luonnonkauniilla paikalla Iitin pitäjässä. Se oli vieraanvarainen koti, joka kokosi minun ikäisiä nuoria. Ei ollut kysymystä mistään poliittisista kerhoista, vaan me huvittelimme retkillä, tanssilla ja hauskalla seurustelulla. Mainio muisto eräästä käynnistä on jäänyt mieleen. Hiivin varhain aamulla ulos tutustua kartanon maanviljelyyn, ja mitä silloin näen. Niin, tallimällä seisoo Hella Wuolijoki pukeutuneena vain avaraan leveävöiseen aamutakkiin. Hän jakaa kommentavalla äänellä päivän töitä tavalla, jota ei voi käsittää väärin. Hän oli todella värikäs henkilö.

46

Tallimäen poika

Oskari Nieminen sanoi kuulleensa maanviljelysneuvos Bjarne Westermarckin kertovan, että hänen piti lapsena leikkiä pehtori Lindrothin tyttären kanssa valkoiset käsiensä kädessä. Se vaivasi häntä vielä aikuisena niin, ettei hän mielellään pitänyt käsiensä, ja hän päätti demokraattisen ajatustapansa mukaisesti, että hänen poikansa saavat leikkiä, kenen kanssa haluavat. Niinpä Niisin ja Hakonin lapsuuden tovereihin kuuluivat myös tallimäen pojat, kartanon työläisten vesat. Näitä olivat Pauli Mäkinen (Paukku-Petteri), Walter Falk (Meteori), Tevalinin veljekset Aarne ja Toivo, Viljo Ljungberg ja Oskari (Osku) Nieminen, jonka muisteluksia seuraamme.

Seutulaan navetan rauniot, missä järjestettiin kesinä 1970-72 taidenäyttely Artforum.

47

Oskarin isä tuli Järvenpään kartanoon, Seutulaan rengiksi marraskuussa 1917 ja sai asuttavakseen entisen Granbackan torpan. Se sijaitsi Rampakan (Granbacka) hyppyrimästä muutaman sata metriä etelään metsän reunassa, nykyisen Heinäpolun vaiheilla. Sen naapurissa puron toisella puolella oli kartanon tiilitehdas, suunnilleen nyky. Miltarikadun päässä. Siellä kuivatettiin ja poltettiin tiilet mm. kasvintutkimuslaitosta ja sen lähellä olevaa konttorirakennusta, myllyä ja Isonkydön suurta sikalaa varten. Tiilet olivat nykyistä standardia vähän pienempiä. Puroa kutsuttiinkin sillä kohtaa Tiilitehtaan ojaksi (K. Valtavuori muistaa nimen Koskenoja), alempana Nahkurin ojaksi, ja tänne kylän keskusta ehdittyään se on ollut Loutinoja.

Marraskuu 1917 oli levotonta aikaa. Seitsenvuotiaan Oskarin mieleen on jäänyt pehtori Lennart Ljungbergin murha. Hänet löydettiin nykyisen uimahallin läheltä tien vierestä lumen peitettynä, vain käsi pisti esiin. Hänet oli surmattu pistimillä. Myöhemmin kerrottiin, että synä murhaan olisi ollut kosto. Ennen kapinaa kuokittiin Suosillan peltoa (nyk. Anttilan koulun takana) ja Ljungberg oli valvomassa. Jotkut työläisistä olivat jättäneet kannon paikalleen ja kasanneet risuja sen päälle. Risukasa poltettiin, mutta kyntömiehet eivät päässeet kyntämään. Ljungberg, jota pidettiin ystävällisenä ja rehtinä miehenä, sanoi syyllisille: »Olette tehneet pikkusen sopimattomasti.» Siitäkö sitten vihat? Surmapaikalla oli aikanaan muistokivi, maanviljelysneuvos Auer vei sen pois.

Oskari kertoo olleensa Westermarckin poikien seurassa 9-vuotiaasta 17-vuotiaaksi asti. Silloin kun nämä kävivät Helsingissä koulua, he tulivat viikon loppuiksi maalle, ja Oskari oli asemalla vastassa kertomassa uutisia.

Pojilla oli ponit, ja Oskarinkin pääsi ratsastamaan, kun Nils kookkaana poikana suostui ottamaan Toivon, ison hevosen. Kun syksyllä oli huretta

Järvenpään kartanon talli ja navetta n. v. 1920. (Hakon West. kok.)

48

sänkipellolla, Nils saattoi sanoa: »Surrataan intiaania!» Silloin poni valjastettiin pienen reen eteen ja ajettiin pitkin sitä 31 ha:n peltolakeutta, joka nykyisin on koulutilan peltoja sekä keskustan koulun tonttimaata. Kesäkäyttöön kartanon puuseppä Gustafson oli tehnyt pienet kärryt. Hänen verstaansa oli pääkartanon puolella, toisessa päässä sitä isoa punaista rakennusta, joka vielä jökottaa maantien laidassa Kotitalousopettajaopiston alueella.

Talvella harrastettiin myös hiihtorastastusta. Yksi satulaan ja viisi kuusi-kin hiihtäjää saattoi tulla perässä köydestä kiinni pitäen. Vähälumisella pelolla se sujui hyvin, mutta paljon lumen aikana tien vieräi luisuessa sai varoa puhelinpylväitä. Oskari sai siitä tuntuvaan muistuksen.

Kaikkien poikien kokeiluun kuuluu tupakkaan tutustuminen. Maanviljelysneuvos ei polttanut, mutta forsmestarilla oli tupakkaa, ja veljekset pihistivät sitä. Kerraan he saivat käsiinsä piipputupakkaa, ja sitä poltettiin pöllitupakan holkissa. Ihmekös että maa pyöri poikien silmissä.

Ylimääräistä jännitystä hankittiin varastamalla omenoita. Tietysti pojat olisivat pyytämällä saaneet, mutta toista oli hiippailla forsmestarin puutarhaan pussi kourassa ja hakeutua sitten pilloisaan paikkaan nautiskelemaan.

Nykyisen Muuntajakadun varrella kivitalojen naapuruuksessa on vanha pehtorin rakennus, joka on päätetty purkaa ja jätetty toistaiseksi odottamaan. Jotkut ovat odottaneet sen purkamista. Kerrotaan, että joskus ennen kapinaa siinä asui joku ulkomaalainen, joka teki väärää rahaa ja meni markkinoille vaihtamaan sitä käypään tavarahan. Tarinan mukaan purettuun saisi paljastua rahanarvoisia kätöjä.

Oskari oli Järvenpään eli Hurmeen (nyk. Kinnarin) koulussa ensimmäisiä oppilaita. Viimeisen luokan hän kävi Tuomaalan koulussa Järvenpään kartanon lähellä (nyk. Kotitalousopettajaopiston Notko), kun hänen isänsä ja siis kotinsa joutui siirtymään Seutulaan piiristä pääkartanon puolelle.

Järvenpään kartanon riihi 1920-luvun alussa. (Hakon West. kok.)

49

Kesäksi Oskari jäi taas paimeneen. Lehmäiä oli 70-80, paimenia neljä. Puuhaa riitti, kun ei ollut aitoja. Karja vaeli peltojen laidoilla, luonnontuilla ja lepikoissa, joita jatkui nyk. Mäkelän tienoilta Saunakalliolle. Heinän niiton ja elonleikkun jälkeen se pääsi pelloille. Juomaan se ohjattiin järven rantaan, mutta kyllä Nahkurin ojakin kelpasi siihen hätään. Yöksi lehmät ajettiin navetalle, saivat itse kantaa maitonsa. Käsien siihen aikaan lypsettiin, tarvittiin useita vetimiä ääreen. Maito kaadettiin siivilän läpi tonkkiin, jotka seisovat jäissä. Huomattava osa lähetettiin Helsinkiin jakelupaikkoihin isoissa astioissa tai pikku kannuissa suoraan tinkiläisille. Osasta tehtiin kartanon meijerissä (nyk. Tarjousmylly) juustoa.

Viimeistä kertaa Oskari oli Westernmarckin palveluksessa v. 1927. Kun Kotitalousopettajaopistoa rakennettiin, lensi räjäytystoissa kiven sirpale Aholan ikkunasta sisään. Silloin Bjarne Westernmarck muutti Aholasta Ruokalaan (myöh. Cooperin huvila), ja Oskari oli muuttokuormaa ajamassa. Kesällä Westernmarck jätti Järvenpään ja asettui Kannakselle Taamalan kartanoon, ja Oskari oli junassa hevosta saattamassa Perkjärven asemalle.

Seutulan pehtorin rakennus, jonka hävittämisestä on kiistely 1980-luvulla. (Valok. V. Kyrölä)

Matti Uusitalo

Matti Uusitalo (1878-1963) tuli ensimmäistä kertaa Järvenpään v. 1909 Westernmarckin kartanoissa toimitettaviin maanmittaustöihin. Aluksi hän toimi mittamiehenä, mutta perehtyi työhön niin, että pystyi toimittamaan mittauksia ja laatimaan karttoja. Hän asui Kainun majatalossa (aseman lähellä nyk. R-kioskin kohdalla). Maanmittausinsinööri Svaetichin halusi, että Uusitalo jäisi tänne oikein vakinaisesti. Hän kutsuikin perheensä v. 1919 ja sai asunnon Vanhankyläntien haarassa olevan, kartanon omistaman rakennuksen yläkerrasta. Alakerrassa majaili maatalousharjoittelijoita. Myöhemmin (?) taloon tuli puhelinkeskus. Matti Uusitalo rakensi omansa nyk. Invan kohdalle, mutta myi sen vaimonsa kuoltua v. 1940 Emil Bauerille, joka perusti silkkitehtaan.

Matti Uusitalo metsää tarkastamassa. (Hakon West. kok.)

Järvenpään vakinaisesti asettutuaan Matti Uusitalosta tuli kartanon metsänvarti. Kerran hän joutui kovalla pakkasella lähemään Lammille, missä Westernmarckilla oli metsää. Silloin hän sai vorstmestarilta (A.V.W.) turkin, kun tällä oli kaksi. Metsätöiden lisäksi Uusitalo puuhasi muissakin kartanon tehtävissä. Hän oli -kaikki kaikessa-, kuten akateemikko Nils Westernmarck muistelee. Hän huolehti 1920-luvulla Kannaksella huviloiden ostosta ja siirrosta Järvenpään. Täällä niitä myytiin halukkaille.

Herastuomari Emil Nikkanen on kertonut, että v. 1922 venäläisten Terjolla omistamat huvilat joutuivat Suomen valtiolle. Niitä alettiin myydä v. 1924 huutokaupalla pois siirrettäviksi, vuosikymmenen loppuun mennessä n. 1500 huvilaa. Hinta talletettiin 5 vuodeksi entisten omistajien varalle. Järvenpään noita rakennuksia tuotiin lähes 200.

Einar Mustajärvi kertoo isänsä kanssa ajaneensa asemalta noita numeroituja hirsii pystytyspaikoille. Tulikouran Loutissa olevan huvilan hirret olivat niin pitkiä, että kärryt kaatuivat käänteessä. Mustajärvi oli tullut v. 1916 Westernmarckille työnjohtajaksi. Hän kuokitti Änäsille, Stenbackalle ja Isokydölle peltoja. V. 1923 hänelle erotettiin oma tila, Mustajärvi.

V. 1931 Matti Uusitalo ryhtyi yksityisyrittäjäksi, perusti liha- ja sekatarvakaupan. Kauppiaan hän oli liian hyväluontoinen, mutta pari vuosikymmentä Vaarin kauppa — Vaariksi häntä kutsuttiin — jakoi tavaraa ja luottoa järvenpääläisille ja vähän muillekin.

Vaari harrasti kalastusta ja vei toisinaan kaloja Sibielukselle. Oli hän Sibieluksenkin kanssa kalastamassa. Vene lainattiin Westernmarckilta. Sibielus oli kuulemma tarkka kalansaalistaan, heillä oli siihen aikaan tiukkaa.

(Helvi Uusitalo)

Oksasen huvila Torpanien varrella, tiettävästi ainoa alkuperäinen näköinen säilynyt (paitsi maalaus ja kate) Kannakselta Järvenpään tuotu huvila. (Valok. V. Kyrölä)

Z. Luu

Pöytäkirja tehty Järvenpään kaupungin k. 1. k. 1911. Pöytäkirja pidettiin kaupungin k. 1. k. 1911. Keskusteltiin k. 1. k. 1911. Keskusteltiin k. 1. k. 1911.

Pöytäkirja k. 1. k. 1911. Keskusteltiin k. 1. k. 1911. Keskusteltiin k. 1. k. 1911. Keskusteltiin k. 1. k. 1911. Keskusteltiin k. 1. k. 1911.

Mikä Yr. paikalla kuton yllä,

H. Pi. Hakundehti,

H. Pi. Pi. Pi.

Mara. (Puheluotaja) k. 1. k. 1911.

Citiakki Tadjitsovat.

Paikka Vaikka. Juvut ollema.

(Järvenpään kaupunginkirjaston kottiseutukokoelma)

Menestys ja menetys

Järvenpään kartanon kriittiset ajat

Järvenpään kartano osallistui Tampereen maatalousnäyttelyyn v. 1922 ja sai toisen pääpalkinnosta. Sitä varten oli julkaistu 16-sivainen este Westermärkin Kartanot 1921. Siinä tarkasteltiin mainitun vuoden tuloksia ja myös vähän siihenastista kehitystä.

Isossaajassa v. 1904 kartanon peltoala oli 524 ha ja kokonaisala 1,948 ha. Vuodesta 1910 lähtien, siis Bjarne Westermärkin johdolla, raivattiin uusia maata runsaasti viljelykseen. Näin syntyi uusia itsenäisiä viljelytiloja. Niinpä hakamaasta raivattiin n. 60 ha laajuneen Isonkydön kartano, 140 ha:n Stenbackan kartano, johon kuului entisiä torpan peltoja, ja 111 ha:n Änäsän kartano. Seutulan viljelty pinta-ala kasvoi 160 ha:ksi. Kymmenen vuoden kuluessa raivattiin n. 400 ha uudismaata*. Yhteensä kartanoyhtymän viljelys-alue oli v. 1921 n. 700 ha, siitä salaajottettua 60 ha.

Luonnonheinästä kylvöheinään alettiin siirtyä v. 1865, v. 1870 niittyheiniä oli yli puolet, mutta jo vuodesta 1890 lähtien on korjattu vain kylvöheinää. Viljan, etupäässä rukiin viljely oli vallitsevana 1860- ja 1870-luvulla, mutta 1880-luvulla aletaan siirtyä yhä enemmän rehukasvien viljelyyn. Pulavuosina vihannesten kasvatusta sai vauhtia, varsinkin kaalia, herneitä ja juurikkaita myytiin vuosina 1918-1919 huomattavia määriä. Myös tomaatteja saatiin vasta rakennetuista Järvenpään ja Seutulan kasvihuoneista.

Oheisesta taulukosta näkyvät tulokset vuodelta 1921.

Vehnä oli vielä tuolloin uusia viljalajeja, joten ei ole kummaa, että sen kylvöala oli vain viidennes rukiin alasta, mutta selvästi satoisampaa se näytti olevan ainakin v. 1921. Ohraakin oli enemmän kylvössä kuin vehnää, mutta kaura oli vallannut laajemmalti alaa kuin muut viljat yhteensä. Sen pääasiallisia kuluttajia olivat kymmenet hevoseet ja sadat lehmät. Sokerijuurikas kuului uutuuksiin ja sai erikoista huolenpitoa osakseen, sen takia kilpailtiin eri tilojen kesken rahasta ja kiertopalkinnosta. Mainittuna vuonna näyttää Änäsissä päästyin parhaaseen hehtaaritulokseen. Ensimmäistä kertaa Westermärkin tiloilla ja yleensä Suomessa korjattiin sokerijuurikkaan siementä (lähes tonni). Juurikkaiden naatit muodostivat merkittävän osan karjan syysruokinnassa.

* Luvut eivät oikein täsmää.

54

Satotaulukko Westermärkin tiloilta v. 1921

Kasvin nimi	Järvenpää		Stenbacka		Seutula		Änäs		Isonkytö		Yhteensä	
	Vilj-ala ha	Sato kg	Vilj-ala ha	Sato kg	Vilj-ala ha	Sato kg	Vilj-ala ha	Sato kg	Vilj-ala ha	Sato kg	Vilj-ala ha	Sato kg
Juhannusräis	5,00	7,775	4,30	6,929	3,00	5,750	2,00	3,365	1,50	2,685	15,80	26,504
Syysruis	19,00	28,304	23,50	27,169	4,35	5,796	10,00	13,153	7,80	14,371	64,65	88,793
Kevätruus	0,10	100	0,70	1,267	5,40	11,485	1,75	4,447			12,15	27,151
Syysvehnä	4,30	9,352	1,50	1,730	2,40	3,400					3,90	5,130
Kevävehnä	8,75	20,186			8,80	16,030	4,85	11,751			22,40	47,967
Ohra	35,50	74,251	32,30	67,691	63,23	107,647	20,00	38,034	29,40	51,750	180,43	339,373
Kaura	3,40	5,353	3,90	1,566	3,87	5,032	1,01	1,610			8,28	13,555
Herne	3,12	66,197	3,38	57,286	3,29	68,244	2,50	57,091	1,31	26,570	13,50	275,388
Sokerijuurikas	0,75	25,080	1,50	45,300	1,50	65,280	1,05	32,500	2,50	60,000	6,75	188,700
Lanttu	1,50	67,380	0,60	10,200							5,05	230,580
Turnipsi	1,00	14,320									3,17	56,200
Peruna											0,23	3,410
Kaali											0,50	10,870
Punajuuri												
Porkkana												

55

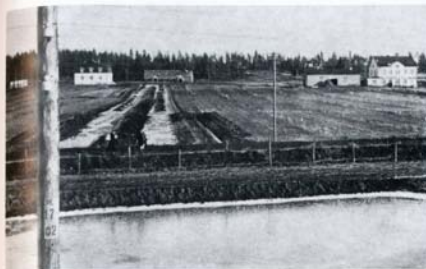
Varsinkin vuodesta 1916 alkaen kiinnitettiin huomiota siemenviljelyyn ja kasvinjalostukseen, ja v. 1918 aloitti toimintansa Westermärkin Kasvinjalostuslaitos. Lokakuussa 1920 se laajentumisen takia muodostettiin osakeyhtiöksi Suomen Kylvösiemen Oy — Finlands Utsädes Ab., johon lisäosakkaaksi liittyi Oy Agros. Laboratoriotyöt tehtiin aluksi Seutulan päärakennuksessa, kunnes v. 1919 valmistui varsinaisen laboratoriorakennus vähän etelämmäksi nyk. Seutulantien varteen. Lähellä sitä nyk. Arolantien varressa oli ilmariihinen seinien tilalla pylväät — ja siinä kuivattiin koekentillä leikattuja lyhteitä. Erikoisessa puimurissa oli lajitteija, joka puhalsi kevyet, jalostukseen kelpaamattomat jyvät loitos.

Maanviljelyskalustusta mainitaan, että v. 1880 kartanossa oli kaksi niitto-konetta ja yksi hevosharava, nyt 1920-luvun alussa mm. kaksi itsesitovaa leikkuukonetta ja kymmenen itseluovuttavaa clonkorjuukonetta. Ennen kapinaa hankittiin ensimmäinen traktori, v. 1921 toinen. Niiden työtehosta ja kustannuksista pidettiin kirjaa.

Seutulan konerakennus, myöhemmin mattotehdas. (Hakon West. kok.)

56

Näkymä rautatieltä Westermärkin koaluelle n. v. 1920. taustalla konttorirakennus ja konerakennus, oikealla meijeri. (Hakon West. kok.)

Koaluelle n. v. 1920, taustalla laboratoriorakennus. Etualalla on nykyisin Alu Oyn tehdas. (Hakon West. kok.)

57

Kasvinjalostuslaitoksen laboratoriorakennus n. v. 1920. Yläkerrassa asui sen johtaja, myöh. prof. Vilho A. Pesola ja hänen assistenttinsa. Nyt v. 1984 rakennusta kunnostetaan musiikkiteatteria varten. (Hakon West, kok.)

Sisäkuva kasvinjalostuslaboratoriosta, maist. Pesola, Iyymä Rantala ja laborantti Maiju Toikkanen. (Hakon West, kok.)

58

Westermarkin asuinrakennus nyky. Myllytien terveyskeskuksen pihassa n. v. 1920. Talon edessä kirjanpää Mili Fabritius. (Hakon West, kok.)

Koeviljelyksiä. (Hakon West, kok.)

59

Karjaa hoidettiin vielä 1860-luvulla ennen muuta lannan tuottajana, ja talviuokinta olikin sen mukaista. V. 1866 oli 60 lehmän keskilypsy vuodessa 548 litraa. Vasta v. 1880 alettiin karjanhoitoon kiinnittää huomiota. Lehmät olivat pääasiassa maatiaisrotuisia, tuotto keskimäärin 1000 litraa. Järkipäjänen karjanhoito pääsi alkuun v. 1898, jolloin Skotlannista tuotiin ayrshire-sonni Hogmanay I ja neljä lehmää. Tämän jälkeen huolehdittiin karjakannan puhdasrotuisuudesta.

Aiemmin kaikki lehmät olivat laitumella koko kesän, mutta tällä vuosisadalla on siirrytty osin navettaruokintaan. Toisen vuosikymmenen loppupuolella pidettiin kesälläkin 180-200 lehmää navetassa. Ruokinnassa on heinänsuus vähentynyt, tuorerehun lisääntynyt.

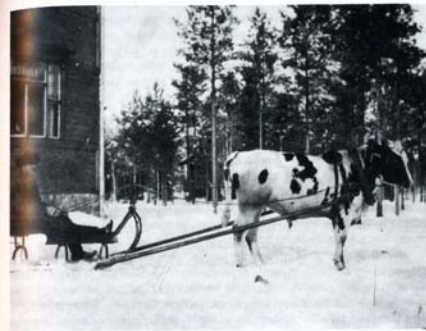
Oheisesta taulukosta näkyy, miten toisaalta lehmien määrä ja toisaalta niiden tuotto on kasvanut.

Vuosi	Maitoa	Keskim. lehmää kohti	Lehmiä	Sonneja	Hiehoja	Vasikoita	Yht.
1901	198.476 kg	1711 kg	116	7	18	15	156
1906	243.312 "	2176 "	112	6	24	17	159
1911	297.000 "	2200 "	135	5	47	31	218
1916	772.301 "	2411 "	320	8	142	47	517
1921	952.630 "	3073 "	310	8	64	61	443

Eri kartanoissa v. 1921

Kartano	Lyypsäviä	Maitoa keskim.	Rasva-%
Järvenpää	89	3.113	3,76
Seutula	92	3.147	3,68
Stenbacka	78	3.116	3,65
Änäs	51	2.834	3,68
Koko karja	310	3.074	3,70

60

Lord Cabwell jalottetelemassa Seutulan kartanon edustalla (Hakon West, kok.)

Maito on jo 1880-luvulta lähtien pääasiassa lähetetty pikku tinkeinä Helsinkiin. V. 1914 toimitettiin 1.200 litraa päivässä n. 300 ostajalle, v. 1921 tilaajia oli 470 ja päivittäinen määrä 1.800 litraa ns. tarkastettua maitoa. Vuodesta 1920 lähtien karjakannat ja henkilökunta olivat eläinlääkärin ja lääkäriin sekä Helsingin terveydenhoitoviranomaisten tarkastuksen alaisia. Navetoissa noudatettiin huolellisesti siisteyttä, ja v. 1917 rakennettiin meijerissä (nyk. Tarjousmylly) maito jäädytettiin ja toimitettiin aamujunalle pienissä lyijytetyissä astioissa. Koska kesällä tinkimaitoa meni vähemmän kuin talvella, meijerissä alettiin valmistaa juustoa.

Pellon raivauksen ja karjan lisäämisen ohella on rakennustoiminta vaatinut osansa. Järvenpään kartanon päärakennus oli tulipalon jälkeen rakennettu v. 1871 (ja purettu v. 1957). Seutulan päärakennus oli vuodelta 1909, tiilinavetta edelliseltä vuodelta, Stenbackan ja Änäsin navetat seuraavilta vuosilta. Isonkydön navetta oli aluksi sikalana.

• • •

61

Esitteen Westermärckin Kartanot 1921 lopussa sanotaan: «Myöskin on sille tekijälle, joka on ratkaiseva Suomen maatalouden pystyessä pysymiselle, nimittäin kannattavuudelle omistettu valpasta ja tarkkaa huomiota. Laaditaan täsmällisiä kannattavuuslaskelmia... Viime vuodet ovatkin tässä suhteessa olleet erittäin rasittavia maanviljelijälle, kun usein on ollut pakko panna toimeen äkillisiä muutoksia, jolloin tarkkojen laskelmien teko on osoittautunut tarpeen vaatimaksi.»

Miten lienee ollut laskelmien laita. Maanviljelysneuvos Bjarne Westermärck oli tempaistu yhteiskunnalliseen toimintaan hyvin tiiviisti, kun hänet, monien komiteoiden ja johtokuntien puheenjohtaja, valittiin v. 1922 kansanedustajaksi. Tuskin häneltä riitti aikaa tarkkojen laskelmien tekoon, varmaankin oli luotettava yhä enemmän apulaisiin. Tampereen näyttelyä aikaan velkataakka oli uhkaava. Sen keventämiseksi oli myyty muutamia tiloja, oli lopetettu kasvinjalostustoiminta ja ryhdytty liikeyrityksiin. Westermärckin Kartanoitten tarina näytti olevan lopussa.

Se oli Bjarne Westermärckille raskas toteamus, oli kuin hänen koko elämäntyönsä olisi romahtanut. Lepuuttaakseen hermojaan ja samalla tutustua uusiin oloihin hän lähti vuoden 1923 alussa vaimonsa kanssa Yhdysvaltoihin. Sinne hän ei kuitenkaan päässyt, vaan New Yorkin satamassa tankalaisessa laivassa Oskar 2:ssa hänet pidätettiin syytettynä suurista kavalluksista ja palautettiin Suomeen.

Helmikuun 13. p:nä maanviljelysneuvos Bjarne Westermärck tuotiin Turun junassa Helsinkiin. Sanomalehdet olivat toivotaneet miljoonakavalluksista, ja kun kyseessä oli vaikutusvaltainen henkilö, yleisön uteliaisuus oli tavallista suurempi. Sankarit joukot väkeä oli kokoontunut asemalle, ja kun juna myöhästyi 10 minuuttia, parisensataa uteliasta osti asemaliput. He pirittivät tulijat. Asematalon ulkopuolella villiintynyt ihmisessä ivasi ja solvasi pidätettyjä. Poliisilla ei ollut autoa aseman luona, vaan Westermärckien piti raskaita matkalaukkuja kantaen laahustaa hotelli Fennian edessä olevaan autoparssiin, jossa he saivat taksin poliisiasemalle.

Bjarne Westermärckä syytettiin, että hän oli kavaltanut Metsäkeskus Oyn varoja 900.000 markkaa. Kesällä 1922 hän oli tehnyt Metsäkeskuksen kanssa sopimuksen toimittaa 6.000 sylvä halkoja ja saanut etumaksuna 900.000 markkaa. Yhtiö sai oikeuden hankkia tämän etumaksun vakuudeksi kiinnityksen Westermärckin omistamiin tiloihin. Metsäkeskuksen edustaja tuomari Hyvönen väitti, että W. oli luvannut järjestää pankkitakuun mainitulle summalle. W. kiisti sen: Hyvönen oli kylläkin sitä ehdottanut, mutta koska oli sovitut kiinnityksistä, niiden täytyi W:n mielestä riittää. Halkojen toimittamisen piti alkaa joulukuussa 1922 rekikielien tultua ja sitten jatkua 500 syljen kuukausivauhtia. Ilmiäntö petoksesta annettiin poliisille vajaan kuukauden kuluttua rekikielien alkamisesta, kun oli ehditty toimittaa 400 sylvä.

Toinen syytös: erään tilan kauppasa väitettiin Westermärckin salanneen, että hän oli tilasta velkaa 600.000 markkaa. Kuulustelussa selvisi, että tilan oli

62

myynyt W:n puolesta tuomari Hyvönen ja tämä oli ilmoittanut, että velka oli vain muodollinen, koska sen hoitamisesta oli sovittu pankin kanssa. Ostaessaan W. oli siirtänyt omiin nimiinsä eniten myyvien pankkivelan.

Muutkin syytteen olivat samantapaista: asioista ei ollut otettu kunnolla selvää, vaan päätä pahkaa turvaututtu poliisiin. Yleisenä syyttäjänä toimiva Esko Nyssölä, jolle asia olisi kuulunut, oli mukana poliisikuulustelussa — 2 päivää, yli 20 tuntia — ja totesi, ettei mitään rikosta ollut tapahtunut. Syyttäjä ei joutunut syyttämään, hän halusi puolustaa oikeusmurhan uhriksi joutunutta ja julkaisi kirjan «Westermärck-asiasta» (Helsingissä 1923), jota tässä on seurattu.

Bjarne Westermärck tiettävästi vapautettiin, mutta suhteet pankkeihin eivät olleet entisellään. Pääosa Järvenpään kartanosta myytiin valtiolle, kun ensin sivutilat olivat itsenäistyneet. Lopulle omistamastaan alueesta, nykyisen Järvenpään kaupungin keskustasta maanviljelysneuvos teetti asemakaavan ja ryhtyi myymään asunto- ja teollisuustontteja. Tästä vaiheesta kerrotaan ja ryhtyi myymään kauppa- ja kirjoituksissa Järvenpää muuttamassa asutus- ja pientteollisuuskeskukseksi ja Kuinka Järvenpäästä tuli kaupalla.

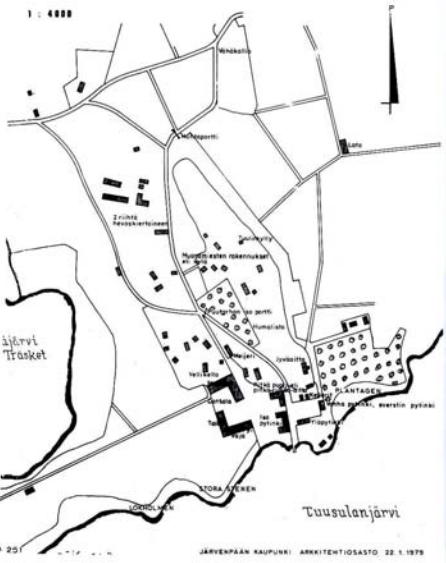

Näkymä aseman mäeltä luoteeseen Louisa pelloille 1930-luv. Viittonen poikittain nyky. Vuorite. (Lahden valokuvaamo)

63

LIITE E
KARTANORAKENNUKSET
ÄSTRÖMIEN AIKANA
1888 - LUVUN LOPPUPUOLELLA.
TIEDOT KIRJOISTA: VANHANKYLÄN KAPTEENSKA JA ANNI TATI
MÖSTER ANNI BERÄTTAR

Rakennusten sijainti v. 1919 Lauri Erländerin laatimasta kartasta.

JÄRVENPÄÄN KAUPUNKI: ARKITEHTIOSASTO 22.1.1979
(Järvenpään kaupungin kok.)

64

Vanhankylän kartano

Vänrikki Niilo Laurinpoika, aatelitona v. 1641 ratsumestari Nils Stålhanen, sai v. 1621 haltuunsa kaksi autoitettua (sa. veromaksukyvyttömiä) Vanhankylän tilaa, mahdollisesti hänen vaimonsa Margaretan perintömaita. Vuosien mittaan 1640-luvulle tultaessa muutkin kylän kaikkiaan seitsemästä talosta oli liitetty Vanhankylän kartanoon, eikä sen tarvinnut varustaa enempää kuin yksi ratsumies. Pääasiassa Nils Stålhanen ansiota oli, että Sipoosta irrotettiin v. 1643 Tuusulan kappeliseurakunta, joka sitten vuosikymmenen kuluttua itsenäistyi omaksi kirkkopitäjäkseen. Muistona tästä Tuusulan vaakunaan on lainattu hopeinen pistoolinlukko Stålhanen vaakunasta.

Nils Stålhanen pojan Andersin hoitamana kartano oli hyvässä kunnossa, mutta hänen jälkeensä ja varsinkin 1700-luvulla tuli hankaluuksia, mm. näkkävuodet ja venäläisten valtaus, isovihä. Uusi viljelyn kukoistusaika koitti vuosisadan puolivälissä, kun vänrikki Nils Stålhanen ryhtyi raivaamaan lisää peltoalaa. Siitä hyvästä kuningas Kustaa III palkitsi häntä. Mutta taloudellinen pohja vaappui lainojen varassa. Perillisinäkin tälle -teräsuorille- (hane av stål) kertyi 27, mikä tietysti oli omiaan vaikeuttamaan omaisuuden koossa pysymistä. Pojan käsistä kartano alkoi uusia vieraalle, ja 1800-luvun alussa sen sai haltuunsa tehtailija L.O.Nysten. Hän myi kartanon vuorineuvos Johan Solitanderille ja tämä v. 1811 sotaneuvos Karl Peter Nybergille, joka kutsui luokseen Gustaf Gabriel Nybergin ja ystävänsä sotakomissaari Johan Henrik Åströmin.

Sotaneuvos halusi jättää Vanhankylän veljenpojalleen kenraalimajuri Fredrik Gabriel Nybergille, mutta toisena perijänä testamentissa oli J.H.Åström kenraalimajuria ärsyttävällä ja loukkaavalla tavalla. Syntyi riita, ja lopputulos oli, että sotakomissaarin poika, merikapteeni Johan Henrik Åström sai Vanhankylän omistukseensa v. 1849. Hänen kuoltuaan v. 1873 kartanoa hallitsi leskirouva Vilhelmina, «kapteenka», vuoteen 1913, sitten tytär Anna Natalia eli Anni-täti vv. 1913-15, hänen jälkeensä kaksi hänen sisartaan, Hanna Fraser ja Lilli Luukkonen vv. 1915-19. Heidän jälkeensä kartano siirtyi suvulta pois ja vaihtoi melko tiheään omistajaa: eläinlääkäri Karl Johan Eklund vv. 1919-29, Tuusulan kunta vv. 1929-31, tehtailija P.J.Komulainen vv. 1931-50, Tuusulan kunta v. 1950 ja Järvenpään kauppalasta vuodesta 1951 alkaen.

65

Vanhankylän kartanon rakennuksia, keskellä taust. uusi päärakennus.

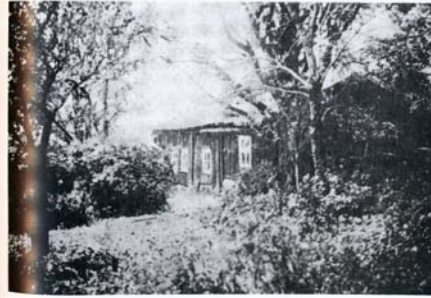
Siitä 1800-luvun alun n. 2000 hehtaaria sai tehtailija Komulainen vain n. 475 ha (peltoa 240 ha, niittyä 4 ha ja metsää 230 ha) ja Järvenpään kauppapalalle liikeni ainoastaan 115 ha. Tuusulan kunta hankkikin kartanon omistukseensa, koska omaisuuden jaossa Järvenpään erotessa se oli helposti luovutettavissa.

(Suomen kartanot ja suurtilat, Suur-Tuusulan historia)

Hylätty testamentti (Det överkorsade testamentet)

Paul Nyberg kertoo, että kun hän ensimmäisen maailmansodan aikana kävi Vanhassakylässä, vanha päärakennus oli vielä jäljellä.

— Stålhanen köyhän rusthollin vanha päärakennus muistutti enemmän torpparin asumusta kuin aatelismiehen ylvästä corps de logis'ta. Pienen valonaro-in ikkunoin, muinaisissa tinakehyksissään, se kurkisti lehmusten ja saarnien oksiston alta kuin anoen armaa saada nukahtaa ikkuseen rauhaan. Puutarhan puolella kasvoi villiintyneitä karviais- ja vadelmapensaita käytävilläkin, ja tiheitä nokkospehkoja tunkeutui ikkunoiden eteen. Talon pohjoispää oli vajonnut niin syväälle, että ikkunat olivat lähellä maan pintaa. Jos astui sisään matalasta ovesta, vaistomaisesti kumartui, ettei löisi päätään kattoon.

Vanhankylän vanha päärakennus, jossa eversti G. G. Nyberg asui vv. 1811-14. (P. Nybergin teos)

— Kun rakennus 1920-luvulla purettiin, löydettiin keittiön lattian alta ihmisen luuranko. Se pani kansan mielikuvituksen liikkeelle. Muutamat väittivät kuulleensa, että Stålhanen aikana talossa vietettiin raisua elämää. Mutta toiset työnsivät syy myöhemmälle omistajalle, sotaneuvos Nybergille, joka oli ollut vapaamuurari ja pitänyt salaisia kokouksia vanhojen Suomen sodan aikaisten ystäviensä kanssa. Kerran, niin oli vanha Lomanska kertonut, talossa oli ollut vieraita, seitsemän herraa kukin hevosineen ja rekineen. Kukaan ei tiennyt, mitä herrat puuhasivat, sillä palvelijat eivät saaneet olla lasnä edes aterialla lukuunottamatta vanhaa pehtori Åströmiä. Mutta kun keskiyön hetki koitti, ajoi yhtä monta ruumisarkkua pihalta, mutta mitään kuskeja ei näkynyt. Hevosten kaviot tuskin koskettivat maata, eikä kuulunut ääntäkään, kun kummituskulke ajoi pois. Ja kellarin suljetusta huoneesta olikin sitten löydetty sotaneuvoksen taikavälineet, kirves puhtainta kultaa, tikari, jossa oli hopinen krusifiksi, ja ihmeellisiä esiliinoja, joihin oli ommeltu pääkalloja ja sääriluita ristiin. Ei, luuranko oli kylläkin sotaneuvoksen ajalta, sanottiin.

— Miksei hän olisi voinut ottaa henkeä ihmiseltä, hän joka oli varastanut rahat, joilla hän oli ostanut kartanon? Kun Cronstedt myi Viaporin, sotaneuvos Nyberg takavarikoi linnoituksen kassa-arkut. Ja se oli kaikki kruunun rahoja joka lantti, mitä sotaneuvos löi ruukinpatruuna Solitanderin kouraan, kun hän 1810 osti Vanhankylän. Arkut olivat jäljellä ullakolla vielä kauan jälkepäin, kunnes sotaneuvos itse myrskynenä yönä upotti ne järveen. Ne olivat jum: lattoman painavia, vahvat raudtoukset pitkin ja poikin kannessa, sivuilla ja pohjassa. Eikö se ehkä ollut todistus huonosta omastatunnosta, että kummitellaan kuoleman jälkeen? Kuka muu se oli kuin sotaneuvos, vanha herra, joka öisin saattoi näyttäytyä sotaneuvoksen siivessä. Sen voi vanha Lomanska vannoa. Pitkät harmaat kiharat hänellä on kuten sotaneuvoksella ja suuri käyrä nenä. Ja hieno valkoinen röhelökaulus pistää esiin takinkään-teestä. Ja hänhän (Lomanska) tunsu hänen käyntinsä ja liikkeensä. Kun hän aukaisee oven ja astuu sisään, se on säntilleen kuin kuusikymmentä vuotta sitten, kun hän tuli huoneeseen. Hän etsii jotakin. Rahojaan tietysti.

— Sotaneuvos Nyberg oli niin kaukana joidenkin salaisten rikkauksien omistamisesta, että hän päin vastoin osti Vanhankylän suurelta osin velaksi. Mutta hän oli tarmokas mies, joka nosti kartanon tuotantokyvyn korkealle tasolle. Ränsiestyneet asunnot kunnostettiin välttämättä, samalla kun maanviljelys pantiin mallikelpoiseen kuntoon. «Viisas, joka viljelee ensin ja rakentaa viimeksi — jälkimmäinen hoituu sitten itsestään», hän kirjoitti erälle ystävänsä. Ojittamalla suuren suon hän alisti 350 tynnyrialaa uutta maata auralle. Viinanpolto muodosti jokaisella maatilalla antoisan sivuelinkeinon. Lantti lisättiin lanttiin, ja parin vuosikymmenen jälkeen kartano oli velaton.

— Sotaneuvos oli poikamies, mutta hän oli kutsunut veljensä, Haapaniemen sotakoulun ent. johtajan, eversti Gustaf Gabriel Nybergin perheineen asettumaan kartanoon asumaan. «Menisitkö venäläisen palvelukseen sinä,

joka olet vannonut uskollisuutta ja kunnioitusta autuaalle kuningas Kustaa III:lle?» hän oli sanonut.

— Eversti otti vanhan Stålhanen aikaisen päärakennuksen haltuunsa, kun taas sotaneuvos kunnosti itselleen pienemmän rakennuksen. Täällä elettiin ensimmäiset kymmenen vuotta onnellista perhe-elämää. Iloisia lasten ääniä raikui huoneissa ja puutarhassa. Vuosien mukana parantunut talous antoi mahdollisuuksia kauniille ja ylpeille tulevaisuuden suunnitelmille. Eversti laati piirustuksia uutta suurta kaksikerroksista päärakennusta varten, ja ellei pääkaupungissa käynnissä oleva yliopiston rakentaminen olisi vetänyt mukaansa kaikkia seudun muurareita ja kirvesmiehiä, suunnitelmat olisivat tulleet toteutetuiksi, ennen kuin tapahtui se, mikä teki kaiken mitättömäksi. Sotaneuvos oli aloittanut laajan puiston perustamisen, johon kuului seitsemän säteittäistä hakuuta ympyrän muotoisesta keskustasta. Aukoista näkyivät Tuusulanjärven kimaltelevat aallot. Hautakappeli, jota varten eversti myös oli laatinut piirustukset, piti pystyttää perheelle Tuusulan kirkkotarhaan.

Nämä suunnitelmat sortuivat seuraavien vuosien tapauksiin. Useat everstin lapsista kuolivat, pojat Fredrik ja Claës lähtivät maailmalle. V. 1828 alkoi Turkin sota ja Fredrik joutui nuorena luutnanttina mukaan. Hän kunnostautui taisteluissa, sai kultasapelin urheudesta ja nousi nopeasti arvoasteissa.

— Hän tanssi ruhtinaiden tyttärien kanssa ja vieraili turkkilaisissa haaremeissa, mutta kaikelle naiskauneudelle, mitä hän näki tässä vieraassa maassa, hänen sydämensä jäi kylmäksi. Se sykki vain Vanhankylän yksinkertaiselle kodille, vanhemmille ja sisaruksille ja vanhalle sedälle, joka myös kohteli veljenpoikaansa isän rakkauksella.

Carl Peter Nyberg, miniatyyrimaalus 1790-luv. (P. Nybergin teos)

Säilyneet kirjeet kertovat molemmin puolin lämpimästä kiintymyksestä ja luottamuksesta Jumalan johdattukseen. V. 1828 eversti kirjoitti pojalleen: "Hyvä Poika! älä ole koskaan ylimielinen, älä koskaan pelkuri — edellisellä uhmataan Kaitsemusta, ja pelkuruus on sotilain suurin häpeä. Älä ryntää koskaan kutsumatta ja päämäärättä varaan, mutta kohtaa se rohkeasti ja vankkumatta, kun velvollisuus ja esimiehen käsky määräävät." Pari vuotta myöhemmin hän kirjoitti veljestään sotaneuvoksesta: "Myös minusta hän huolehtii kuin hellin veli ja osoittaa sisarilleni kaikkea isällistä kiintymystä. Hän on, kuten kerran kirjoitit, todellakin teidän toinen Isänne eikä koskaan teitä hylkää."

Isän harras toive nähdä vielä poikansa ei toteutunut. Eversti Nybergin elämä päättyi v. 1834. Hänen veljensä alkoi myös avustella poismenoaan, kun hän kirjoitti syksyllä 1836 ehdottomaan sävyyn määräyksään tai toiveitaan: "Rakas Fredric! Sedän vanhuuden ilo, lohtu ja tuki. Kun Sedän katse on sammunut ja sinä olet saanut siitä tiedon, anot heti puolen vuoden loman, vaikkapa uhraten sen ajan palkan — tulet kotiin viipymättä — haudata hänet, koska hän niin toivoo ja sinulta pyytää tätä viimeistä palvelusta — otat hänen Äströmiltään täydellisen selvyden taloudellisesta tilasta, jonka Jumalan avulla huomaa olevan sangen hyvällä perustalla — järjestät neuvoteltuaasi hänen kanssaan talonhoidon poissaolosi ajaksi ... Loman jälkeen Fredrikin piti palata virkaansa ja erota sitten, kun katsoi sen sopivaksi, ja palata kotiin -toimimaan ammatissa, joka on ja pysyy arvokkaimpana, mitä nähtynyt virkamies voi valita."

Sotaneuvoksella oli huoli paitsi itsestään ja omaisuudestaan myös veljentyttärestään Gustavasta, joka oli rakastunut serkkunsa farmaseutti C.F.E. von Schoultsiin. Eversti oli pannut taloudellisia ehtoja nuorten avioliitolle, eikä niitä ollut täytetty. Sotaneuvos katsoi olevansa naittajan vastuussa ja kielsi avioliiton.

Parin vuoden kuluttua farmaseutti meni toisen kanssa naimisiin, ja se oli liikaa Gustavalle. Hän yritti itsemurhaa pakkasyönä asettumalla vähissä vaateteissa kuusen juurelle, mutta koira ei hyväksynyt sitä, vaan hälytti muut apuun. Vähitellen neidon mielenterveys alkoi horjua. Sotaneuvos toivoi vaikeuksissaan, että Fredrik tulisi kotiin -jakamaan hänen huoliaan ja nostaamaan taakkaa, jota hän näin yksin jätettynä ei kauempaa jaksa kantaa. Fredrik otti eron v. 1839 ja sai samalla kenraalimajurin arvon.

Sotaneuvos laati v. 1841 testamentintansa, jonka mukaan kaiken hänen kiinteän ja irtaimen omaisuutensa oli perivä kenraalimajuri, ritari Fredrik Gabriel Nyberg, tosin tietyin varauksin, joita sitten riittikin sivukaupalla. Sisaruksia varten oli oma pykälänsä, mutta perusteellisin oli 5. §, jossa seloitettiin, mitä oli saava sotakomissaari Johan Henrik Äström, "joka osoittaa kunnollisuutta, kunniallisuutta ja intoa totuuteen ja oikeuteen, yli kaiken ylistyksen, on palvelut minua 41 vuotta". Hän oli ensiksikin saava näiltä vuosilta palkkaa 3.430 hopearuplaa, lisäksi 1.430 hopearuplaa ja asuntoirtaimiston. Hänen piti kuitenkin jäädä Vanhaankylään ja saada siellä täysihoidto.

70

Gustava Vilhelmina Nyberg 1860-luv. (P. Nybergin teos)

Kenvaalimajuri Fredrik Nyberg 1860-luv. (P. Nybergin teos)

syödä Fredrikin pöydässä ja auttaa talon hoidossa, ei kuitenkaan käskystä vaan toivomuksen mukaan.

Vanha sotaneuvos ei ilmeisesti ollut huomannut, että hänen veljenpoikansa ja sotakomissaari eivät tulleet keskenään toimeen. Äström oli viimeisinä vuosina tottunut määräämään ja menettelemään talon hoidossa oman päänsä mukaan. Fredrik taas upseerina oli oppinut käskemään ja vaatimaan totelevaisuutta, joten hän ei voinut sietää Äströmin uhmailua. Kun hän v. 1842 sai tietää testamentista, hän yritti saada Äströmin uhmailua. Kun hän v. 1842 sai tietää testamentista, hän yritti saada muutetuksi viidettä pykälää, mutta sotaneuvos kieltäytyi muutoksista. Silloin impulsiivinen kenraalimajuri tarttui kynään ja veti ristit yli testamentin sivujen.

Tämän jälkeen Fredrik pakkasi tavaran ja lähti sisarineen Vanhastakylästä. Sotaneuvos ei halunnut hyvästellä, joten lähtijät jättivät jäähyväiskirjeen "Hyvälle, Kunnioitetulle Sedälle", allekirjoituksena "Sedän nöyrysti kuuliaten veljenpoika Fredrik". Setä lähetti vastauksen "Rakkaalle Fredricille", jossa hän kuitenkin syvästi pettynään ilmoittaa, ettei tarvitse vaivautua hänen hautaisiinsa. Allekirjoitus: "Hyvä ystäväsi ja ainoa setäsi."

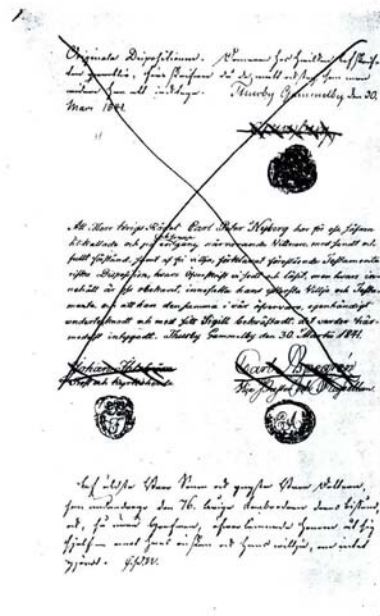
Tähän katkesivat suhteet. Fredrik osti Porvoon läheltä Saksanniemen tilan (joka muuten pääsi sotahistoriaamme v. 1917). Siellä Gustava alkoi toipua masennuksestaan. Sotaneuvos toivoi turhaan veljenpoikansa kutuvan. Lopulta v. 1846 hän laati uuden testamentin sotakomissaari Äströmin ja hänen poikansa hyväksi. Siinä on pitkä luettelo muista edunsaajista. Ennen muita Porvoon tuomiokapituli sai 4.000 hopearuplaa Tuusulan perustettavaksi kansakoulua varten ja Tuusulan köyhäinkassa 1.000 hopearuplaa, jotka siirtyivät köyhen koululaisten hyväksi. Sukulaiset saivat yhteensä 2.700 hopearuplaa, palkolliset palvelusvuosien mukaan yht. 420 hopearuplaa, evers-tivieljen hautakiven oli varattu 100 hopearuplaa ja saman verran omaan, hänen sairaanhoitoonsa ja hautaisiinsa 300 hopearuplaa. Veljenpoika Fredrik ei jäänyt sentään ihan ilman, hänelle kuului 73 osaa Svenska Wetenskaps Academiens Handlingar, joiden mainittiin maksaneen 200 riikintaalaria.

Seuraavana vuonna Äström kuoli. Se järkytti sotaneuvosta niin, että hän — niin väitettiin — kieltäytyi syömästä. Hän eli vain runsaan puoli kuukautta ystävänsä jälkeen ja kuoli Fredrikin veljenpojan Robertin käydessä häntä katsomassa. "Nuoren luutnantin sylissä hän veti viimeisen henkäyksensä."

— Hautauksen piti kuolleiden viimeisen toivomuksen mukaan tapahtua ilman komeutta ja loistoa. Kaksitoista torpparia kantoi arkkuu, kuusi kerrallaan, pitkän matkan Tuusulan kirkkomajaan. Siellä oli sotaneuvos valinnut itselleen hautapaikan sen paikan vierestä, missä hänen uskollinen palvelijansa lepäsi, rantaniemikkeeltä, mistä voi nähdä hänen rakastamansa Vanhankylän, jonka ikkunat katsoivat yli järven selän.

(Paul Nyberg: Herrar och herrgårdar. Tammerfors 1941. Svenska litteratursällskapet i Finland, Folkkultursarkivet)

72

Hylätyn testamentin loppusivu. (Svenska litteratursällskapet i Finland)

73

Tilikirjan sivu

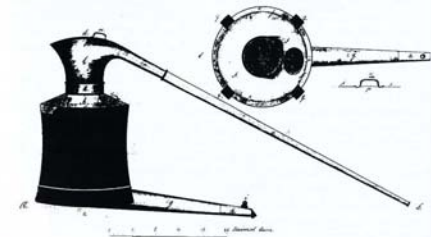
Nuorempi Johan Henrik Åström on pitänyt tarkkaa kirjaa tuloistaan ja menoistaan. Tulolähteinä ovat olleet isä ja sotaneuvos C.P.Nyberg, myös korkotuloja näyttää hänellä olleen.

1845			
Tammik.	31.	Menetty pelissä	2,-
Helmik.	6.	Pikaneliä (purutupakkaa)	2,40
		Nuuskaa	1,95
		Sekalaista	2,10
		Menetty pelissä	2,52
	27.	Seinäkello	40,-
		Termometri	7,-
		Nippu naruja (rihmaa)	1,20
		Purkki kenkävoidetta	0,60
		Sekalaista	5,27
		Åbo Tidningen	3,50
		Lukon korjaus	1,20

Kun huhtik. 13. päivän kohdalle on merkitty:
Sotaneuvokselta 20 hopearuplaa (ja sivuun) 70
vaikuttaa siltä, että tilikirjan ruplat eivät ole hopeisia.

(Svenska litteratursällskapet i Finland, Folkkultursarkivet)

Åström sitt en de kunnans Betsman, Svans och Kell och T. Arden Arpen.

65 kannun viinapannun piirros hattuineen ja suurine pippuineen. (Svenska litteratursällskapet i Finland)

74

Laiuari Johan Henrik Åström 1860-luv. (Muscovitrasto)

75

Nybergin koulusta

(En blick tillbaka — en arbetare i det godas tjänst)

Vanhankylän kartanon omistaja sotaneuvos C.P.Nyberg, viisas ja kaukonäköinen mies perusti tämän koulun. Lahjoituskirjeessä 23.3.1843 hän lahjoitti 4.000 hopearuplaa koulun aikaansaamista ja ylläpitämistä varten Tuusulassa. Varat uskottiin Porvoon tuomiokapitulin haltuun, sen piti huolehtia asiasta. Lahjoittajan ohjelma koulua varten oli laadittu prof. Chronin tunnetun kaukonäköisen lukujärjestyksen (21.9.1825) mukaan. Vuonna 1846 sotaneuvos Nyberg lahjoitti lisää 1000 hopearuplaa tulevan koulun köyhien oppilaiden avustamiseksi. Koska pitäjässä ei ollut vielä silloin muita kouluja, piti Nybergin koulun mahdollisuuksien mukaan korvata tämä puute, mutta se oli kuitenkin ensi sijassa tarkoitettu lahjoittajan Vanhankylän kartanosta tuleville lapsille. Sen hallintoon valittiin kirkkoherra, kappalainen ja 3 »ymmärtäväistä», kunnankokouksen 3 vuodeksi valitsemaa tilanomistajaa. Köyhät lapset saivat opetuksen ilmaiseksi, rikkaammat suorittivat 50 kopeekan lukukausimaksun. Koulu oli yhteiskoulu, ja opetus tapahtui sekä ruotsiksi että suomeksi ja käsitte tavaamisen, sisäluvun, Lutherin Vähä katekismuksen samoin kuin laskennon ja kirjoituksen alkeet. Opettajan palkka oli 100 ruplaa vuodessa.

Koulu aloitti toimintansa 1.11.1850 tarkoitusta varten luovutetussa Gustavelundin huoneistossa lähellä kirkkoa. Ensimmäinen opettaja oli Carl Esaias Neuman, ja ensimmäisiä oppilaita oli luvultaan 24, 19 poikaa ja 5 tyttöä. Neumania seurasi muutaman vuoden kuluttua opettaja Aug. Fred. Carenius, joka hoiti opettajankutsusta kuolemaansa asti v. 1879.

Mutta matka Vanhastakylästä kirkolle oli pitkä — ei vähempää kuin 10 km — ja vaikka lahjoittaja oli luovuttanut varoja myös köyhien lasten vaate-tukseen, olivat kuitenkin käsitykset, mitä siihen kuului, silloin aivan toiset kuin nyt. Pienokaiset kömpivät matkaan jalassa äidin kengät tai isän vanhat saappaat, ja myös muu vaatetus jäti paljon toivomisen varaa, puhumattakaan siisteydestä! Kelikään ei ollut sellainen kuin nyt, ja kyytiajao sattui harvoin. Täytyi tallata joko tietä, joka oli yhtä savivelliä tai korkeiden kinosten peitossa. Ei ihmekään jos pienet olivat sekä kylmissään, väsyksissään että nälissään, kun he tulivat perille! Luokkahuoneen ilma oli paksua ja ummehtunutta ja haisi märistä kengistä ja vaateista, mutta se oli kumminkin lämpimämpää kuin talvi ulkopuolella. Tuntui ihanalta tulla sisään ja ottaa esille eväät — kova leivänpala. Se maistui niin hyvältä... Ajatteles, jos silloin olisi tarjottu

76

sellainen lämmin ateria, kuin koulut nyt antavat! Kuinka ihmeellinen ja kuinka tervetullut se olisi ollut paleleville pienoisille!

Opettaja ei ollut käynyt seminaaria kutsunsa varten, ja opetustapa oli sen mukaan. Mutta oppilaat oppivat kuitenkin mitä piti ja tekivät sen perusteellisesti. Valmius lukea, kirjoittaa ja laskea sekä Lutherin Vähä katekismus — se oli päämäärä, ja alykkäämmät oppivat katekismuksen ja raamatun historian ulkoa. Ei oppi »oiaan kaada». Se laski perustan laajemmille sivistyspyrkimyksille. Kouluopetuksen alku oli kunnassa tehty, ja olosuhteet kehittivät vähitellen. V. 1874 perustettiin ensimmäinen yläkansakoulu Tuusulaan, ja kun sekin sijoitettiin kirkonkylään, siirrettiin Nybergin koulu v. 1876 Tuomalan Kuninkalaan. Vanhastakylästä tuleville lapsille tämä merkitsi suurta etua, sillä maantiematka oli tänne puolta lyhyempi kuin kirkolle, ja talvisin, kun järvi oli jäässä, etäisyys kouluun vain 1 km.

V. 1881 Nybergin koulu julistettiin yläkansakouluksi, ja sen mukana vaatimukset kohosivat yhtä hyvin opetuksen kuin opettajavoiemien suhteeseen. Opettajan palkka notettiin 800 Smk-ksi vuodessa. Syyslukukauden alussa 1882 tapahtui myös ratkaiseva parannus, sillä silloin koulu sai koulutetun opettajattaren, neiti Lina Arppen, ja tästä ajasta alkaen se alkoi tulla ilmeiseksi sinaukseksi seudulle. Ihmeellistä, kuinka opettajattaren tai opettajan persoonallisuus vaikuttaa ei yksinomaan oppilaisiin vaan ehkä vielä enemmän heidän vanhempaisiin, koteihin, jopa koko ympäristöön! Uusi, silloin 32-vuotias opettajatar oli tunnotarkka, velvollisuudentoiminen, ututtera, tosi, luonnollinen ja ennen kaikkea lämpimästi uskonnollinen. Vielä tänäänkin koulun entiset oppilaat säilyttävät hänet rakkaassa muistossa, ja on tosi ilo todeta, millaista harrasta kunnioitusta he yhä tuntevat entistä opettajattartaan kohtaan.

Mutta yleisen koululaitoksen kehitys eteni nyttemmin reippain askelin ja uusia kunnan kouluja nousi yhä tiheämpään. Sellainen perustettiin myös Tuomalaan, ja v. 1888 sai Nybergin koulu jättää sille tilaa. Vanha koulu julistettiin taas vain alakouluksi, pikku lasten kouluksi, mutta opettajatar pysyi silti toimeensa ja seurasi Vanhankylän kartanoon, joka avasi ovensa entisen omistajan luomukselle. Vanhankylän emäntä nimittäin oivalsi, miten erinomaisesti hyödyksi kartanon lukuisille alustalaisille ja heidän lapsilleen oli oma koulu ja minkä tärkeän tehtävän se saattoi täyttää täällä niin sanotulla kasvattamattomien tyyppien »sydänmaalla», erikoisesti niiden keskuudessa, jotka asuivat kaukana »torpparimaan» metsissä, mistä tähän mennessä kukaan ei ole ollut mahdollisuutta lähettää lapsiaan kouluun. Nyt saattoi Nybergin koulu lopultakin palvella juuri niitä, joita lahjoittaja oli etupäässä tarkoitanut, nimittäin hänen rakastamansa Vanhankylän alustalaisia.

Monet ja vaikeat olivat ne tehtävät ja vaatimukset, joita nyt asetettiin koulun opettajattarelle, ja hän käsitti täysin, mitä hänen velvollisuuksiinsa kuului. Täällä ei ollut kyseessä yksinomaan ottaa huolehtiakseen ja ohjata kasvattamattomia oppilaita, vaan kenties vielä suuremmissa määrässä oppimattomia vanhempia. Kodeissa valistustyön piti alkaa, siellä piti maaperää muokata, jotta lapset osaisivat käyttää hyväkseen, mitä koulu opetti ja hankki

77

Opettaja Lina Arppe 1880-tuv. (Museovrasto)

heille. Mutta pelotta Lina Arppe kävi käskisi tähän näköjään ylivoimaiseen työhön. Kuoleman vakavana hän antautui elämäntehtävänsä, mutta silmien kaste oli — huolimatta niiden välisistä rypistä — lempeä ja täynnä ymmärtämystä, samalla kun ilmeinen huumorin pilkahdus välkyi silmänurkassa ja hymyn häive leikki tiukan suun ympärillä. Pitkä ja suora hän oli, pystypäinen.

78

Äärimmäisen yksinkertainen puku teki hänen olentonsa vielä vakuuttavammaksi, ja hänen hillitty puhuttensa leimasi viisautta ja ihmistuntemusta. Oli vaikea vastustaa hänen selviä perusteitaan, ja yhden toisensa jälkeen, myös vastahakoisimpien täytyi tunnustaa hävinneensä. Ahkera voittaja. Vuosi vuodelta kasvoi kuulijakunta, ei vain koululasten, vaan myös aikuisten, jotka kävivät ahkerasti pyhäkoulussa ja koulun hartaushetkissä.

Raittiusliikkeellä oli Lina Arppessa hyvä tuki, ja se levitti siunausta tuovaa toimintaansa yhä useampiin koteihin, yhä laajempia piirejä vedettiin henkisen valistustoiminnan vaikutuspiiriin, ja Opettaja (suom.), kuten opettajataria koko ympäristö kutsui, sai nähdä ponnistuksensa palkittavan sillä kunnioituksella ja vilpittömällä kiintymyksellä, jota hän kohtasi joka suunnalla. Se oli hänen osaltaan 30-vuotisen toiminnan tulos, mutta kuka mittaa sen kärsivällisyyden, kuka laskee ne vaivat, sen työn ja ne uhraukset, mitä se tuli maksamaan. Muutamia pilkahduksia siitä haluan kuitenkin mainita.

Erikoisesti oli paikallaan lasten kasvatuksessa puhua heidän paremmalle minälleen ja tehdä se ei vain kieltoin ja nuhtein, vaan myös rohkaisuun sekä opettaa heitä ymmärtämään hyveen palkinto ja vallattomuuden rangaistus.

Ilon päivä pienille oli vuosittain toistuva joulujuhla syyslukukauden päättyänsä. Se oli juhla yhtä hyvin lapsille kuin heidän vanhemmilleen. Pitkä joulukuusi oli koristettu kyntöillä ja kiiltopaperein ja ylimpänä latvassa kimmelsi suuri tähti. Lasten silmät loistivat komeuden ja makeisten ja leikkien aiheuttamasta ihastuksesta, samalla kun vanhemmat liikkuneina kuuntelivat joululauluja. Se oli JOULUJUHLA kaikille — myös pienimmille ja köhimille.

Mutta ei ollut vain kiltejä lapsia ja ilouhliha. Pahuus hiipii joskus lapsijoukkoon kuin kulkutauti, ja erikoisesti eräänä syksynä osoittautui mahdottomaksi estää sitä. Kaikkia oravia ja lintuja vainottiin kepein ja kivin. Huolimatta varoituksista ja kielloista opettajattaren ei koulua lukuunottamatta onnistunut hillitä vainoamishalua 80 nuoren joukossa. Tuntuvaan rangaistukseen täytyi ryhtyä, ja niin päätettiin, että »tottelemattomat lapset eivät saa joulujuhlaa».

Oli liikuttavaa nähdä pienten pettymys, kun ei tehty mitään juhlan vieton valmisteluja. Ja lapsille Opettaja selvitti, ettei mikään kuusi halunnut tulla joulukuuseksi tottelemattomille lapsille, jotka olivat vainonneet lintuja ja oravia. Kuuset päin vastoin ehdottivat, että niiden tilalle otettaisiin koivun oksia... ja silloin lapset ymmärsivät, että he itse olivat menettäneet ilouh-lansa. Siitä päivästä alkaen ja edelleen linnut ja oravat saivat olla rauhassa, ja seuraavana vuonna voitiin taas viettää joulujuhlaa joulukuuseen ja leikkeineen kuten ennen.

Lasten vanhemmat olivat yhtä kiinnostuneita kuin lapset itse siitä, mitä koulussa tapahtui ja erikoisesti juhlista. Tahattomasti he siten osallistuivat kasvatustyöhön, ja Opettaja pani sen merkille. Hän mm. perusti ompeluseuran äideille, ja siellä ommeltiin ja neulottiin innokkaasti vaatteita pienokaisille. Osanotto tuli yleiseksi, ja kokouksissa saatiin tilaisuus kylvää monia hyviä

79

siemeniä (-sadeskorn-), jotka itivät ja kantoivat hedelmää.

Kodin tuki on mies, mutta vaimo on sen sielu, ja kun hän alkaa kuunnella hyvää, hän saa vähitellen sekä miehen että lapset mukaansa. Tämä toteutui erityisesti pyhäkoulussa, jossa ruvettiin käymään yhä lukuisemmin. Ensimmäiset tietyt tulivat lapset, mutta pian myös heidän äitinsä, ja lopuksi ilmestyivät jopa miehet. Tällä tavoin tahattomasti puhdistui Vanhankylän väen henki. Tuli häpeäksi olla juovuksissa, rumaksi kiroilla, raa'at sanat ja ilmaukset katsoivat — sanalla sanoen toinen puhtaampi ja parempi seurustelutapa alkoi vallita seudulla. Kodit tulivat viihtyisämmiksi, puhtaus suuremmaksi, ja tarvittiinpa missä ja milloin, Opettajalla oli aina auttava käsi ja hyvä neuvo valmiina.

Kolmekymmentä vuotta, kuten sanottu, meidän rakas Opettajamme vaikuttanut väsymättä siinä elämäntehtävässä, joka hänelle oli uskottu, ja korvaamattomia olivat ne siemenet, jotka hän hiljaisuudessa kylyi. Sillä hiljainen ja nöyrä hän oli ja näki parhaissa teoissaan vain epätäydellisiä pyrkimyksiä. Mutta se arvonanto, se kunnoitus, jota hänen ympäristönsä hänelle osoitti, se pysyy jatkuvasti.

Lina Arppe aloitti koulutyönsä 18.9.1882 ja kevatlukukauden lopussa v. 1912 hän sen lopetti ja vetäytyi takaisin kotikaupunkiinsa Käkisalmeen, missä hän vietti viimeiset vuotensa. Marraskuun 1. pnä 1937 korkeassa 87 vuoden iässä hän jätti tämän maallisen elämän, väkevänä uskossa, luottamuksessa ja kaipuussa ikuisen kotiin, harvinaisen ahkera, uskonnollinen ja vaatimaton urastaja hyvän palveluksessa.

(Joulukuun 1937; Esther Hjelt-Cajanus: *Moster Anni berättar, Helsingfors 1944*)

80

Nybergin kansakoulun
Tulointi-tili.

Kokouksen puolesta
oppilas *Bernhard Holmström*

on osoittanut
Hyvä Kylvöä,
Savonin kirkonkylän kirkonkylästä ja
Savonin kirkonkylän kirkonkylästä.

Seuraavilla tavalla edistyi:

	Määrä	Muutokset
Talouden	9	
Historian		
Geometrian		
Luonnon	4	
Luonnontieteen		
Äidinkielen	16	
Kansakirjallisuuden	7	
Pöytäkirjojen	6	
Luokan	4	
Yhteiskunnan		
Käsitöiden		
Olet 11. tammikuuta.		

Tuotteen *Savonin kirkonkylästä*
Opettaja *L. Arppe*

Numero 1. 1. 1882 - 1. 1. 1912
1. 1. 1912 - 1. 1. 1913
1. 1. 1913 - 1. 1. 1914
1. 1. 1914 - 1. 1. 1915
1. 1. 1915 - 1. 1. 1916
1. 1. 1916 - 1. 1. 1917
1. 1. 1917 - 1. 1. 1918
1. 1. 1918 - 1. 1. 1919
1. 1. 1919 - 1. 1. 1920
1. 1. 1920 - 1. 1. 1921
1. 1. 1921 - 1. 1. 1922
1. 1. 1922 - 1. 1. 1923
1. 1. 1923 - 1. 1. 1924
1. 1. 1924 - 1. 1. 1925
1. 1. 1925 - 1. 1. 1926
1. 1. 1926 - 1. 1. 1927
1. 1. 1927 - 1. 1. 1928
1. 1. 1928 - 1. 1. 1929
1. 1. 1929 - 1. 1. 1930
1. 1. 1930 - 1. 1. 1931
1. 1. 1931 - 1. 1. 1932
1. 1. 1932 - 1. 1. 1933
1. 1. 1933 - 1. 1. 1934
1. 1. 1934 - 1. 1. 1935
1. 1. 1935 - 1. 1. 1936
1. 1. 1936 - 1. 1. 1937
1. 1. 1937 - 1. 1. 1938
1. 1. 1938 - 1. 1. 1939
1. 1. 1939 - 1. 1. 1940
1. 1. 1940 - 1. 1. 1941
1. 1. 1941 - 1. 1. 1942
1. 1. 1942 - 1. 1. 1943
1. 1. 1943 - 1. 1. 1944
1. 1. 1944 - 1. 1. 1945
1. 1. 1945 - 1. 1. 1946
1. 1. 1946 - 1. 1. 1947
1. 1. 1947 - 1. 1. 1948
1. 1. 1948 - 1. 1. 1949
1. 1. 1949 - 1. 1. 1950
1. 1. 1950 - 1. 1. 1951
1. 1. 1951 - 1. 1. 1952
1. 1. 1952 - 1. 1. 1953
1. 1. 1953 - 1. 1. 1954
1. 1. 1954 - 1. 1. 1955
1. 1. 1955 - 1. 1. 1956
1. 1. 1956 - 1. 1. 1957
1. 1. 1957 - 1. 1. 1958
1. 1. 1958 - 1. 1. 1959
1. 1. 1959 - 1. 1. 1960
1. 1. 1960 - 1. 1. 1961
1. 1. 1961 - 1. 1. 1962
1. 1. 1962 - 1. 1. 1963
1. 1. 1963 - 1. 1. 1964
1. 1. 1964 - 1. 1. 1965
1. 1. 1965 - 1. 1. 1966
1. 1. 1966 - 1. 1. 1967
1. 1. 1967 - 1. 1. 1968
1. 1. 1968 - 1. 1. 1969
1. 1. 1969 - 1. 1. 1970
1. 1. 1970 - 1. 1. 1971
1. 1. 1971 - 1. 1. 1972
1. 1. 1972 - 1. 1. 1973
1. 1. 1973 - 1. 1. 1974
1. 1. 1974 - 1. 1. 1975
1. 1. 1975 - 1. 1. 1976
1. 1. 1976 - 1. 1. 1977
1. 1. 1977 - 1. 1. 1978
1. 1. 1978 - 1. 1. 1979
1. 1. 1979 - 1. 1. 1980
1. 1. 1980 - 1. 1. 1981
1. 1. 1981 - 1. 1. 1982
1. 1. 1982 - 1. 1. 1983
1. 1. 1983 - 1. 1. 1984
1. 1. 1984 - 1. 1. 1985
1. 1. 1985 - 1. 1. 1986
1. 1. 1986 - 1. 1. 1987
1. 1. 1987 - 1. 1. 1988
1. 1. 1988 - 1. 1. 1989
1. 1. 1989 - 1. 1. 1990
1. 1. 1990 - 1. 1. 1991
1. 1. 1991 - 1. 1. 1992
1. 1. 1992 - 1. 1. 1993
1. 1. 1993 - 1. 1. 1994
1. 1. 1994 - 1. 1. 1995
1. 1. 1995 - 1. 1. 1996
1. 1. 1996 - 1. 1. 1997
1. 1. 1997 - 1. 1. 1998
1. 1. 1998 - 1. 1. 1999
1. 1. 1999 - 1. 1. 2000
1. 1. 2000 - 1. 1. 2001
1. 1. 2001 - 1. 1. 2002
1. 1. 2002 - 1. 1. 2003
1. 1. 2003 - 1. 1. 2004
1. 1. 2004 - 1. 1. 2005
1. 1. 2005 - 1. 1. 2006
1. 1. 2006 - 1. 1. 2007
1. 1. 2007 - 1. 1. 2008
1. 1. 2008 - 1. 1. 2009
1. 1. 2009 - 1. 1. 2010
1. 1. 2010 - 1. 1. 2011
1. 1. 2011 - 1. 1. 2012
1. 1. 2012 - 1. 1. 2013
1. 1. 2013 - 1. 1. 2014
1. 1. 2014 - 1. 1. 2015
1. 1. 2015 - 1. 1. 2016
1. 1. 2016 - 1. 1. 2017
1. 1. 2017 - 1. 1. 2018
1. 1. 2018 - 1. 1. 2019
1. 1. 2019 - 1. 1. 2020
1. 1. 2020 - 1. 1. 2021
1. 1. 2021 - 1. 1. 2022
1. 1. 2022 - 1. 1. 2023
1. 1. 2023 - 1. 1. 2024
1. 1. 2024 - 1. 1. 2025

(Vieno Enrothin kok.)

81

Kirkkovene

Kuva Tuusulasta v. 1870

Kartanon vaaleanpunainen päärakennus lepäsi aamuauringossa ja kuvastui järven peilityyneen pintaan. Saattoi luulla, että täällä oli kaksi samanlaista kartanoa syreeniäntäin ympäröimänä, ellei toinen niistä olisi ollut ylösalaisin. Sunnuntaiaamun rauha vallitsi kaikkialla, vain sorsapari ui kaislikon tuolla puolen, ja kauimpana lahtea viimeiset yöusvat olivat hitaasti katoamassa.

Äkkiä kajahti kartanon ruokakellon ääni yli seudun, ja muutama minuutti sen jälkeen näkyi juhlapukuisia miehiä ja naisia lähestyvän rantaa. Kaksi miestä työnsi vesille ruuhien ja souti suurelle kirkkoveneelle, joka oli ankkuroituna kaislikossa, eikä kestänyt kauan, ennen kuin valtava alus oli laiturissa ja vähiellen täyttyi odottavista. Kahden nuorimman lapsensa, kahden tytön seuraamana tuli kartanon kookas emäntä laskeutuen rantatöyrästä, hänkin pukeutuneena kirkkoasuun. Hän astui rivakasti veneeseen ja asetti peräsiimeen, samalla kun voimakkaat kädet nostivat pikku työtöt laiturilta ja sijoittivat hänen eteensä.

Niin kuultiin äidin komento: »Aivot ulos! Ne, jotka osaavat soutaa, asettuvat yksi jokaiselle airoille. Jos ei löydy riittävän monta, jotka osaavat soutaa, saavat loput opetella.»

Rautahankaimiset aivot olivat pian paikoillaan, ja nyt Äiti komensi: »Yksi — kaksi, yksi — kaksi...» Aivot nousivat ja painuivat eteen, mutta vaikea oli päästä tahtiin. Yksi airo painui, kun toinen nousi. — Ei, ei mennyt suoraan!

Taas kuului Äidin ääni, nyt huvittavassa sävyssä: »Krapu, krapu (suomeksi)! Tehän sotkette kuin ravun jala! Tarkkana, kaikki yhdessä: yksi — kaksi, yksi — kaksi!» Vähiellen se alkoi käydä aina paremmin, ja tunnin kuluttua suuri vene lipui ei vähemmän kuin 6 airoparin rauhallisesti ja tasaisesti soutamana yli järvenselän, ohji Niemen ja Sarvikallion pohjoisessa ja Tuomalan kauimpana etelässä (?). »Laurikkalan nokka» ja kaikki muut järven etelärannan suuremmat ja pienemmät niemekkeet olivat silloin vielä metsän peitossa ja asumattomia. Niiden ohji vene pääsi salmen läpi Kirkkoveteen (Kyrkräsket) Pajjalan kylä oikealla ja kirkko vasemmalla.

Tunnelma veneessä oli juhallinen, ja rauhallisella äänellä Äiti kertoi tämän venejättiläisen synnystä. Sen kaltaista ei ollut ennen nähty Tuusulanjär-

Anna Natalia Åström (»Anni-täti») ja hänen äidintänsä. Sipoon nimismiehen puoliso Sara Tallgren v. 1866. (Ks. Esther Hjelt-Cajanus: Vanhankylän kapteeniska ja Anni-täti! Kuva Museovirasto)

vellä. Me istuimme hiljaa ja hartaana ja kuuntelimme hänen sanojaan.

»Tällaisia veneitä ei esiinny eteläisessä Suomessa», hän sanoi, »mutta Savossa ja Karjalassa ne ovat tavallisia. Siellä järvet ovat niin suuria, että matka kirkkoon on usein monta peninkulmaa. Sentähden siellä lähdetään matkaan usein jo lauantaia, ja siellä heillä on veneitä, joita soudetaan jopa 12

airoparilla. Tämän veneen on rakentanut pastorimme, joka asuu Rusutjärven. Hän on kotoinen Savossa ja hän on itse lyönyt siihen jokaisen naulan. Kun se oli valmis, hän myi sen Vanhalekylälle kehottaen, että se joka sunnuntai tekisi kirkkomatkan. Nyt kartano palkkaa työläistensä joukosta jonkun järveen perheytynen, joka kesällä sunnuntaiaamuisin klo 8 soittaa ruokakelloa ja pian sen jälkeen ohjaa veneen kirkolle, ellei emäntä itse kuten nyt ohjaa ja pidä komentoa. Järven pohjoispuolisten seutujen väki, aina Kellokoskelta asti, ja erikoisesti ne, joiden muutoin olisi pakko taistaa taival kirkolle jalan — apostolinkyydillä kuten sanotaan — kokoontuvat Vanhankylään odottamaan päästykseen mukaan veneeseen, sillä se lyhentää matkaa 7 virstalla. Usein vene on kuten nyt täpötäynnä, ja kuitenkin siihen mahtuu 64 henkeä.

Nyt ennätimme kirkkorantaan, eikä ollut helppoa selviytyä epätasaisilla rantakivillä maalle. Erikoisesti se oli vaikeaa totuttomille, mutta me lapset saimme taas vapaakyidin voimakkailta, avuliilla käsivarsilla. Onnellisesti kovalle maalle tulua puhdistettiin ja siloteltiin rypistyneet hameet ja oitettiin siikkiliinat, samalla kun miehet huolehtivat veneestä. Kun yhteensoitto kajahti, liityttiin seurakuntaan, joka juhallisena astui kirkkoon. Äiti meni aina alttarin luo, missä oli Vanhankylän penkki. Siihen aikaan suurenpuoleisilla taloilla oli jokaisella penkinsä kirkossa ja myös jokaisella kyläkunnalla.

Hijaisia ja äänettä täytyi meidän lasten olla, ja jos unohdimme sen, kun aika kävi pitkäksi, ja aloimme keikuttaa jalkojamme, jotka eivät ulottuneet lattiaan, Äidin varoitava käsi puristi meitä olkapäistä. Ristiinnaulitun kipsikuva ja alttaritaulu neitsyt Maria punaisessa puvussa rukoillen ristin juurella ja murheelliset opetuslapset tulivat tarkkaan katseluksi ja herättivät monia lapsellisia ajatuksia, mutta toivoimme kylläkin hartaasti, että pappi sanoisi »amen». Kun laulu alkoi, sai vähän enemmän vapautta liikehtiä, mutta voi — vielä se ei ollut lopussa! Vielä olivat jäljellä kuulutukset: kuulutetut muusiosparit ensimmäistä — toista — kolmatta kertaa, syntyneet, kuolleet, huutokauppoja, tientarkastuksia ym. ym. Kun se vihdoin loppui, voimme tuskin hillitä intoamme rientää ulos.

Kirkon ulkopuolella Äiti tapasi monia tuttuja ja sai kuulla uutisia, ja sitten kokoontuittiin veneelle ja kotimatka alkoi. Me lapset olimme jo kauan silmälleet kaihoten Äidin suurta ompelulaukkaa, jonka tiesimme sisältävän maustekorppuja, sillä klo 8:sta 2:een oli pitkä aika lapsen vatsalle. Sen Äiti ymmärsi, ja vaikka keskipäivän aurinko paahotti kuumasti veneen pohjalle, missä me istuimme, olimme onnellisia saadessamme nakertaa korppuja ja lievittää pahinta nälkää.

Rannalla odottivat meitä kotolaiset, jotka halusivat kuulla terveisiä kirkosta ja pitäjän uutisia. Päivällinen oli myös valmiina ja maistui erinomaisesti. Mutta kirkkovene ankkuroitiin tavalliselle paikalleen kaislikkoon odottamaan seuraavaa sunnuntaita ja uutta kirkkomatkaa.

(1936; Esther Hjelt-Cajanus: *Moster Anni berättar, H-fors 1944*)

Torpparin tytär muistelee

Järvenpään monivuotinen postinkantaja Lyyli Syrjälä aloitti ammattiansa Vanhassakylässä. Hänen isänsä otti hoitaakseen Råbackan torpan v. 1905 (sittemmin nuoremman veljen hoitama Rajamäki). Lyyli oli silloin 10-vuotias. Joka sunnuntai kartanosta vietiin kirkkopostiä. Kapteenkan kamarista oli haettava salkku, jossa oli kaikki kuulutukset, hautauksia, kokouksia, mitä milloinkin. Kirkkopostin kuljetus kuului vuoroittain torppareille. Se lähti rannasta, ja siinä oli pehtori tai vouti tai etumies soutamassa. Muonamiehistä pääsi mukaan kuka halusi, kymmenkunta mahtui, mutta tavallisesti oli mukana vain muutama. Salkku vietiin sakastiin, siellä kirjoitettiin kartanolle kuuluvat asiat ja sieltä salkku haettiin ja tuotiin takaisin kartanoon. Kapteeniska oli aina läsnä. Kartanossa sai palkkioksi kahvia ja ruokaa. »Suuri muuripaata oli keittiön hellas, se oli aina keitetty hernesoppaa täys pyhäks, siit sai syärrä. Sen kahvin ja hernesopan sai, niin.»

Talvella torppari meni vuorollaan omalla hevosella. Torpparilla oli kaksi hevosparia viikossa ja lisäksi kesällä kaksi apuapua. Piti myös poimia kartanoon kappu puolukoita ja kappu mustikkoa.

Häät Vanhankylän kartanossa 1910-luvulla. Kuvassa Åström- ja Fraser-seuran jäseniä, taustalla vanha päärakennus. (Museovirasto)

Lapsena Lyyli oli myös elonleikkussa isänsä perässä ruusitomia tekemässä. Pehtori kulki ratsain työväkeä katsomassa. Kun hän huomasi, että Lyyli oli lapsi ja sormet verissä, hän laskeutui hevosen selästä ja sanoi: »Jelppa me liite.» Hän auttoi niin paljon, että Lyyli sai luokonsa kiinni, nousi taas hevosen selkään ja meni toisten tykö.

Kerran Råbackassa oli lehmä sairaana. Anni-neiti haettiin hätään. — Anni-neiti tuli sinne navetalle. Ei muuta kun lehmän ajo ylös siitä, sonnat otti kouransa ja utareihin, kun lehmäs oli utaretulehdus, rappasi lämpösel sonnal ja sitten lampaanahka pantiin päälle. Isävainaa sano vielä, että »ota nyt toi fröökini takki kätees», kun se otti takin pois päältänsä, kun se tuli sinne navetalle. »Paskan fröökini minä olen», sano ... Niin lehmä parani, aamulla oli utareet sulat.

Sisaren sormessa oli verenmyrkytys. Lyyli vei hänet Anni-neidin luo, ja tämä puhkasi sormen. Kartanossa oli silloin juhlat, pullat leivottu. Odoteltiin saksalaisia. Niitä oli tullut Äijänniittyyn, siellä oli hevoset ja kuorimat, saksalaiset ladossa. »Mikäs sota se oli, en minä muista. Käski se meitinkin kahvia varttuo, kun oli ne pullat ... Ei pullaa ennen mailmas ollukka, valkoista pullaa.»

Råbackassa taisi olla parisenkymmentä lehmää. Isä vei voita ja vasikanlihaa Helsinkiin ja Lyyli ajoi kaurakuormaa, »olin pikainen plikka, hevosil mentiin.» Aamulla lähettiin ja iltaan päästiin Helsinkiin. Siellä oliin yöstä, sitten aamulla torille, Lyyli Hakaniemen torille kaurajo myymään. Kaurat olivat pussissa, voikat tulivat ostamaan. Isä myi voita ja lihaa toisella torilla. Kun Järvenpäähan tuli enemmän väkeä, tänne tuotiin tinkivoita. Tinkimaitoa ei tuotu, sillä kaikilla oli lehmä.

Kartanon synnystä Lyyli Syrjälä on kuullut seuraavan tarinan. — Kun ritari lähti Vanhankylän kartanost, se lähti sitä rajaa tekemään, niin se oli kulkenu tosta Rajakorvest ja meni tuo pelto rataa aina Nupulinnaan ja Nupulinna sinne Lepänojan tielle ja siit lähti kulkemaan sinne Hämeen tielle ja siellä oli se Jäniksenlinna ja sielt Ruskelan pelot ja tiet kaikki ja sielt se oli kulkenu järven rantaa tonne Vanhaankylään ja jälkiä myären se sai Vanhankylän kartanon. Siit tuli sitten semmonen vapaatila, ettei tarvinnu veroja maksaa.

86

Lapsena Vanhassakylässä

Vieno Enrothin vaari oli ollut voutina Vanhassakylässä suurten nälkävuosien aikaan. Mummu kertoi kerjäläislaumoista, joita Vanhassakylässä ruokittiin. Jonain vuonna kun vilja alkoi loppua, jauhettiin herneenvarsia viljan sekaan. Susiakin liikkui silloin jäällä, veivät kerran koiran.

Vienon isä — Weekroth — oli suutari. Hän oli ollut opissa Nummenkylässä. Väen palkkaan kuuluivat myös jalkineet. Isä oli syksyllä monta viikkoa Vanhassakylässä, aamulla meni, illalla palasi. Työkälyt vietiin siksi aikaa kartanoon. Pääasiassa hän teki lapikkaita ja saappaita, kerran jollekin kartanonväen sukulaisneidille peräti kiiltonahkakengät.

Isän sisar oli ompelija. Hän oli melkein jatkuvasti, suurimman osan vuotta Vanhassakylässä valmistamassa kartanon vaaleja ja muonamiesten lapsille vaatteita. Vanupeitteitä tehtiin »hirveät määrät».

Se oli Anni Äströmin aikaa. Hän oli erinomaisen avulias ihminen. Hän oli käynyt sairaanhoitokoulun ja oli koko kulkumakunnan lääkitsejä, sillä lähin oikea lääkäri oli Keravalla. Sairausten sattuessa mentiin Anni-neidin luo, häneltä saatiin lääkkeet, eikä hän koskaan ottanut maksua. Vieno muistaa, että hänet vietiin silmäkäärin Anni-neidin tykö ja samalla tervehtimään kapteenskaa, jonka huone oli ruokasalin takana.

Monin tavoin Anni-neiti oli alustalaisten apuna. Paremmat perunalajikkeet mm. levisivät hänen toimestaan. Hän antoi erän siemeneksi ja sanoi: »Kokeilkaapas näitä!»

Kartanossa oli raittiusseura. Kesällä Niemen ladossa järjestettiin raittiusjuhlat, suuret juhlat, paljon väkeä, näytelmää ja ohjelmaa kaikenlaista. Oli piirileikkiäkin, mutta ei siellä tanssittu. Niemen lato oli siinä, missä kannas on kapeimmillaan niemen mentäessä. Lato oli koivuilla koristettu, penkit palkoillaan. Pientä kilpailuakin järjestettiin, mm. langan kerimistä: kuka nopeimmin sai langan kerälle, voitti pienen palkinnon.

Yhteen aikaan Vanhassakylässä oli laulukorokin. Seppä Hammarberg oli hyvä laulamaan. Kerran hän Vienon isän kanssa esitti laulunäytelmän. Seppä asui silloin siinä rakennuksessa, joka nykyisin on rintamaveteraanien käytössä. Hänellä oli keittiö ja kamari samoin kuin kuskilla, joka asui samassa talossa. Tavallisilla palkoilla, muonamihillä oli vain yksi huone. Vaatimaton kalusto oli heidän omaansa. Pyhäinmiesten aikaan saattoi nähdä pois muuttavien ja tilalle tulevien kalukuormia. Lapset tarkkailivat, mitä uusia lapsia oli tulossa.

87

Siinä mäen päällä, mitä nyt sanotaan Möllerin mäeksi, oli Nybergin koulu. Kaksikerroksisen rakennuksen alakerrassa oli neljä väenasuntoa ja yläkerrassa koulu. Siellä oli opettajana Selma Hongell. Koulussa järjestettiin talvisaikaan juhlia. Silloin kun Topeliuksen patsas — se Ville Vallgrenin tekemä — oli paljastettu (v. 1932) tai asia oli uusi, neiti Äström järjesti koulun kuvaelman. »Olikohan se Hoffrén, jolla oli sellainen kyömynenä, hänestä tehtiin Topelius, ja sitten meitä lapsia oli ympärillä, niin että asetelma oli sama kuin patsaassa.» Kun Vieno oli tummatukkainen, hänelle valmistettiin pella-vista vaalea peruukki. Koko komeus valaistiin bengalitulilla.

Rippikoulun jälkeen Vieno oli parina kesänä kitkemässä ja marjoja poimimassa Vanhankylän puutarhassa, nykyisen terveyskeskuksen paikkeilla. Siellä oli lasseinäinen kasvihuone ja laajat marjaviljelmät, useita ihmisiä työssä. Kevättalvella kasvihuone lämmitettiin, kattilasta meni putket ympäri kasvihuoneita.

Vanhakylä työllisti kaikki. Ruskelassa oli paljon yksinäisiä naisia, jotka marjastivat kesällä, talvella kehräsivät, olivat taloissa sijaisina, tuuraamassa navetassa jne. Marjoista saatiin rahatutot. Kirkonkylässä oli venäläistä ja muutakin herrasväkeä, heiltä kai sai paremman hinnan, mutta Vanhakylä oli varmempi ostaja, sieltä ei tarvinnut marjojen kanssa pois lähteä. Vieno muistaa päälle kymmenvuotiaana ensimmäisen maailmansodan aikana olleensa puolessa ja saaneensa kassaneidiltä markan kapasta. Kassaneiti hoiti kartanon kirjanpidon. Hänen huoneensa oli pehtorin rakennuksessa (Yläpytingissä) porstuasta oikeanpuoleisessa kamarissa. Samassa huoneessa aikoinaan pehtori Weekström maksoi palkat, muistelee Vieno Enroth.

Vanhankylän kartanon keittiössä marraskuussa 1917. (Museovirasto)

88

Karjakkona Vanhassakylässä

Hilma Hovilahti (ent. Hoffrén, synt. Bergman) syntyi v. 1896 Hartolassa. Isän kuoleman jälkeen v. 1914 hän lähti maailmalle. Kun hän v. 1916 tuli Vanhankylän kartanoon tapaamaan sisartaan, karjakkokoulun opettaja Emmi Gartz kehotti häntä tulemaan oppilaaksi. Sen hän tekikin ja valmistui seuraavana vuonna karjakkoksi. Oramattilan ja Nurmijärven jälkeen hän v. 1920 palasi Vanhankylään jo hiukan kokemustakin saaneena karjakkona.

Karjakkokouluissa oli 16 oppilasta, karjako, meijerska, opettaja ja johtaja. Tytöt asuivat päärakennuksen toisessa päässä, isäntäväki toisessa. Ruoka tuotiin keittiöstä tyttöjen puolelle — heillä ei ollut asiaa keittiöön, sillä siellä söivät muut harjoittelijat. Siinä punaisessa pehtorin rakennuksessa, Yläpytingissä, asui pehtori- ja metsäharjoittelijoita. Talon toisessa päässä oli luokahuone, joka on myöhemmin purettu pois. Mäeltä on myös purettu pehtorin rakennus, jossa majaili harjoittelijoitakin.

Sonni Mister Rop talutuksessa 1910-luv. (Museovirasto)

89

Oppilaita ei hemmoteltu, ei karjakkokaan, joka valvoi oppilaiden töitä. Herätys oli neljänestä vaille neljä, se neljännes oli aamutolettia varten, sillä neljältä piti ehtiä navettaan, mutta vasta kahdeksalta saatiin ruokaa. Klo 9 alkoivat oppitunnit, klo 12 juotiin kahvia, sitten päivälypsyle, välipala ja iltapäivän tunnelle, klo 16 navetataan ja siellä viivytettiin aina klo 20:een, klo 21 oli iltatarkastus, sitten sisälle. Ovessa oli puomi, joka työnnettiin päälle, tytöt siis suljettiin sisälle, ei sieltä minnekään menty. Aikaisen nousun takia ei ollut varakaan, muutenkin oppitunneilla tahtoi nukkuttaa. Siksi toiseksi haluttiin suojella tyttöjä harjoittelijapoikien viekoituksilta. Niinpä tyttöjä oli kielletty katsomasta ikkunasta, kun pojat menivät ohi talleille.

Kaikki karjakkoppilait eivät olleet samaan aikaan navetoissa — oli vanha puinen ja uusi tiilinen navetta — vaan vuoroviikoin, sillä osa oli sikalassa, kanalassa, meijerissä, joku talossa huoneita siivoamassa ja lämmit-tämässä. Yksi kulki lypsäjien edellä ja pyyhki lehmien utareet puhtaiksi. Lypsyyvuorossa oleva joutui kyykistymään 20-25 lehmän ääreen. Karjakolle kuului jälkilypsy, ja siinä niitä kyykistyksiä otikin.

Karjakkokoulun oppilaita v. 1921, ylärivissä vs. Helmi Lindqvist, seur. Hilma Hovilahti. (Hilma Hovilahten kok.)

90

Maitoa tuli 600-700 kg. Se punnittiin puntarilla, myöhemmin tuli käyt-töön vaaka. Maitotonkat olivat jäävedessä, ja ne kannettiin meijeriin taas jääveeten. Kantovälineenä oli renko, korento johon oli ketjulla kiinnitetty lyhyempi, saavin korviin pistettävä poikkipuu. Näin sisältö ei läikkynt, vaikka kantajat olisivat nousseet portaita. Joka viikko pidettiin koelypsy, tehtiin rasvakokeet. Maito oli puhdasta. Lastenpisaraan se menikin ja oli tavallista kalliimpaa. Joka päivä kaksi hevosta veti maitokoumarna asemalle junaan lastattavaksi.

Suuri osa maidosta jäi Vanhaankylään. Muonamiehet, joita oli 25:n vaiheilla, saivat maitoa kuka 2 litraa, kuka 3 tai peräti 5, perheen suuruuden mukaan. Se kuului palkkaan. Lisäksi oli ruokittavana oppilait. Huomattava osa maidosta kulki separaattorin kautta, ja kerma kirnuttiin voiksi omiin tarpeisiin, myytäväksi sitä ei ollut. Muonamiehet saivat eheän maidon lisäksi kurria.

Navettamies pudotti navetan ylisiltä kunkin lehmän eteen rehut, katossa oli aukko sitä varten. Heinää muuten riitti myytäväksi Hyrylän varuskuntaan. Navettamiehen tehtäviin kuului myös lannan kääriminen ulos. Lehmillä oli juoma-altaansa, johon vesi juoksi. Ylhäällä mäellä oli suuri vesisäiliö ja siinä mittari, josta näki veden määrän. Rannassa hevonen kiersi veden säiliöön. Väkiruhakut jauhettiin käsikäytössä myllyssä, vietin kuukuusiin (kok-hus), joka oli hevostierron vieressä oleva keittokota, ja valettiin kuuma vettä päälle. Sama mies ja hevonen, joka vettä kiersi, kuskasi puuron kuukuudesta navettaan peltisaaveissa, ja niistä kuupalla ammennettiin lehmien eteen.

Kun Vanhassakylässä myytiin karjaa huutokaupalla ja Hilma, joka ei vielä ollut Hovilahti, talutti navetasta isoa ayshiresonnia, niin jotkut isännät sanoivat, että he huutavat sonnin, jos saa työn sen mukana. Silloin tyhjennettiin vanha navetta, vähän uuttakin. myöhemmin taas hankittiin lisää karjaa.

Mister Rop valjuissa navetan edustalla v. 1914.

91

Arvon mekin ansaitsemme

Veikko Juurisen isä tuli Järvenpään hevostamiseksi 1920-luvulla. Sil-loin täällä oli paljon rakennusajaja. Veikko oli Lammaskalliassa töissä päivä-läisenä, myöhemmin Vanhassakylässä, etumiehenäkin, jopa vähän aikaa vou-tina.

Vanhaakylää omisti silloin eläinlääkäri Karl Eklund. Hän oli innokas hevostamies. -Tyypillinen kartanon herra, hän nosti kohteliaasti hattuaan eikä puhunut sen enempää eikä sen enempää tarvitsekaan. - Hän ei puuttunut töihin, niistä huolehti valttari (-pehtorin ylempi arvo-). Valttarit kuuluivat herrasväkeen, he olivat hyvin tehtävänsä hoitaneita, maamieskoulun käyneitä, oli myös Mustialassa valmistuneita. Pehtorille (valttarille) kuului valkoinen takki ja valkoinen, mustareunainen lakki kesällä. Veikon aikana valttarina oli Otto Weckström. Hänen vaimonsa vanhemmilla oli Rajaportti, jota myöhem-min sanottiin Haapaniemeksi suurten haapojen takia. Huvilan osti sittemmin Katkola, nyt siinä toimii Lehtosen Sähköurakointi.

Työnjohtajana miesten mukana kulki vouti (-vouri-). Voudiksi pääsi yleensä pehtorin (valttarin) suosituksista. Hänen täytyi olla voimakas, teho-kas, joutuisa mies. -Vouri oli takaa ajettu niitossa, kuorman toessa, patteri-sonnan levityksessä, tukin kaadossa. Työnteko tuppasi olemaan kilpailua, tyhmää tappopeliä. - Veikon mielestä merkittävimpiä vouteja ovat olleet Forsblom, Hoffrén ja Sandberg, Veikon aikana Nummisten torpan poika Ranta.

Etumies oli vaatimattomampi työnjohtaja. Talvelta, kun oli lähdössä pitkä hevostamietka, vouti ajoi edellä ja etumies hänen jäljessään. Kun työt jaettiin kesällä, vouti oli jalkamiesten ja etumies hevostamien mukana. Ennen Veikko Juurista etumiehenä oli Nurmi.

Renkejä arvostettuja olivat erikoismiehet: puuseppä, satulaseppä, kuski, massunisti. Vanhaankylään johdettiin yleinen sähkö v. 1927, sitä ennen jauhettiin sitä itse valaistuksen tarpeiksi. Onkapannuhuoneesta saatiin voima riiheen ja sahaan. Säilynyttä sepän rakennusta vastapäätä oli aikoinaan vouden rakennus, jonka itäpäässä asui puuseppä, länsipäässä vouti. Siinä oli myös kellotapuli, jota vouden emäntä hoiti.

Tavallisia työläisiä olivat piika ja renki eli muonamies. Piikamurjaksi sanottiin Myllykalliolla lähempänä kartanoa olevaa rakennusta, loitommassa oli neljän rengin asunto. Monet muonamiesten rakennukset ovat jo hävinneet. Vouti Sandbergin mielestä suuriperheiselle muonamiehen asema oli paras

92

Oskar Arvid Ruisniemi Nybergin pytingin edessä v. 1952. Oli navettamiehenä n. v. 1915 alkaen, lopuksi kaupungin eläkeläisenä. (Valok. V.Kyrölä)

mahdollinen; moni joka lähti itselliseksi, joutui palaamaan takaisin. Asuntona tosin oli vain yksi huone (erikoismiehillä yleensä keittiö ja kamar), kaikille ei riittänyt sänkyä. Muonamies sai kartanosta maidon, keskimäärin neljä litraa, tai voi pitää omaa lehmää. Heinää sai niittää tien pientareilta, latojen ympäriltä jne.

Erikseen olivat päiväläiset, joita tarvittiin kesäkiireiden aikana, joku ympärivuotisestikin. Päiväläiset saivat rahapalkan, 30-35 mk päivästä Veikon aikana.

Aikaisemmin Vanhankylän pelloilla nähtiin myös torppareita päivätoit-tään tekemässä. -Joitakin häntiä- niistä päivätoista oli jäänyt. Torpat olivat itsenäistyneet, torppareilla itsellään oli piikojia ja renkejä. -Ihminen ylpeys oli hyvin voimakas torppareilla, eivät he antaneet arvoa piioille eikä rengeille. Torpparin pojat pyrkivät talosta naimaan, harvoin piikamurjasta.-

93

Vanhankylän rantaa soutamassa

(Osa kuvauksesta En båtfärd kring Tusby träsk, v. 1934)

Pajupensasta, karpaloita ja vesikasveja työntävän Karpalosuon jälkeen ranta oli paljasta, ylempänä suuria peltoaukeita. Sitten alkoi Plantaasi, jonne oli istutettu tammia ja vaahteroita aina nk. »vanhalle rakennukselle» asti. Se oli pystytetty vuoden 1808 tienoilla. Nyttemmin tämä vanha talo oli purettu.

Soudamme ympäri niemekkeen, missä on sauna, ja edelleen ohi uimakopin ja sen jälkeen näemme Vanhankylän kartanon kaikenlaisten lehtipuiden keskellä: koivua, vaahterata, jalavaa, saarnaa, poppelia, tammaa, ja syreeni- tai kuusiain ympäri. Omena- ja päärynäpuita, kirsikoita, luumuja ja kriikunoita, syreeniä ja jasmia ei puuta, ei myöskään kaikenlaisia marjapensaita. Kartanoa omistivat kapteeni Åströmin perilliset yli 60 vuotta, ja hänen vaimonsa oli suuri ystävä kaikelle, mitä luonto saattoi tuottaa. Hän laajensi ja vaali aikaisemman omistajan, sotaneuvos Nybergin perustamaa puutarhaa. Hän hoiti myös kartanoa miehen kuoleman jälkeen 40 vuotta, ja aina hänellä oli, huolimatta monista muista huolista, aikaa rakkaalle puutarhalle, joka palkitsi hänet antamalla hedelmiä, jotka myytiin ja jaettiin ystäville ja tutuille ympäri maata. Hänen kuolemansa jälkeen v. 1913 kartano meni kahdelle tyttärelle, mutta he eivät hallinneet vaikeuksia, vaan myivät kartanon Tuusulan kunnalle, joka sitten palloitti sen torppareille sekä myi pääkartanon. Sen jälkeen viimeksi mainittu on mennyt kädestä käteen. Ensimmäisellä omistajalla se oli kuitenkin 8 vuotta, ja hän hoiti hyvin sekä maanviljelyä että puutarhaa. Sitten se joutui keinottelijan käsiin. Tällä hetkellä (v. 1934) sen omistaa helsinkiläinen tehtailija Komulainen, saa nähdä kuinka kauan. Voi käsittää, miten puutarhan hoidon ym. käy sellaisissa olosuhteissa.

Pitkin rantaa alkaa taas olla istutettuja puita, tammaa ja vaahterata. Niin tulemme niemekkeelle nimeltä »Suuri kivi». Täällä on hyvä uimaranta ja hyviä peltoja. Tämän alueen omistaa nyt pastori Jauhainen, joka on rakentanut itselleen huvilan ja saunan. Seuraava palsta on myös myyty, mutta vielä rakentamaton. Omistajaa en tunne. Niin tulemme metsikölle, joka on keskellä peltoa ja jota kutsutaan »Sipulisaareksi». Se on pitkä mäntyjä ja kuusia kasvava ja koivun ja pihlajan reunustama kallionpyppy. Edelleen peltoja ja matalia rantoja. Vasemmalla meistä sivuutamme järven ainoan pikku saaren, nimeltään Tiirisari (=Tiiri-holmen-). Se on kaislikon ympäröimä matala kallioluoto, pensas ja rautaleppi, siinä kaikki. Sen jälkeen tulemme Niemenok-

94

kaan (=Niemis-udden-), kivinen, pitkä matalikko, vaarallinen vieraiden ylitä veneellä. Kun olemme onnellisesti kiertäneet niemen, tulemme Vähäjärveen. Täällä tapaamme ensin Niemen metsän (=Niemis-skogen-). Suuria mäntyjä ja kuusia jyrkillä kalliorinteillä. Taimisto täyttää runkojen välit, ja maa on pehmeän sammalen ja paikoin mehevän ruohon peittämä. Ranta on kivinen, ja ennen aikaan täällä voi pyydyttää hyvin suuria ja maukkaita rapuja ja onkia komeita ahvenia.

Jos soudamme edelleen, näemme Vanhankylän kartanon talousrakennuksia, työläisasuntoja, riihiä, höyrykoneen ja latoja. Kauimpana lahden pohjukkaan laskee »Suuri oja». Se on vuonna 1812 kaivettu laskuoja, joka on useita kilometrejä pitkä ja johtaa veden suurilta ja viljavilta suoviljelmiltä. »Hiirimäen» tuomea kasvavassa niemessä, jossa on hyvä heikkaranta, meidät kohtaa taas vastarakennettu huvila, jonka omistaja on Ruusuvuori. Sen jälkeen seuraamme vielä pitkä matalikko, kunnes tulemme Lammaskalliolle. Kartanon omistaa nyt eräs Heikkinen, joka on ostanut sen Roihalta. ... Aluperin se on kuulunut Vanhankylän kartanoon.

(*Esther Hjelt-Cajanus: Møster Ann berättar, Helsingfors 1944*)

Vanhankylän mylly v. 1903. C.P.Nyberg rakennutti sen veljensä eversti G.G.Nybergin piirustusten mukaan. (Museovirasto)

95

Raittiusväkeä, eturivissä vas. inoinen Forström, sitten Anni Åström, Olga Oinola, seppä Hammarberg vaimoineen, toisessa rivissä vas. kolmas Vera Lund, seur. Alma Weckroth, Sigrid Weckroth, Irene Låfström, oik. opettaja Selma Hongell, kolmannessa rivissä vs. vouti Sandberg, edessä hänen vaimonsa, Bernhard Weckroth Alnu W:n ja Sigrid W:n välissä, Valter Lindqvist seppä Hammarbergin kohdalla.

96

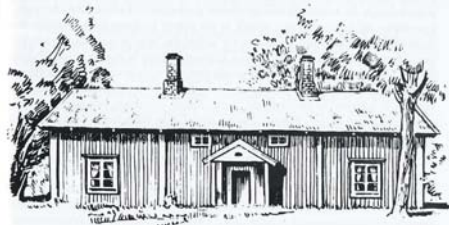
Jatta von Konow:

Ihmisiä ja elämää Vanhankylän kartanossa

Vanhoilla rakennuksilla olisi paljon kerrottavaa, jos vain seinät osaisivat puhua. Varsinkin kartanoiden vaiheille nivoutuu jännittäviä tapahtumia, jotka liittyvät suoraan maamme historiaan. Jos tunnemme paikat ja tiedämme myös siellä eläneistä ihmisistä jotain, muuttuu historia eläväksi. Menneisyyden hämärään syttyy valo, joka auttaa näkemään ja ymmärtämään asioita, jotka muutoin olisivat vain pelkkiä nimiä ja vuosilukuja.

Rakennukset ja ympäristö

Kertomuksemme Vanhankylän kartanon vaiheista alkaa viime vuosisadan alusta. Ståhlhanein monivaiheinen, toista sataa vuotta kestänyt aika oli päättynyt. Vanha Ståhlhane, Nils-ukko, eleli vielä lähisudella, mutta kartanon uudet omistajat eivät itse lainkaan tulleet tilalle kuin käymälältään. He olivat sijoitusmiehessä hankineet tilan ja pitivät sitä vuokralla. Nils Ståhlhane oli myynyt kartanon v. 1800 tehtaanpatruuna Lars Olof Nystenille ja vuorineuvos Johan Solitanderille.* Heille Vanhankylän rakennukset olisivat

Vanha päärakennus. (P.Nybergin teos)

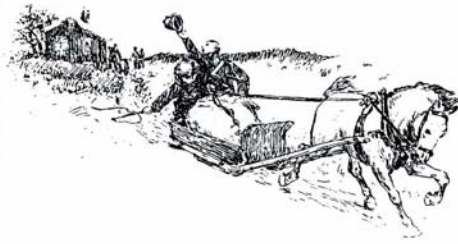
97

olleet liian vaatimattomia ja paikka syrjäinen, sillä Solitander omisti monia kaupunkikiinteistöjä ja myös Kellokosken ruukin lankonsa Nystenin kanssa. Vuokraajiksi hakeutui useimmiten köyhiä perheellisiä ammattisotilaita, upseereita, jolle ei ollut suotu kruunun rälsejä tai rustholleja.

1800-luvun alussa Vanhassakylässä oli paikoillaan vanha päärakennus, joka oli rakennettu joskus 1600-luvulla silloisten kruunun virkatalojen varten laadittujen ohjeiden mukaan. Saattaa kuulostaa oudolta, jos vanhaa rakennusta nimitetään tyypitaloksi, mutta upseereiden virkataloista alimpaan sotilastorppaan asti oli olemassa selkeät ohjeet ja piirustukset. Ruotsalainen eversti Erik Dahlberg oli yksi ansioituneimmista 1600-luvun rakennussuunnittelijoista. Hän oli linnoitusupseeri ja erinomainen piirtäjä. Mahdollisesti hänen suunnitteleman virkatalon on ollut myös Vanhankylän kartanon esikuvana. Rakennuksessa oli alhaalla viisi huonetta, vintillä päädyissä kaksi kamaria. Ikkunat olivat pienet ja lasiruuduilla varustetut. Aikuinen saattoi koskettaa sormillaan kattoon, jos kohotti kätensä ylös. Lämmityslaitteina oli alkeelliset uunit, aiemmin vain avotakat, jollaisissa myös ruoka keitettiin. Ulkoa rakennus oli pysty-laudoitettu, alla hirsiseinät. Ulkokatto oli tehty paksuista laudoista, jotka ulottuivat katon harjalta räystäälle yhtämittaisina. Tällainen rakenne vei paljon puuta, siksi se sittemmin kiellettiin, koska pelättiin metsien loppuvan. Malkakatto korvattiin ohuemmillä paanuilla ja sittemmin vielä ohuemmillä päreillä.

Vastapäätä päärakennusta oli kaksikerroksinen aitta, puoti, jonka alatiiloissa säilytettiin viljaa, jauhoja ja lihaa, ylätiiloissa vaatteita, kesäisin siellä myös nukuttiin. Järven puoleisen sivun sulki rakuunan torppa, jota oli kunnostettu vastikään. Siellä varmaan asusteli tilalle kuuluva sotilas, jonka oli määrä olla hevosineen valmiina, kun viesti sodan syttymisestä tulisi. Aitan takana jatkui pihapiiri, jonka sivulla oli uudisrakennus, puolivalmis uusi päärakennus. Se ei kuitenkaan oleellisesti poikennut aikaisemmasta huonelukumäärän tai koon suhteen, mutta se oli jäänyt keskeneräiseksi isäntäväen vaihtumisen takia. Näiden takana oli karjapiha talli- ja navettarakennuksineen. Laitompana oli pieniä torppia, rannassa sauna ja mallassauna. Rakennukset sijaitsivat peltoaukeamien ympäröimänä vehmaassa rantamaisemassa. Savipohjainen harmaa vesi antoi maisemalle pitkine rantakaislikkoineen ja veden ylle kaartuvine puineen runoilisen ilmeen. Joissakin kirjoituksissa mai-semaa sanotaan aidoisti kustavilaiseksi. Sanalla on laaja sisältö, joka käsittää Kustaa III:n ajalle ominaisen elämäntavan ja aatteet.

96

Liikekannallepanon viestinviejät. (Finska Kriget 1808-1809)

Viimeinen vuokralainen

Vuokraajien aika päättyi Vanhassakylässä Suomen sodan aikaan ja nimenomaan sodan päättymiseen. Sodan päättyessä lähti tilan viimeinen vuokralainen perheineen pakomatalle vanhaan emämaahan Ruotsiin. Hänen jälkeensä tila pantiin myyntiin ja uudeksi omistajaksi tuli armeijasta eroava upseeri.

Viimeinen vuokralainen oli köyhä luutnantti Berndt Fredrik von Konow, joka tuli useilla paikkakunnilla kierreltyään Vanhaankylään 1807 vaimonsa Kristiinan ja lapsiensä kera. Berndt Fredrik oli syntynyt Åbyn kartanosta, Porvoon lähistöltä. Hänet oli merkitty armeijan kirjoihin jo aivan pienenä lapsena, senaikuisen tavan mukaan. Tuolloin köyhällä aatelispojalla oli tuskin valinnan varaa; jos ei ollut maata, oli ryhdyttävä sotilaaksi. Pitkistä palveluvuosista sai tiettyjä etuisuuksia, siksi pojat kirjattiin armeijan kohtu synnyttyään. Menettely johti keinotteluun, jonka seurauksena alettiin puhua kapaloarmeijasta. Lopulta asetettiin ikäraja, jota nuorempia ei otettu armeijan kirjoihin.

Berndt Fredrik oli syntynyt v. 1772. Lapsuudenkodistaan hän lähti seitsemän vuoden ikäisenä pikkusotilaana merivakeen. Laivapoika sai heti alkuun kersantin vakanssin, muonapalkalla tosin. Hän ei kunnostautunut erityisemmin sotilaana, vaan hakeutui maanviljelyn pariin. Berndt Fredrik oli solminut avioliiton naapurikartanon tyttären Kristina Wittingin kanssa. Heillä oli neljä

99

lasta Vanhankylän niemeen tullessaan. Viides lapsi Ottilia Vilhelmina syntyi Vanhankylän niemessä, jossa ehdittiin viettää sekä ristiaiset että hautajaiset. Ristiaisissä oli vieraina paikkakunnan valtasväkeä, ajan tavan mukaan ristiaiset vietettiin kohta lapsen synnyttyä.

Kun sota syttyi, joutui perheen pää myös palvelukseen. Hän toimi jonkin aikaa sotakomissaarina ja joutui sitten rauhan tultua kärsimään rangaistuksen toimestaan. Hän oli vangittuna jonkin aikaa, mutta vapautettiin, minkä jälkeen perhe lähti pitkälle pakomatalleen Ruotsiin. Berndt Fredrikillä oli nähtävästi suurellisia hankkeita, joita hän osin toteuttikin, mutta lopulta palasi takaisin synnyinmaahansa kuninkaan myöntämän matkarahan turvin. Elämänsä viimeisen jakson hän vietti Helsingin pitäjän kirkonseudulla, jonne tuli myös haudatuksi. Hän ehti avioitua uudelleen vielä vähän ennen kuolemaansa nuoren Sofia Sneckerströmin kanssa. Berndt Fredrik von Konowin ja Kristina Wittingin lapsista jotkut jäivät Ruotsiin, ja heistä on polveutunut suvun siellä elävä haara.

Uusi omistaja

Suomen sodan päätyttyä venäläisten voittoon jättivät monet upseerit armeijan, koska eivät katsoneet voivansa rikkoo kuninkaalle tekemäänsä valaa. Monet olivat vannoneet uskollisuutta Kustaa III:lle, koska olivat sen sukupolven miehiä. Uskollisen upseerin perikuvana oli myös Suomenlinnan linnoituksessa kasöörinä palvellut Carl Peter Nyberg. Hän oli ollut vastaavanlaisessa tehtävässä Tukholmassa, jossa oli perehtynyt ajan edistyneisiin ilmiöihin. Hän oli hyvin sivistynyt ja henkevä, mutta myös käytännön elämän puolet tunteva ihminen.

Kun Vanhankylän kartano maineen ilmoitettiin myytäväksi, Carl Peter Nyberg osti tilan. Hän kirjoitti veljelleen eversti Gustav Gabriel Nybergille Haapaniemen sotakouluun, jossa hän toimi opettajana, että tämä jättäisi virkansa ja tulisi perheineen Vanhaankylään. Näin tapahtuikin, ja perhe sai käyttöönsä vanhan päärakennuksen. Isäntä itse kunnosti omaan käyttöönsä rakuunanorppan, joka kuitenkin sai siinä määrin uuden hahmon, että aikaisemmasta rakennuksesta on löydettävissä vain etsimällä merkkejä. Rakuunanorppahan oli vaatimaton, tavallisimmin vain yhden huoneen asumus, jonka etuosassa saattoi olla riu'usta muodostettu sadekatos tai jonkinlainen porstupa.

Vanhankylän väkeen kuului tuolloin myös Carl Peter Nybergin entinen sotilaspalvelija Johan Henrik Åström.

100

Sotaneuvos Carl Peter Nyberg. (P. Nybergin teos)

Nybergien aika

Vanhankylän mailla alkoivat monenlaiset uudistukset sotaneuvos Carl Peter Nybergin tultua tilan isännäksi. Hän raivasi peltuja, ojitti soita ja kunnosti metsää. Rakennusten korjausta suunniteltiin, mutta isännän tunnuslause oli: »Klog den, som odlar först, och bygger sist — det senare gör det själft.» Vanhankylän niemeen johtava tie kulki läpi metsien, järven pohjoispuolise. Isäntä hakkautti näköalapaikkoja samaan tapaan kuin vieläkin on nähtävissä Ruotsissa Drottningsholmin puistossa. Rakennustieto ja -taito olivat hänellä myös perintöä Ruotsin puolelta. Hän antoi kunnostaa rakuunanorppan omaa yksityiskäyttöön varten, vaikka hän olikin veljensä perheen kanssa läheisesti kosketuksessa. Poikamiesasuntoon ei tehty lainkaan keittäjiä, siinä oli vain neljä huonetta. Huoneiden sisustus ja värit muistuttavat suuresti samanaikaisia ruotsinmaalaisia rakennuksia. Väriskaala oli aistikas, kaikissa huoneissa

101

on yhdistävänä aiheena harmaa ns. rintapanelimaalaus, seinien yläosat olivat sensijaan jokaisessa huoneessa eri väriset.

Muutenkin yhdessä huoneessa asui sotaneuvoksen palvelija, tilan pehtori, jonka oli määrä pitää vanhasta isännästäan hyvää huolta.

Nybergin perhe

Eversti toi lapsiansa myötä iloista elämää ja touhua. Hän oli tottunut koulumies ja kokenut kasvattaja. Haapaniemen sotilaskoulussa hän opetti useita aineita, mm. topografiaa ja matematiikkaa. Hän pani oman koulun pystyyn lapsilleen. Aikuistuttuaan heistä ja heidän jälkeläisistään tuli maamme vaikuttajia. Eräs heistä suunnitteli Saimaan kanavan ja rautateitä, eräs laati maamme ensimmäisen yleiskartan.

Eversti Gustaf Gabriel Nyberg. (P.Nybergin teos)

102

Koulutoimet olivat lähellä myös Carl Peter Nybergin sydäntä. Vaikka hänellä ei poikamiehenä ollut omia lapsia, hän oli kiinnostunut koulusta ja lasten kasvatuksesta. Hänen perustamaansa syntyi jo aikaisemmin Suomalaisen linnoitusväen perheiden lapsille tarkoitettu alkeiskoulu. Sittemmin hän suunnitteli koulua myös Vanhankylän väen lapsille, mutta hanke toteutui vasta hänen kuolemansa jälkeen tarkoitus varten testamentatuin varoin. Paikkakunnan ensimmäinen koulu olikin sitten lahjoittajan nimen mukaan Nybergin koulu, joka lakkasi vasta kunnallisten koulujen aloitettua toimintansa.

Nuorten Nybergien mukana sai opetusta myös Åströmin poika Janne. Niin poikamies kuin pehtori olikin, sai hän itselleen perillisen. Eräänä aamuna oli hänen ovensa taakse ilmestynyt pieni kääro, joka ilmeni pikkuvauvaksi. Carl Peter Nyberg vaati pehtoria huolehtimaan lapsesta, koska sen oli arveltu syntyneen pehtorin ja erään tilalla työssä olleen naishenkilön suhteista. Nainen oli kuitenkin valinnut oman tiensä ja päättänyt lähteä paikkakunnalta pois siirrettävien venäläisten sotilaiden mukana. Nainen oli arvanut oikein. Vanhassakylässä pidettäisiin löytölapsista huolta. Åström otti pojan niminsä, ja hänet kastettiin Johan Henrikinä isänsä mukaan. Hänestä tuli sitten aikanaan kartanon uusi isäntä.

Gustaf Gabriel Nybergin pojat lähtivät vartuttuaan opin tielle omille tahoilleen, toiset yliopistoon. Fredrik sotakouluun seuraten siten isänsä jälkiä upseerin uralle. Fredrikistä tuli Venäjän tsaarin upseeri. Nikolai I:n sotaretkillä Balkanin mailta on säilynyt Fredrikin ja kotiväen välistä kirjeenvaihtoa, josta kuvastuu perheenjäsenten lämpimät suhteet ja toisaalta sodan mielettömyys. Tsaari Nikolai I:tä Fredrik kuvailee kuitenkin suopeasti, jonkin verran jopa ihannoivastikin. Hänen mukaansa hallitsija oli antanut määräyksen, että siviiliväestöä tuli säästää mahdollisimman paljon kaikilta sodan kärsimyksiltä.

Fredrik lähetti kotiin kirjeessä omenapuu siemeniä, joista sitten kasvatettiin omenapuita. Vanhankylän puutarha oli eräässä vaiheessa maamme oloissa huomattavan hyvin hoidettu ja suuri. Se mainitaan eräässä alan varhaisimmista painetuista tutkimuksista, pomologi Alexandra Smirnofin selostuksessa maamme 1800-luvun lopun puutarhoista. Hänen haastateltavanaan oli ollut Wilhelmina Nyberg, joka silloin vietti vanhuuden päiviään Porvoossa. Hän oli Gustaf Gabriel Nybergin tytär ja siten jo lapsuudestaan lähtien nähnyt puutarhan kehityksen. Halluvuosien suuret tuhot veivät osan hedelmäpuista.

103

Elämän kuvia ja kohtaloita

Vanhankylän kartanon vaiheille nivoutuu kyllä monenlaisia romanttisia kertomuksia siitä huolimatta, että isäntä itse pysytteli poikamiehenä koko elämänsä. Niistä tarinoista syntyi kokonainen romaani. Jääköön siis jotain vielä toiseen kertaan.

Eversti Gustaf Gabriel Nyberg oli etevä rakennusten suunnittelija. Hänen suunnitelmiansa mukaan kartanon päärakennuksesta olisi tullut komea luomo, jonka toteuttamiseen oli ajateltu käytettävän Helsingin yliopiston työhön osallistuneita ammattimiehiä. Suunnitelma jäi kuitenkin toteutumatta, sillä kuolema masensi vierailullaan perheen jäseniä.

Fredrik oli sotaretkellä kaukana kodista useita vuosia. Vuoden 1822 aikana kuoli sekä perheen äiti Ebba, joka oli kuollessaan vielä alle viisikymmentävuotias, että 7-vuotias tytär Henrietta. Sitten kuoli vielä Axel, lakia opiskelleva nuori mies, ja muutaman vuoden kuluttua, v. 1834, myös itse eversti. Oli selvää, että suru painoi leimansa jokapäiväiseen elämään. Rakennushankkeet saivat raueta. Vanhan sedan perhe oli käynyt kovin pieneksi, isot pojat olivat omilla teillään, talossa olivat vielä tyttäret Ebba ja Wilhelmina, joista Ebbakin kuoli ennen setänsä.

Kartanon väkeen oli kuulunut myös kaiken aikaa everstin ja sotaneuvoksen itsellinen sisar Hedvig Christina, Hedda, joka asusteli jossain pienessä torpassa pihapiirin tuntumassa palvelijattarensa kanssa. Hedda oli ilmeisen lämminsydäminen ja kiltti ihminen, joka antoi naisellista hoivaansa sekä vappalle veljelleen että toisen veljensä lapsille. Eversti oli suunnitellut hautakappelia suvun jäsenille Tuusulan kirkkomaalle, mutta sekin jäi toteutumatta. Hautakiviä, joiden alla lepää Nybergin perheen jäseniä, voi kohdata vielä nykyin kirkon luota hautausmaalla.

104

Mammi Hedvig Christina Nyberg asui elämänsä ehtoön veljensä luona Vanhankylän kartanossa. (P.Nybergin teos)

Tilanhoitaja

Everstin kuoleman jälkeen pehtorin valta ilmeisesti kasvoi, koska vanhevan isännän oli uskottava hänelle enemmän tehtäviä ja valtuuksia. Hän hoiti työssä isännän tyydytykseksi, jopa siinä määrin, että tilanhoitajasta tuli aikanaan tilan perijä. Vanha ja sairas sotaneuvos oli tehnyt veljenpoistaan Fredrikistä tilan perijän, mutta kun hän oli testamentissaan vaatinut tilanhoitajalleen perheen jäsenen oikeuksia, ei se miellyttänyt Fredrikiä. Fredrikin kiivaus johti arvaamattomaan lopputulokseen. Hän suuttui ja veti viivat ristitiin testamentin yli. Setä pahoitti puolestaan tästä mielensä ja muutti testamentin aitan, että talo jäisi kokonaan pehtorille. (Tästä vaiheesta kerrotaan lähemmin luvussa Hylätty testamentti.) Kukaan ei aavistanut, että pehtori tulisi kuolemaan pian isäntänsä jälkeen ja talon tulisi saamaan sitten hänen poikansa, sama Janne, joka oli tullut löytölapsena Vanhankylän niemen. Näin kuitenkin kävi.

105

Carl Peter Nybergin viimeiset vaiheet

Sotaneuvos Carl Peter Nyberg kuoli v. 1847 81-vuotiaana. Viimeinen sukulinainen, joka hänet tapasi elossa, oli nuori luutnantti, veljen pojanpoika Robert. Hän tapasi setänsä kuumeisena ja janoisena, yksin sairautuellaan. Uskollinen palvelija ei ollut isäntänsä vuoteen vierellä. Robert oli poikennut Vanhaankylään, sillä Fredrikin ja sedän välit eivät olleet koskaan palanneet ennalleen. Hän oli hankkinut itselleen paikan Porvoon lähistöltä, mutta vietti vanhuuden ajan yhdessä sisarensa kanssa Porvoossa. Häneen oli koskenut kipeästi sedän menettely, Vanhankylän niemihän oli hänen kotinsa, ja se oli joutunut sitten aivan ventovieraan käsiin. Olkoonkin, että se oli ollut myös Janne Åströmin lapsuuden koti.

Toinen vas. Robert Nyberg, joka oli läsnä isäntänsä Carl Peter Nybergin viimeisillä hetkillä. (Från barock till nyrokoko. En släktkrönika av Paul Nyberg)

106

Uusi isäntäväki

Johan Henrik Åström, nuorempi siis, oli saanut rannikkolaivurin ammatin ja toimi sittemmin myös rannikkoaluksilla kapteenina. Kapteeni Åström asettui maihin tultuaan kartanon omistajaksi ja alkoi katselella emäntää taloonsa. Sopiva emäntä löytyikin aivan lähipitäjästä, nimismiehen tytär Wilhelmina Tallgren Sipoosta. Häitä varten saatettiin päärakennus lopultakin valmiiksi. Vuosikymmeniä sitten aloitettu rakennuksen osa jäi nyt vain toiseksi siiveksi, sillä uusi rakennus kasvoi rannan suuntaan vielä toisella siipiosalla, jossa oli suuri sali. Salin kattoon maalattiin sabloonakuvioin koristeita, jotka kunnostettuina vieläkin ovat kävijän nähtävissä. Kartanon emännistä tuli kapteenin miehensä tittelin mukaan, Wilhelmina Åström oli lujatahtoinen ihminen, hänestä tuli tilin varsinainen johtohenkilö, sillä kapteeni itse oli jossain määrin sairaalloinen, vaikkakin melko iloluontoinen mies. Kapteeni ajeli kieseillään tiluksillaan, nautti seuranpidosta ja musiikista. Hän oli varretaan lyhyenlääntä, jota vastoin Wilhelmina oli komea ja ryhdikäs vielä vanhoilla päivillään. Kapteenin nautti alustalaistensa suurta luottamusta, hänen puoleensa käännyttiin olipa vaikeus minkäläatuinen tahansa. Hänellä oli talossa suuri lääkekaappi, josta löytyi apua moniin vaikeisiin.

Nälkävuosien aikaan, kun seutua sivuavaa rautatietä tehtiin, kuljeskeli näliissään olevia ja sairaita ihmisiä etsimässä apua. Nybergin pyyntiä, jota oli alettu nimittää Yläpytingiksi, toimi jonkinlaisena tilapäissairaalana, jossa kapteenin itsekkin sairaita hoivaili.

Wilhelmina synnytti kapteenilleen useita tyttäriä, mutta vain yhden pojan. Pojasta ei tullut isäntää Vanhankylän niemeen, vaan hän sai haltuunsa äitinsä perintöpaikan. Bernhardt asui nuorena miehenä opettajansa kanssa Yläpytingin suojissa, joita myös kesäasukkaille vuokrattiin.

Tunnetuimmaksi Vanhankylän tyttäristä on tullut Anni-täti, toiseksi nuorin tytär, jota jo lapsena alettiin kutsua Anni-tädiksi. Anni oleili aika ajoon isäntänsä luona, isäntänsä seuraksi hänet kai oli annettu. Anni-tädin olemus ja henkilö tulee pysymään jälkipolvien muistissa ainakin paikannimisessä, onhan entisillä kartanon mailla nykyään Anni-tädin tie.

107

Åströmin kukoistuskauti

Viime vuosisadan lopulla kehittyi sekä maanviljelys että teollisuus voimakkaasti. Tämä sävytti myös Vanhankylän elämää. Tilalla oli mallikelpoinen karja ja sahalaivos. Työväen asuintaloja rakennettiin, niistä tehtiin terveellisiä ja tilavia. Joitakin punaisia rakennuksia on vieläkin maisemakuvassa jäljellä. Tilalla toimi myös meijerikoulu, jolloin punaposkisia neitosia liikkui pihapiirissä joukoittain. Iloista naurua ja puhetta ei puuttunut, kuten ei koskaan missä terveitä nuoria on koolla.

Vanhankylän niemien väkeä kasvatettiin raittiseen elämäntapaan. Anni-täti johti itse myös raittisuuseuraa. Oman koulun opettajasta Liina Arppesta Anni sai hyvän ystävän ja uskollisen toverin aatteilleen.

Muutokset

Vanhan isännän kuoleman jälkeen kapteenin hoiti tilaa monen vuosikymmenen ajan lähinnä Anni-tädin avulla. Kun sitten aika jätti myös kapteenin, joka kuoli talvella 1913 yhtä arvokkaasti kuin oli elänytkin, alkoivat tilaa kohdanneet nopeat muutokset.

Perinnönjoajan kautta tila jäi alkuaan Anni-tädin sisarille. Anni osti itselleen Toivola-nimisen paikan järven toiselta puolelta, vaikka ehkä sydämessään kaipasikin aina entistä kotiaan. Anni-tädillä oli ihmeellinen kyky sopeutua elämän tuomiin muutoksiin. Hänelle ominainen vireytyminen ja elämänyönteisyys antoivat hänelle voimia elää varsin korkeaan ikään. Hänen elämänsä olisi esimerkiksi kenelle tahansa. Hänen ei ollut varmastikaan helppoa havaita Vanhankylän kartanon ajautuvan kohti hajoamista, sillä omistajanvaihdosten myötä muuttui ja vaihtui myös talon pystyissä pitänyt elämäntapa. Uudet ihmiset menettelivät omalla tavallaan. Tuskinpa kaupunkilaistuneet sisaretkaan osasivat hoitaa taloa niinkuin Anni-täti olisi tehnyt.

Monien omistajanvaihdosten jälkeen Vanhankylän niemi on päätyntä varmoin käsiin. Järvenpään kaupungin omistukseen, ilmeisen lopullisesti ja pysyvästi. Muuttuminen perinteisestä maanviljelyä harjoittaneesta suurtilasta vapaa-ajan viettokeskukseksi on vaikuttanut voimakkaasti rakennuksiin ja ympäristöön. Kullakin ajalla on omat arvostuksensa, ja niiden mukaan ympäristöt sitten muovautuvat.

108

Vanhankylän kartano retkeilykeskuksena. (Dino Sassin värilastikuori)

109

Järvenpään keskustaa 1930-luvulla. Etualan poikki kulkeva Vanhankylän tie oli viime vuosisadalla kevään syksyin veden alla.

Sisällys

	sivu
Aikusanat	3
Järvenpään kartano	5
Kirjaston kätköistä	7
Torpparisopimus	21
Torpasta kartanoon	24
Torpan pojan lapsuudesta	29
Muonamiehen asunto	31
Akateemikko Nils Westermarck muistelee	32
Tallimäen poika	47
Matti Uusitalo	51
Menestys ja menetykset	54
Vanhankylän kartano	65
Hylätty testamentti	67
Tilikirjan sivu	74
Nybergin koulusta	76
Kirkkovene	82
Torpparin tytär muistelee	85
Lapsena Vanhassakylässä	87
Karjakkona Vanhassakylässä	89
Arvon mekin ansaitsemme	92
Vanhankylän rantaa soutuamassa	94
Ihmisiä ja elämää Vanhankylän kartanossa (Jatta von Konow)	
Rakennukset ja ympäristö	97
Viimeinen vuokralainen	99
Uusi omistaja	100
Nybergin aika	101
Nybergin perhe	102
Elämän kuvia ja kohtaloita	104
Tilanhoitaja	105
Carl Peter Nybergin viimeiset vaiheet	106
Uusi isäntäväki	107
Äströmien kukoistuskauti	108
Muutokset	108

Vanhankylän kartanon aluetta nykyisellään. (Järvenpään kaupungin arkkitehtiosasto)